

İ. SANDIKÇIOĞLU - R. BUCHELE
W. LAZONICK - N. POULANTZAS

ÜNİVERSİTE ÜZERİNE

SOSYAL BİLİMLERDE YÖNTEM / ÜNİVERSİTE ÜZERİNE /
ÜNİVERSİTE EĞİTİMİNİN TOPLUMSAL İŞLEVİ
ÜZERİNE / BİR TOPLUMSAL BİLİM OLARAK EKONOMİ -
KAPİTALİST EKONOMİYE GİRİŞ / POLİTİK İKTİDAR

2

demokrat
arkadaş
YAYINLARI

10 Ağustos 1988

I. SANDIKÇIOĞLU - R. BUCHELE
W. LAZONICK - N. POULANTZAS

ÜNİVERSİTE ÜZERİNE

SOSYAL BİLİMLERDE YÖNTEM / ÜNİVERSİTE ÜZERİNE /
ÜNİVERSİTE EĞİTİMİNİN TOPLUMSAL İŞLEVİ
ÜZERİNE / BİR TOPLUMSAL BİLİM OLARAK EKONOMİ-
KAPİTALİST EKONOMİYE GİRİŞ / POLİTİK İKTİDAR

2

arkadaş
YAYINLARI

ÜNİVERSİTE ÜZERİNE

Demokrat Arkadaş Yayınları 2

Eylül 1988 - İstanbul

Adres: Ticarethane Çıkması 18/2 Cağaloğlu/İSTANBUL

ÜNİVERSİTE ÜZERİNE NOTLAR

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	5
H. HALUK SAĞKAL	
SOSYAL BİLİMLERDE YONTEM	8
(ODTÜ Ekonomi Bölüm Temsilciliği Araştırma Grubu)	
ÜNİVERSİTEYE DAİR	11
(İ. SANDIKÇIOĞLU)	
ÜNİVERSİTE EĞİTİMİNİN TOPLUMSAL İŞLEVI ÜZERİNE	37
(ODTÜ Ekonomi Bölümü Temsilciliği Araştırma Grubu)	
BİLİMSEL ARAŞTIRMANIN TANIMI VE TÜRLERİ	41
(TÜMAS-TÜMÖD/Türkiye'de Bilimsel Araştırmanın Oluşumu ve Sorunları konulu çalışma Haziran 79/İZMİR)	
BİR TOPLUMSAL BİLİM OLARAK EKONOMİ, KAPİTALİST EKONOMİ	44
(R. BUCHELE - W. LAZONICK)	
POLİTİK İKTİDAR VE GİRİŞ	74
(N. POULANTZAS)	

ÖNSÖZ

Her dönem kendi kurumlarını yaratır. Tanzimat modern eğitimi ülkeye sokmuş, hukuk, tıp, mülkiye, veteriner, ziraat ve harbiye gibi okullarla Cumhuriyet üniversitelerinin ilk örneklerini yaratmıştır. Cumhuriyet ise üniversitelerin sayısında büyük bir artış gerçekleştirmiştir. Ne var ki bugün ülkemizdeki yüksek öğrenim kurumları birer üniversite değil, meslek okulu niteliğindedir. Yani ülkemizde üniversite yoktur. Yoktur, çünkü üniversite herşeyden önce özgürlük demektir. Üniversite bazı konuların öğrenildiği veya ezberlendiği yer ise asla değildir. Ve daha da acısı bugün bu kurumlardaki öğrenim görevlisi ve öğrenciler arasında, bu farkı bilmeyenlerin sayısı pek çoktur.

Öte yandan yüksek öğrenim kurumları, herşeye rağmen her zaman araştıran, düşünen ve onurlu insanlara sahip olmuştur. İstibdada karşı çıktıkları için sürülen meşrutiyetçi öğrencileri, 27 Mayıs öncesinde polisi kapıdan kovan profesörleri, 6. Filo'yu İstanbul'a sokmayan öğrencileri ve nihayet kendilerini faşist saldırının önünde ilk dalgakıran olarak atmaktan çekinmeyen 1970'lerin gençleri ile gerçek bir geleneğimiz vardır. 1960'lı yıllar bu geleneğin en geniş hürriyete kavuştuğu, bilimsel açıklığın en ileri gittiği yıllar olmuştur.

Türkiye toplumunda emekçilerimiz muhalefetteki ana yerlerini almakta gecikmiş olması, yüksek öğrenim kurumlarını çeşitli kereler toplumsal muhalefette odak noktası haline getirmiştir. Bu egemen güçleri her zaman rahatsız edegelmıştır. Öğrencileri kışkırtan "kara cübbeliler" yıllar boyu gerici basının sakızı olmuştur.

1970'lere gelindiğinde ise egemen sınıfların tesbiti şu idi: Yüksek öğrenim gençleri, şehirlerde birikmeye başlayan emekçi insanlara önderlik etmekte ve toplumsal muhalefet böylece artmaktadır. O halde bu bağın kesilmesi gerekmektedir. Gençler özsüz bir ders programı altında ezilmeli, derslik ve yurtlar bu kışla disiplini altında bunaltılmalıdır. Ayrıca demokrat öğretim üyeleri tasfiye edilmeli, gericiliğin en koyusunu giymiş efendiciler kürsüleri doldurmalıdır. Bütün bu hain planın merkezi yöneticisi YÖK yeni dönemin adeta simgesi olmuştur. Bu kurumun bilim ve demokrasi düşmanlığını karşılaştırmak için tarihte ikinci bir örnek bulamadığımızı üzülerek itiraf etmek isterim.

YÖK Türkiye halkının yalnız bugününün değil yarınlara da düşmandır. Kuşku yok ki mücadelemiz demokrasiyi bir gün hakim kılacaktır. Ama güzel yurdumuzun yitirdiği yıllar asla geri gelmeyecektir. Bilim ancak özgürlük içinde gelişir. Emir ve talimatla bilim olmaz. Öğretim üyesi sakalını kesip kesmemeyi, öğrenci de toplama kampına girer gibi hergün geçtiği polis denetimini düşünürse burada üniversiteden söz edemeyiz. Üstüne üstlük içeriği boşaltılmış, tartışmadan yoksun, genci, yoksul ve tekdüze ders programları ile çağdaş bilgi ve yaklaşımları edinmemiz olanağı yoktur. 1960-80 yılları arasında hiç olmazsa değişik yüksek okulların değişik araştırma gelenekleri vardı. Örneğin sosyal bilimleri de Ankara SBF ile İstanbul İktisat Fakültesi farklı görüş ve yaklaşımlara sahip olmakla birlikte Türkiye'nin sosyal yapısını ve sosyal tarihini oldukça aydınlatan yüzlerce çalışma ve çok sayıda iyi yetişmiş insan vardır. Keza İTÜ ve ODTÜ gibi okullarda belli alanlarda zaman zaman çağdaş üniversiteye yaklaşma atılımları gösterilebiliyorlardı. Eğitim ve bilimsel yaklaşımda farklı renkler belli bir canlılık kazandırıyorlardı. YÖK bunları da yok etmeye yöneldi. Çünkü onlara göre bu tonlaşma zararlıydı ve insanların yukarıdan verilen sözümona doğruları yutmaları yeterliydi. Ve her yıl aynı bilgilerin üstüste yutturulmasında da sakınca yoktu. O kadar ki öğrenciler müsrif olmayıp çektirdikleri ders notlarını işi bitince çöp kutusuna atmasalar, bunlar yıllar yılı kulanılabilir ve fotokopileri o kadar memnun etmezlerdi.

Türkiye'de yüksek okulların üniversite olmaları ancak bilimsel ve yönetsel özerklik ile sağlanabilir. Üniversite ancak kendi içinden seçilmiş demokratik organlar tarafından yönetilebilir. Devlet "parayı-ben veriyorum o zaman benim dediğim

olur" diyor ama bununla ancak kötü meslek okulları kurabileceğini öğrendiği zaman çok geç olacaktır. Gerçi bugün devleti yönetenlerin Türkiye'nin geleceğiyle ilgili kaygılar taşıdıklarını söylemek de çok güçtür. Onlar için temel sorun Türk-İslam sentezi gericiliğini hakim kılmak, yüksek okulları karanlık işleri için mevzi haline getirmektir. Bunu hiçbir zaman istedikleri gibi gerçekleştiremeyeceklerini söylemeliyiz. Çünkü ülkemizde yurtsever, demokrat ve devrimci insanlar hiçbir zaman gericiliğe, ırkçılığa, şövenliğe teslim olmayacaktır. Yüksek okullarda veya dışarda, bilimi ve özgürlüğü savunacak, gerici profesörlerin dersleriyle yetinmeyecek, kendilerini kendi olanaklarıyla olabildiğince geliştirecekler, çağdaş bilime ulaşacaklardır. Bunun yolu belki daha zordur ama insanların yetişmeleri resmi kurumların gerici yöneticilerinin tekelinde değildir.

Uzak gelecekte Türkiye'nin tarihini yazanlar 1980'leri azgın gericilik yılları olarak tanımlayacaklar, ancak ileri Türkiye'yi yaratan geleneğin herşeye rağmen ayakta kaldığını ifade edeceklerdir...

Bu derleme Nasıl Bir Eğitim?, Nasıl Bir Üniversite?... sorusuna cevap arayışının bir ürünüdür. Amaç eğitim sorununun bütünselliğini ortaya koyabilmektedir. Bu amaca hizmet edebileceği düşüncesiyle, üniversitenin doğuşundan günümüze kadar ne tür bir ihtiyaca cevap vermekte olduğunu çeşitli yönleriyle ortaya koyan İ. Sandıkçıoğlu'nun araştırmasına yer veriyoruz. Bununla birlikte ODTÜ Ekonomi bölüm temsilciliği araştırma grubu, Tüm Öğretmenler Derneği ve Asistanlar Derneği tarafından 1979-80 yıllarında yapılmış çalışmalardan bazıalarını sorunun bütünselliğini (Ekonomik-İdeolojik-Politik vb.) yakalama açısından yayınlıyoruz...

Gücümüz yettiğince benzeri yayınlarımızı sürdürmeye çalışacağız.

H. Haluk SAĞKAL

SOSYAL BİLİMLERDE YÖNTEM

Yazımızın amacı, bölümümüzde okutulan, ekonominin faaliyet alanına giren konuları ele alış yöntemini ve çıkarsamalarını ortaya koymaktadır. Bu konuyu incelerken, bakış açımızın eleştirel olmasına çalışacağız. Bu anlamda hedefimiz, sözkonusu olabilecek alternatif yaklaşımlara varmaya bir başlangıç teşkil etmektedir.

Ekonomi politik, en geniş anlamda insan toplumunda maddi yaşama araçlarının üretim ve değişimini yöneten yasaların bilimidir. Bu yasalar insanların kafalarından değil, toplumsal ilişkilerin kendisinden çıkabilir. Ancak görüyoruz ki aynı somuta "bakmış" olan kişiler, farklı yasalar varabilmişlerdir. Bu da ancak o kişilerin farklı bakış açılarından kaynaklanabilir. Bu yazıda, neoklasik ekonomi kuramcılarından başlayarak, bu bakış açılarını açmaya çalışacak, başka yazılarda da farklı yöntemleri inceleyeceğiz.

Bazı fakültelerde ekonomiye giriş dersinde okutulan Lipseyve Steinerin kitabının 2. bölümünü, Bir Toplumsal Bilim Olarak Ekonomi başlığı taşıyor. Ekonomi deniyor, "genel olarak, bir toplumsal bilimdir". Hemen arkasından bilimsel olmanın ne anlama geldiği soruluyor. Bu soruya cevap aramanın ilk koşulunun pozitif ve değer yüklü (normative) önermeler arasında ayırım yapmak olduğu söyleniyor. Pozitif önermenin ne olduğuna (what is), değer yüklü önermenin de ne olması gerektiğine (what ought to be) ilişkin olduğu belirtiliyor. Buna göre değer yüklü önermeler, felsefi, kültürel ve dinsel sistemlerle çok yakından ilişkilidir, demek ki konuyla ilgilenen bilim adamının değer yargıları tarafından belirlenir. Bundan dolayı da eğer değer yüklü bir önerme konusunda, anlaşmazlık çıkarsa, bu anlaşmazlık "gerekçelere" başvurularak çözümlenemez. Oysa pozitif önermeler değer yüksüzdür, yani bu önermeyi öne sürenin değer yargılarından bağımsızdır ve demek ki "gerçeklere" başvurularak bu konudaki bir anlaşmazlık giderilebilir. Bilimin po-

zitif önermelerden oluştuğunu söyleyen bu yönleme pozitivist yöntem diyoruz.

Tuncer Bulutay, Bilim ve İktisat üzerine adlı makalesinde bilimi şöyle tanımlıyor. "Bilim, gözlenen olaylara neden arama sonucunda genellemelere (hipotezlere açıklayıcı prensiplere) ulaşma, bu genellemelerden usa vurma (muhakeme) yoluyla olaylarla sınanması zorunlu sonuçlara (implication) varma çabası şeklinde, tanımlanabilir. Bu çabanın amacı, açıklamak, tasvir etmek, öngörmek ve değiştirmektir." Bu tanımdan kalkarak T. Bulutay, Bilimsel çabadan olayların gözlenmesinin çok önemli olduğunu, gözlemler olmadan bilim olmayacağını savunmaktadır. Yazar genel olarak bilim için söylediklerinin "İktisat disiplini" için de aynen geçerli olduğunu iddia etmektedir.

Yukarıda sözünü ettiğimiz pozitif önermeler, bilim adamının gözlemlerle sınayacağı hipotezlerdir. Bilim adamı açıklamayı, değiştirmeyi amaçladığı olayları değer yargısız olarak gözlemleyecek, bu gözlemlerini hipotezler biçiminde ifade edecek, daha sonra bu hipotezleri tekrar gözlemlerle sınayacaktır. Bu sınamada sonucunda, gözlemlere uyan hipotez doğrulanmış, gözlemlere ters düşen hipotez ise yanlışlanacaktır. Demek ki, yalnızca hipotezlerin ortaya atılması yetmiyor, bu hipotezlerin ilk olarak değer yüksüz (pozitif), ikinci olarak da sınanabilir olması gerekiyor. Sınanabilir olması için de ölçülebilir ve kesin nitelikte olması, değilse de ölçülebilir ve kesin nitelikte olması, değilse de ölçülebilir hale getirilmesi gerekiyor. Tümevarımcı bir önermenin doğrulanması tek tek bütün durumlar için sınanması olanaksız, yanlışlanması ise deneysel açıdan kolay olduğuna göre bilimsel yasalar, deneysel sınanmaya dolayısıyla da reddedilmeye hazır olduklarından ama henüz reddedilmedikleri sürece geçerli kabul edilebilirler. Buna göre bilim, herhangi bir zamanda henüz yanlışlanmamış hipotezlerden oluşur.

Bilim böyle tanımlandığında, bilim adamının görevi var olanı (yani gözlemleri) olduğu gibi yansıtmak olacaktır. Ancak bilim adamının kendisi de bütünü ya da bir parçasını incelediği toplum içinde, bu toplumsal ilişkiler içinde bir yere sahiptir. Dolayısıyla da bilim adamının düşünce tarzı (ki bu da hangi konuyla, nasıl ilgileneceğini belirler) toplumsal olarak belirlenir. Bilme ve öğrenme çabası belirli bir amaca yöneliktir. Daha başta öğrenilmeye çalışılan konunun seçimini işte bu amaç belirler. Bilim adamı, incelemesine başlamadan önce kafasında değiştirmek istediği şey vardır, yani değer yargılarına sahiptir (ki, bu değer yargısı toplumsal koşullar tarafından belirlenir). O zaman pozitivistimin "bilim adamı değer yargılarından arınmış olmalı" önermesi pek de geçerli olmuyor.

Örneğin, bir iktisatçı işsizliği açıklamaya çalışıyor olsun. Böyle bir çabaya girişmeden önce belirli bir amacı vardır. Bu amaç ya işsiz kalan insanların karşılaştıkları sorunlara bir çözüm bulmak ya da, tam tersine bu işsiz kalan insanların toplumsal bir muhalefet geliştirmelerine engel olmak olabilir. Bilim adamının amacına göre konuya yaklaşışı farklı olacaktır. Yani iktisatçı işsizlik sorununa eğildiğinde "objektif" değildir, "varolan gerçeğin" olduğu gibi yansıtılması olanaklı değildir.

İkinci olarak pozitivism, biliminin sınırlanabilir hipotezlerinden oluştuğunu söylerken bunların ölçülebilir nitelikte olmasını şart koşar. Ancak tarih, sınıf, üretim tarzı gibi öyle gerçekler vardır ki bunlar ne ölçülebilir, ne de ölçülebilir hale getirilebilir. O zaman bunlar pozitivist yöntemin analizi dışında kalacaktır. "Bilim" bunları içermemektedir, çünkü bunları sınımamıza olanak yoktur. Pozitivist yöntem gözlemlenebilir, dolayısıyla da sınımlanabilir gerçekler düzeyinde kalmakla yetinmekle, bunları belirleyen, bunların altında yatan gerçeği kavrayamaz. Ekonomi, politika ve ideolojiden ayrı "saf" bir bilim olmaya çalışır. Bu saf bilim ise, zorunlu olarak tarihsel gelişmeyi gözönüne almaz, çünkü ekonomiyi toplumun diğer düzeylerinden soyutlamakla, toplumsal yapı ne olursa olsun geçerli olabilecek yasaları araştırmaya çalışır.

"Felsefenin sefaletinden Kapital'e kadar bütün yapıtlarda Marx'ın Klasik Ekonomiye temel eleştirisi, kapitalizmin ekonomik kategorilerini tarih dışı (ahistorical) ölümsüz, kesin, ve soyut olarak kavranılması üzerinedir. Marx, birçok yerde, bu kategorilerin doğasını, göreceliğini ve geçiciliğini ortaya koymak ve anlamaktım tarihselleştirilmeleri gerektiğini söyler. "Klasik iktisatçılar" der, Marx, bu kategorilerin tarihsel olarak belirlendiğini ve dolayısıyla da tarihsel ve geçici olduklarını görmeksizin, kapitalist üretim koşullarını, her türlü üretimin ölümsüz koşulu olarak görmüşlerdir." (L. Althusser Reading Capital).

Ekonomi politik esas itibariyle tarihsel bir bilimdir, çünkü uğraşmakta olduğu konunun kendisi tarihseldir ve durmadan değişmektedir. Dolayısıyla kapitalist üretim tarzına özgü kavram ve kategorilerin mutlaklaştırılması ve belli bir tarihsel döneme özgü olduğunun unutulmaması gerekir.

Toplumsal gerçeklik bir bütün olduğuna göre, bunu açıklamaya çalışan bilim de bir bütündür. Topluma ekonomik, politik, ideolojik olmak üzere çeşitli açılardan yaklaşılabilir, ancak böylesi kısmi yaklaşımlar kendi sınırlarının farkına varırsa ve tek bir evrensel bilimin hazırlanmasına yarıyorsa başarılı olabilir.

ÜNİVERSİTE ÜZERİNE

İsmail SANDIKÇIOĞLU

Yüksek eğitimin şimdiki konumunu anlamayı denemek onun tarihsel olarak incelenmesini gerekli kılmaktadır. Onikinci yüzyılda canlanan yoğun ticaret ve kent hayatıyla zenginleşen İtalyan kent cumhuriyetlerinde¹ biriken artı ürün, yüksek eğitim kurumu üniversite'de² de varlık kazanmıştır. İtalya'daki toplumsal değişimin ekonomik nedenlerinin temelleri Yakın Doğu'daki iktidar boşluğu ve zayıflayan Bizans'ın deniz ticaretini İtalyanların ele geçirmesiyle ilgilidir; doğudan Selçuklu Türklerinin Karadenizi kuzeyden ve güneyden Bizans'a kapatmaları ve batıdan da Norman istilasına uğrayan Bizans ve Akdeniz'deki Grek deniz ticaretinin sekteye uğraması gibi. Bundan sonra Venedik ve benzeri diğer kent cumhuriyetleri Bizans'ta hayati haklar elde ettiler³. M.S. 1000 yıllarından sonra Bizans'ın bu çaresizliğinin boyutlarını kestirmek güç de olsa, İtalyanların 11. ve 12. yy.'larda Ege'de ve Karadeniz'de ticareti ele geçirdiklerine kuşku yoktur.⁴ Böylece deniz ticaretinin yoğunlaşması, bu konuda hukuk'un⁵ özellikle uzmanlık gerektiren bir çalışma alanı olmasına neden olmuştur.

Karmaşık özel ve tüzel ilişkilerin yoğunlaşması ve bununla ilgili yasal konuların giriftliğinin hakkından ancak hukuk'ta uzmanlıkla gelinebilmiştir. Bu gibi işlerde istihdam edilen görevlilere talebi artırmış ve hukuk öğrenmek isteyenlerin örgütlenerek "öğrenci" sıfatıyla ilgili alanın bilgilerinden ücretli ders almaları sonucu çıkan süreçle öğrenciler öğrenim amacıyla bir arada yaşadıkları mahallelerde geçim-

- 1) Henri Pirenne, *Ortaçağ Avrupasının Ekonomik ve Sosyal Tarihi* (çev. Uygur Kocabaşoğlu) İstanbul, Alan Yayıncılık, 1983, ss 32 f.
- 2) DonMartindale, *Social Life and Cultural Change*, D. Van Nostrand Co., 1968, s. 431
- 3) W.H. McNeill, *The Rise of the West (A History of the Human Community)*, Illinois, University of Chicago Press, s. 568 (Türkçe çevirisi Kaynak Yayınlarından çıkmıştır).
- 4) a.e.g. s. 570
- 5) a.g.e. s. 603-604: İmp. Jüstinyen tarafından Latince olarak tasnif edilen Roma Hukuku Batıda tümüyle hiç unutulmamıştı; ama İrenius (ölümü yakl. 1130) Bolonya'da Jüstinyen Yasası'nın sistematik olarak incelenmesine başlayınca, yasa yeni bir önem kazandı. 12. yy. Roma Hukukunun (Jurisprudencia) temel ilkelerinin uygulama için sınıflandırılmasında gelişme gösterilmesi kişiseldışı bir toplumun yerleşmesinde çok yararlı olmuştur. Yöresel hukuka üstünlüğü Batı Avrupa hayatının onarımını hızlandırmıştır. Fıkıh ile "Jurisprudencia" arasındaki benzerliğe, toplumsal gelişme bakımından eğilmekherhalde ilginç olabilir. Bu ilgi için bakın: İslam Ansiklopedisi, cilt 5, 2. kısım, 1950, s. 973: Fıkıh - İslam Hukuk Bilimi - Romalıların "Jurisprudencia'sı" gibi hem kutsal, hem de beşeri konuların bilimi (rerum divinarium atque humanorium notitia)dir. Dinsel, siyasi ve sivil hayatın tüm öğelerini en geniş oranda kapsar.

lerini kolaylaştırarak ekonomik yönlerden kent halkından korunmak üzere "üniversite" adı verilen tüketici kooperatifleri⁶ kurmuşlardır.

- 6) Edward McNall Burns ve Philip Lee Ralph, *World Civilizations*, 1964, cilt 1, (Üçüncü Baskı) W.W. Norton and Company, s. 464-65 ff; üniversiteş sözcüğünün karşılığı ortaçağda üniversitedir. Tüzel bir birlik veya lonca anlamındadır. Ortaçağdaki üniversitelerin birçoğu zanaat loncaları gibiydi. Bunlar öğretmenlerin yetiştirilmesi ve bunlara ehliyet verilmesi için örgütlenmişlerdi. Zamanla üniversite, genel felsefe ve edebiyat (liberal arts) eğitimine ek olarak hukuk, tıp ve ilahiyat gibi mesleki konularda bir veya birden fazla fakültesi (öğretim üyeleri topluluğu) anlamına geldi. Üniversitelerin en eskisinin hangisi olduğu bilinmemektedir. Geçmiş onuncu yy.'a kadar uzanan tıp öğretiminde uzun geçmişi olan Salerno Üniversitesi en eski üniversite de olabilir. Bolonya ve Paris Üniversiteleri de çok eskidir. Bolonya Üniversitesi 1150 yıllarında kurulmuştur. Paris Üniversitesi de 12. yy.'da kurulmuştur. Sonradan gelen ünlü ve eski üniversiteler Oxford, Cambridge, Montpellier, Salamanca, Roma ve Napoli Üniversiteleridir. 14. yy.'ın sonuna kadar Almanya'da üniversite yoktu. Ortaçağın sonlarında batı Avrupa'da seksen üniversite kurulmuştur. Ortaçağda her üniversite farklı iki modelden birini örnek alarak biçimlenmiştir. İtalya, İspanya ve Güney Fransa'da ölçüt, genellikle Bolonya Üniversitesiydi. Bu modelde öğrencilerin kendileri lonca veya tüzel birliği oluşturuyorlardı. Öğrenciler öğretmenlere iş veriyor ve öğretmenler görevlerini ihmal ettikleri veya yetersiz öğretim yaptıklarında onlara ceza kesiyorlar veya işten atıyorlardı. Güney Avrupa'daki üniversiteler laik kişiliğe sahiptiler. Hukuk ve tıpta uzmanlaşmışlardı. Kuzey Avrupa'da Paris modeline göre kurulan üniversiteler öğrencilerin değil, öğretmenlerin loncalarıydı. Bu tip üniversitenin felsefe, ilahiyat, hukuk ve tıp gibi dört fakültesi ve her birinin dekanı vardı. Kuzey Avrupa üniversitelerinin çoğunda felsefe ve ilahiyat önde gelen çalışma alanlarıydı. Onüçüncü yy.'ın sonlarında Paris Üniversitesi'nde ayrı ayrı kolejler —Fransa'da benzer amaç veya çıkarlar dolayısıyla öğrencilerin birlikte barındıkları okul birimleri— kuruldu. Kolejin esası yoksul öğrencilerin yatıp kalktıkları yurtlardan başka bir şey değildir. Ama bir süre sonra tüm öğrencülerin kolejlerde yaşamalarıyla disiplinin en iyi biçimde sağlandığı keşfedilecekti. Ve sonunda kolejler öğretim merkezleri oldukları kadar bilfiil yaşanılan yerler de oldular. Kıt'a Avrupasında bu tür kolejlerin varlığı ortadan kalkarken İngiltere'de Oxford ve Cambridge Üniversiteleri halâ Paris'ten kopya edilen federal tip örgütlenmeyi korumaktadırlar... Çağdaş üniversiteler örgütlenmelerini Ortaçağdaki prototiplerden ödünç almış olmalarına karşılık, derslerin yürütülüşü ve içerik radikal bir biçimde değişmiştir.

Ortaçağda Avrupa'nın en görkemli entellektüel başarısı sayılan üniversitelerin⁷ ortaya çıkışından yüzyıllar sonra batıya ayak uydurmak, ama daha çok batının tahakkümüne karşı, üçüncü dünya çağdaşlaşmak için 'batılılaşmaya' başlamıştı. İkinci dünya savaşı öncesinde ve özellikle 19. yy.'da batı ölçütlerini (standartlarını) örnek alarak Batı Avrupa'da zamanla uzun bir evrim sonucu son zamanlardaki görünümlerini kazanmış yüksek eğitim --üniversite-- kurumlarını kurmuşlardır. Kapitalizmin ve yeni ticaretin görülmedik bir momentum verecek eyleme geçirdiği tüm dünyada hayatın yenilenmesi ve bunun gereksinmelerinin zorlamasıyla da üçüncü dünyanın eski ve yeni durumlar için miyadını doldurmuş kendine özgü yüksek eğitim kurumlarının eski temelleri üzerinde üniversiteler kurulmuşlardı.

Eski sömürge Hindistan'ında İngilizlerin kurmuş olduğu batı tipi yüksek okullar⁸ batıdan örnek alınarak meslek ve beceri sahiplerine olan işgücü gereksinmesini esas olarak yerel olanaklarla karşılanmaya çalışıldığı üçüncü dünya ülkeleri üniversitelerine iyi birer örneklerdir. Birçok dilin ve dillerin de yüzlerce tür "ağzının" konuşulduğu Hindistan gibi eski sömürgelerde İngilizce'nin devlet dili olarak kalışı belki de

7) a.g.e. s. 465-6

8) *İslâm Ansiklopedisi*, "Mescit Maddesi s. 70:

Hindistan'da 18. yy'da diğer müslüman ülkelerinde olduğu gibi --Hindistan'daki müslümanlar arasında-- camide öğretim yapılmaktaydı; şu farkla ki Farsça'nın Arapça yanında büyük önemi vardı-- bkz. Report on the State of Education in Bengal, Calcutta 1835; Second Report ...1836 1782'de Warren Hastings (1732 -- 1818 İng. devlet adamı ve Hindistan'da yönetici; Websters). İslah edilmiş yeni bir öğretim tarzını uygulayan "Calcutta Madrasa"yı" kurdu. Görevli yetiştiren bu kurumun diğer medreseler taklit ettiler... 1837'de mahkemelerin resmi dili olan Farsça yasak edilince, medreselerin birer dinsel kurum olmaktan başka bir anlamı kalmadı. 1875'de Anglo Oriental College ve Lahor'da Islamic College gibi, daha çok İngiliz öğretim kurumlarına özgü nitelikleri olan başka kurumlar kuruldu --bkz. T.h Morrison, The History of Muhammedan Anglo-Oriental College, Aligarh, Alahabad, 1909; RMM, 1907, I, 380 v.dd-- Calcutta Madrasah'da bir İngiliz-İran bölümü kuruldu... 1907/1908, 1909/1910, ve 1912'de şuralar toplandı ve 31 Temmuz 1914'de The Reformed Sceme yayınlandı. Bu programa göre islah edilmiş medreselerde İngilizce okutulmaktaydı. İslami bilimler yeni el kitaplarından öğrenilmekteydi. Yalnız Calcutta Madrasah'de biraz çağdaşlaştı-

rastlantı değildir. Çağdaşlaşmak için batılılaşmanın gereği olarak Avrupa tipi yeni meslek adamlarına duyulan gereksinimle şimdiki üçüncü dünyanın yüksek eğitim vbg. okullarının tüm kültürel güçlüklerle karşılık —özellikle fen ve sosyal bilimlerde— batıdan hazır bilgi aktararak öğretim yapan kurumlar olarak yerleşikleşmişler böylelikle üniversite olmuşlardır.

Yakın çağlardaki tarihsel gelişimlerinde üçüncü dünya ülkelerinde, İtalya'da yeniden doğuşla beliren üniversite kurumunun kesinkes karşılığı kurumlar yoktur. Ama eski çağlarda bugünkü üniversitenin temellerini oluşturan, şimdi üçüncü dünyada yer alan ülkelerde —örneğin Mısır, Türkiye, Irak vb.g.— yüksek eğitim kurumları vardı. Bugünkü bir üniversite kampusunu andıracak kadar geniş kitlesi ve yurtlarıyla dördüncü veya beşinci yüzyılda Gupta yöneticilerinden önemli gelirleri de bulunan Budist manastırlarından Ganj Vadisi'nde Nalanda'daki Budist Üniversitesini yedinci yüzyılda ziyaret edenler üç ayrı binayı kaplayan kitaplığı da bulunan bu kuruma Çin, Kore, ve Tibet'ten öğrenciler geldiğini bildirmişlerdir⁹. Eğitimde Budist rahiplerin rolü ortaçağ Avrupası'ndaki rahiplerin rolüne benzer. Ancak onların öğrenme alanları o zamanki Avrupa'ya göre daha genişti. Hindistan'daki bilgi düzeyi o zaman çok yüksekti¹⁰. Bu örnekteki gibi Mezapotamya, Mısır ve Yakın Doğu'daki birçok yerde antik çağlardan kalan öğrenme ve bilimle uğraşı dönemlerinde en ileri öğrenme kurumları olanları vardı. Ama bunların arasında onikinci yüzyılda İtalya'da zamanın dinsel örgüt ve nüfuzunun oldukça etki alanı dışında olan ve bir mesleği öğrenmek ve ilgili disiplinden formasyon almak için bilgilerin işe alınarak, temelde devletin veya hükümdarların müdahaleci rolü olmaksı-

rilmiş olarak eski İslami tarzda öğretim yapan bir Arapça bölümü bulunmaktadır. Medrese öğretimi Kalkutta'da ve diğer yerlerde yeni kurulan üniversitelerin öğretimiyle ayarlanmıştır. Calcutta University Commission Report 1917-1919 —1922'de 14 üniversite vardı; bunların beşi 1919'da kurulmuştu... Londra Üniversitesi örnek alınarak kurulan en eski üniversiteler Kalkutta'da 1857'de Madras ve Bombay'da 1857'de, Lahor'da 1882'de, Allahabad'da kurulmuşlardır. Devlet kolejleri ise bunlardan ayırdılar.

9) E.McNall Burns ve Philip L. Ralph, *World Civilizations*, cilt 1 s. 309

10) a.g.e. s. 309

zın öğrenci ve öğretmenlerin kendi aralarında anlayıp örgütlenerek kendiliklerinden kurdukları bu tipteki öğrenme kurumlarının benzerlerine aynı çağda dünyanın başka bölgelerinde rastlamak olası değildir. Ortadoğudaki İslam ülkelerinde görülen mescit ve medrese¹¹ kurumu ve eğitim sistemi, eğitim kurumlarının yeniden-düzenlenmesi, ülkelerindeki yeni tip meslek adamı gereksinmesini —batı tipi görevler için yerel koşullara göre görevli yetiştirilmesi— bir yere kadar karşılayabilmişse de, yeniden düzenlemenin getirdiği eğitim sorunları çözülememiştir.

Bilindiği üzere dünyanın her bölgesinde aynı evrimlerden geçilmiştir. Batı Avrupa'nın geçirdiği evrimin güçlü boyutları bu türkülüğün sentezini yapıp evrenselliğini tahakküm ederek kabul ettirme eğilimini tutmuştur.

Üçüncü dünya ülkelerinin batıdan etkilenerek üstyapılarının batı kültürüyle aşılması bugün için de güncelliğini koruyan sorunlar doğurmuştur. Bu aşılma sosyal bilimlerde yoğun bir biçimde kendini gösterirken bunun getirdiği sorunlar doğal ve fiziki bilimlerde de pek farklı değildir. Hemen tüm dünyada tıbbın değerli konumu doğal bilimlerin öğrenimini batılılaşarak çağdaşlaşmayla birlikte gündeme getirmiş ama batı dışındaki ülkelerin sağlık kavramları da bu ülkelerin üst yapılarındaki batı bilimiyle karşılaşmadan doğan bağdaşmazlığa eklenmiştir. Ama tıp mesleğinin veya başka doğal bilim veya fiziksel mesleklerin uygulamalarına susuzluk çekilmesi —tıptan "sağaltı" ve mühendislikten "iş" beklentileri— bu alanlardaki eğitim sorunlarını örtbas edicidir. Oysa geleneği, kültürü ve bilimsel birikiminin üst yapısına aşı yapılan toplumda tıpsal, doğa bilimsel ve fiziksel bilimlerden kısmen yararlanabilmesine karşılık, bu bilim alanlarında gerçekçi bir biçimde hakiki ve kuramsal bilgi üretilir duruma gelmesi hiç de kolay değildir. Bu uygulamalı alanlarda bilgi üretilir olsa da bu bilgiler kısır ve ancak yöresel uyarlamalardan öteye geçmeyen meslek adamlığını —hekim, mühendis vb.— destekleyici niteliktedir. Öte yandan bu sorunun en geçerli olduğu alanın toplum bilimleri olduğunu eklemeliyim. Sosyal bilimlerde kullanılan kavramlar Batı Avrupa'nın; İngiltere, Hollanda, Belçika ile Fransa'da Paris ve kuzeyini, bugünkü Almanya'nın ise pek az bir kesimini kapsayan bu kültürel-coğrafi bölge, ortak bir kültürün ürünüdürler. Dolayısıyla farklı bir kültür ve düşün geçmişi olan bir toplumda toplum bilimlerinin Batı Avrupa'da gelişen ve bugün "batıya" özgün olduğu söylenen sosyal bilimlerin kavramlar dilini doğrudan kullanmak her zaman karışıklıklara yol açabilmektedir.

11) *İslam Ansiklopedisi, Mescid maddesi, s. 70*

Kavramlarda bütünleşme olsa da bu akademik düzeyde değil, ancak meslek adamlığı düzeyinde mümkün olmaktadır. Öte yandan bu sorunun en çok sosyal bilim alanlarında geçerli olduğunu da yine eklemeliyim.

Genel olarak üniversitelerde esas amaç öğretim ve öğrenim gibi görülebilir. Ancak, bu tür eğitim uğraşısına bir sistem olarak bakıldığında üniversitelerin yer aldıkları toplumda en görünür somut işlevlerinin mezun vermek olduğunu söyleyebilirim.¹² Bir üniversiteyi öğretim açısından temsil eden kişiler ile öğretimle ilgili niteliği olan tüm girdiler —diğer toplumsal etkenler dahil— yüksek eğitimin öğrenim yanında, öğrencilere katma değer kazandırılmış çıktılar, yani mezunlar olarak yüksek eğitim sistemine giren girdiler, istenilen ölçütte (standartta) çıktılar olabilirler. Konunun açıklığa kavuşması kaygısıyla, yüksek eğitim sisteminde öğretimle görevli kimselerin girdilere ve bilgilere bilginin evrensellik özelliği bakımından, evrensel bilgiyi saklamak, yaymak veya üretmek açısından gereken tutum, yöntem ve düşünce doğrultusu vbg. bakımından model kabul edilmiş batı dünyasındaki üniversitelere göre yeterince katma değer üretmekteki başarısızlığın gerekçesi ne olursa olsun haklı sayılamaz. Bunun gibi, bilimin ham maddesi hatta kritik maddesi denilebilecek "kuram" başkalarına —meslekten olmayanlara, ecnebi çıkarılara yordakçılık vbg.— bırakılan bir yüksek eğitim sisteminde düzeyli bilim uğraşısından rahatca söz edilemez. Bu durumun toplumların topyekün yeniden üretimi gereği de olsa, üniversiter olarak nitelendirilmesi doğru değildir. Bu tür yeniden üretim de esas olarak işlevin toplumun geçerli ve yaygın değerlerine göre, özellikle toplumun yapısını ve işleyişini veya siyasal doğrultusunu yeniden üretmek olması doğaldır. Buna paralel olarak bu işlevi rutin görev olarak üstlenecek kadroyu yetiştirmek bilindiği gibi yeniden üretim ile ilgili değer ve bilgileri üst yapıya yeniden aşılacak ve sınıflı toplumu ayakta tutan toplumsal bekleyişlerden birisi olan sınıf atlatma umudunu yüksek ve gerilimli tutmayı gerekli kılmaktadır.

Üçüncü dünya ülkelerinde üniversite adını taşıyan üst yapının bir kesiti, yapının tepeden aşağıya yeniden üretilmesi için işlev gören yüksek eğitim kurumlarının belki de asıl görevleri, bu durumda gerekli kılınan "batılılaşarak" çağdaşlaşma süreci için gerekli personele —yerel ücretlerle çalışabilecek katip, teknik adam ve yerel nitelikler ölçüsüne göre yeterli uzmanların— gerekli eğitimini sağlamak gereksinmesi vardır. Bu gibi görevliler genellikle yaptıkları işlerde yeterince karara

12) Marc Blaug, *Üniversitelerin Verimliliği* (çev. İ. Sandıkçıoğlu, A.U. Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 5, Sayı 1-2, 1972, s. 255

katılmak veya yenilik getirmek gibi konularda yöneticilerin görüşlerini az etkileyen, karara yetkisi kadar katılabilen, yetkileri sınırlı ve tepedeki yönetici ve politikacıların aldıkları kararları yürütmek ve işleri denetlemekle yükümlü elemanlardır. Bu elemanların eğitimi için batılılaşma Osmanlı toplumunda "Batıdakinden" farklı olarak, priori bir model ile yola koyularak ileri uygarlık savaşına girilmiştir. Yakın tarihimizde batılılaşma adı verilen ve maddi kökeni III. Selim dönemine kadar götürülmekle birlikte —esas olarak Tanzimat ile başlayan süreç ise Batı'dakinden çok farklı bir biçimde oluşmuştur... Batının gelişimi, önceden teorisi yapılan ve bilinçli bir biçimde saptanan bir "toplum modeline göre olmamıştır... Batılılaşma, önceki yüzyıllardan çok değişik bir kuvvet dengesi konumu içinde, Batılı devletlerin Osmanlılara empoze ettikleri eylemler bütünüdür".¹³ Batılılaşma bir tahakküm olarak da oluşabilmiştir. Nitekim Batının çoğulcu yapısını oluşturan öğelere değişik ölçülerde önem verilmesinden doğan "Batı" kavramının bizzat batılılar tarafından da kesin bir tanımı yapılamıyorsa; zor kavramlardan biridir... Batı bir sanayi toplumdur; kapitalist ve emperyalist bir düzendir; Greko-Romen kültür geleneğinin günümüzdeki mirasçısıdır; bir hukuk devletidir, veya Yahudi-Hristiyan ruhaneliğin yaşayan temsilcisidir.¹⁴ "Batı Avrupa evriminin güçlü boyutlarının evrenselleşen düşünce birikimini günlük düşüncede sistemleştirilebilecek bir düzeye indirgeme yeteneğinin ürünü üniversitedir —kültür-bilgi sistemleridir. Bu yeteneğin bir zaruret olarak kopya edilip uygulanmaya başlanması çeşitli ülkelerde çeşitli amaçlar ile olmuştur. Bu uygulamayla ilgili olarak, örneğin Mısır'daki ilk girişimler 1813 yıllarına dek uzanır. Kavalah Mehmet Ali Paşa hükümdar olunca, ordusunu ve devletini çağdaşlaştırarak güçlendirmek amacıyla 1813 gibi erken bir tarihte öğrenim için yurtdışına gençler göndermiştir. İlk öğrenciler İtalya'ya, daha sonra ise en çok Fransa'ya gönderilmişlerdir. Mehmet. Ali Paşa'nın zamanında Avrupa'da öğrenim görmeleri için gönderilen gençler —319 kişi— askerlik, denizcilik, mühendislik, tıp, eczacılık ve matbacılıktan marangozluğa kadar değişen zenaatlarından el becerilerine kadar değişen alanlarda öğrenim görmüşlerdir.¹⁵

13) *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*; "Osmanlı ve Batılılaşma", Taner Timur, *İletişim Yayınları Sayı 5, Temmuz 1985, s. 139-42*

14) *a.g.e. s. 139*

15) *Rodric D. Matthews ve Matta Akrow, Education in Arab Countries of the Near East, George Banta Co., Wisconsin, 1949 s. 90*

Ali Paşa öğrenim gören öğrencileri Avrupalı öğretmenlerin yerlerini almaları, orduya ve ülkeye tabib, mühendis ve teknisyen olarak hizmet etmeleri için görevlendirmişti. Avrupa'ya gönderilen bu öğrencilerin bir kesimi eğitimde yararlanılmak üzere Arapça ve Türkçe'ye ders kitabı çevirmişlerdir.¹⁶

Çağdaş bilimin ve bunun için gerekli olan toplumsal ortamın üçüncü dünya ülkelerinde yabancı konumunda olması olağandır. Bir üçüncü dünya ülkesi için kültürel geleneğinde bulunmayan evrensel bilgi ile ilgili bazı tutum ve ölçütler (standart) gibi öğeler kadar, bu tür bilimin hizmet ettiği amaçlar da "yeni tüketim" gereksinmelerinin yaratılıp çağdaş gibi görünen ama daha çok batıdan ittirilen bir hayat tarzının taklitle gerçekleşmesinde kullanılması da bu olaya kenarda kalan çoğunluğun topyekün olanaklarına göre sınıf ve tabaka hiyerarşisi bakımından kademeli olarak yabancıdırlar. Batı Avrupa'nın zamanla verdiği bir ürün olan bilimsel ölçüt ve kurallarının yeşerdiği toplumsal ortamın üçüncü dünya ülkelerinde bulunmayışı ve dolayısıyla batıdaki 'bilimin' ithal edilmesi gerekliliği ve bu ülkelerde eskiden beri mevcut bilimin tüketicinin yarana, yeni gereksinmelere yanıt verememesi olağandır. Bunun nedenlerini oluşturan öğelerden başlıcalarından biri üçüncü dünya ülkelerinin genellikle farklı yapılara ve "başka" kültürlere —batılı olmayan kültürel içeriklere— sahip oldukları için kendi bilim ölçütleri, yerine kendisini zorlayarak kabul ettiren yeni gereksinmelerin ülke olanaklarının elverdiği biçimlerde, ithal bilim ve hazır öğretimle karşılanmasından ve bunun ideolojik yöntemlerinden kaynaklanmaktadır. Böylece, yeni gereksinmelerin tamamen yeni ve yabancı bir dünyanın —Batı Avrupa ile Batı dünyası'nın— ekonomik ve kültürel ürünleri olmaları üçüncü dünyanın eski bilim ve kavramlarının anlam kudreti ne olursa olsun kültür evrensel geçerliliği olmamasını adeta batılı sayılmalarına neden olmuştur. Üçüncü dünya ülkelerinin "bilimlerinin" üzerine konulamayarak eklemleme olanağının pek kısıtlı olarak sağlanabilmesi ya da hiç sağlanamaması sonucunu doğurmuştur diyebiliriz. Dünyanın eski uygarlıklarının vaktiyle yaşadığı üçüncü dünya ülkelerindeki mevcut bilimsel ölçütler ve düzeyleri ile bilimin maddi ve manevi örgütlenişinde yeni gereksinmeler karşısında nasıl geçersiz kaldığına benzer bir durum İtalya'da Yeniden doğuş'un başlarında yaşanmıştır. Kadavraların "ikiye kesilmesi" ve cerrahi müdahalelerin de yapıldığı 11. yüzyılda Salerno'da, tıbbın Doğu Akdeniz ve başka diyarlardaki birikimlerinin İtalyan kent cumhuriyetlerinin o zamana dek görülmedik ekonomik varlığıyla uyarılınca, yeni gelişmelerin sonuçlarının alınmasından önce Francis Bacon'un bilimsel yön-

tem uğraşlarından ve "denence" konusundaki ilkelerinden haberdar oldukları kuşkuludur.

Batı Avrupa ve Avrupa ile tarihsel ilgisi Orta Doğu ülkelerine göre çok daha az olan Japonya'nın Batı Dünyası'na katılması ve Batı bilimini ve teknolojisini ve sanatını kendi bünyesine uydurabilmesi kuşkusuz özel bir yetenektir. Ancak Japonya için bu söz konusu deneyim daha önce gerçekleştirilebilen geniş çaptaki değişim uyarlamaları dikkate alındığı vakit tümüyle yeni deneyim olarak sayılmayabilir. Japonya'nın ekonomik ve toplumsal gelişme sürecinde gösterdiği başarı, Türkiye ile Japonya'nın aşağı yukarı aynı tarihlerde batılılaşma eylemlerine başladıkları ifade edilerek bazı çevrelerce hayıflanmaya vesile edilmektedir. Böylece Türkiye için model olmayan modellerin G.Kore, Taiwan vbg. ülkelerin siyasal tercihleri üzerinde durulmadan batılılaşma —sanayileşme ve ekonomik kalkınma deneyimleri— başarılarına gıpta edilmesi, elbette otoriter siyasal tercihlerle doğrudan ilişkilidir.

G.Kore'nin kalkınmasındaki mucize ABD'nin ihracat kotasında son derece cömertçe davranmasıyla ilgilidir. Tayvan için de aynı kayırma söz konusu olmuştur. ABD yönetimi Japonya ile devamlı olarak dış ticaret kotası için pazarlık durumundadır ve Savaş'tan hemen sonraki subvansiyon artık söz konusu değildir.

Türkiye ile Japonya'nın batılılaşma koşullarını şöyle bir gözden geçirecek olursak, birincisinin dünya tarihinin en yoğun bir biçimde cereyan ettiği bir bölgede yer almasına karşılık Japonya'nın Asya'nın doğusunda başlıca dört büyük adadan oluşan bir ülke olması ve 19. yüzyıldan sonra —Şoğun— varlığını ortaya koyabilmiş olması büyük önem taşır. Kesin bir ulusal kişilik ve birlik kazanmış olan Japonya'nın belirli bir birikim kazanmış olması avantajı da vardır. Hatta Japon feodalizminin tarihte söz edilebilir yeri olduğunu tarihçiler meşru saymaktadırlar.

Öte yandan Türkiye coğrafi bakımdan son derece hareketli bir konuma sahip olmuştur. Şimdiki kültürel etkileşme ise çokyoğundur. Söz konusu iki ülkenin belki de en ortak yanları birbirilerine zıt iki coğrafi konuma sahip olmalanna karşılık iki ülkenin de siyasal olarak yalıtılmışlıklarıdır. Japonya coğrafi nedenle bu konumda Türkiye'de çok sayıda denebilecek komşularla çevrili yakın sınırlara sahipse de her ikisi de siyasal olarak yalıtılmış konumlardadırlar. Kültürel olarak ise Yakın Doğu'nun çok sayıdaki kültürel tabakalarını içermekle birlikte, Türkiye en azından antropolojik anlamda bölgesel olarak evrensel bir kültür sentezine de sahiptir. Ama yine kültürel mozaikten oluşan bir kültür dokusundan da söz edilebilir ki bu, "Orta Doğu'nun" başta gelen bir özelliğidir.

Japonya'nın coğrafi yalıtılmışlığına karşılık Atlantik kültürünün yansıra incelikli ve yazılı yüksek bir kültüre ana kaynak olarak bin yıl öncelerinden beri gereksinme duymuş olması ilginçtir. Japonya'ya özgün kültürüyle yalnızca Uzak Doğu'da değil tüm dünya uygarlıkları arasında, tarımda ve Orta Doğu ve tüm Asya ve Avrupa uygarlıklarından epeyce farklı bir biçimde kendine özgü oluşuyla üstünlüğü olan Çin'den olağan tarih süreci içerisinde iki kez iki önemli kültür ürünü, yazı ve dini Çinden ödünç alarak kendi bünyesine uydurabilmesi sanıldığından da önemlidir.¹⁷ Kore dolayısıyla yaklaşık 405 yılında Çin yazı sistemini alan Japonya'da bu, bir zamanlar Batının seçkin zümrelerinde yaygın olan Latince öğrenilmesi gibi toplumda abc'den, yazına kadar Çince'nin de benzeri bir rol oynamasına neden oldu. Japonya'ya çok aykırı gelen bu abc'yi öğrenmek bilgiler arasında bile Japonca yazılımı tam olarak öğrenmek Çince öğrenmeyi gerekli kılmış, böylelikle sonunda bir Japon abc'si ortaya çıkmıştır. Budizm 552 yılında Kore'den, Çin'den ve hatta Hindistan'dan misyonerlerle Japonya'ya girmiştir. Bunun sonucu Şinto dininden vazgeçmek değil, elbette, ama Japonların hiç bilmedikleri ve hiç düşünmedikleri şeylere Budizm'de rastlamaları Budizm dininin ülkelerinde yerleşmesine neden oldu. Zamanla Şinto ve Budist rahipleri halktan eşit saygı görür oldular.¹⁸

Budizm Japonların entellektüel hayatlarını zenginleştirmiştir. Japonya'nın çağdaş bir toplum olması için gösterilen çabalarda kısmen başarılı olunmuştur. Okuma yazma seferberliği ayrıcasız tüm toplum katmanlarında amacına ulaşmıştır. Teknik ve akademik eğitimi erkek çocuklarına, kız çocuklarına ise sınırlı bir eğitim verilmiştir. Çin klasikleri ile Konfüçyüs'çü felsefenin öğrenimini korumuşlar —Japon dili, edebiyatı ve tarihi yanında— batı bilim ve teknik alanları öğretimine yabancı dilleri eklemiştir. Bununla birlikte dikkat çekici biçimde eksik olan özgün düşüncenin teşvikidir¹⁹. Yukarıda söylemiş olduğumuz gibi meslek adamı yetiştirmeyi amaçlayan yüksek eğitim kurumlarını üniversite olarak görmek aslında pek gerçekçi olmayabilir. Sözü nü ettiğimiz gibi, üniversite her şeyden önce bir gelenek, özgürce kurulmuş bir eğitim kurumudur.

"Ortaçağ Avrupasında meslek hayatında bir yer edinmek isteyen bir üniversite öğrencisi, genel bir lisans derecesine sahip olduktan son-

17) Edward McNall Burns ve Philip L. Ralph, *World Civilizations*, I. cilt, s.335

18) a.g.e. s. 335-336

19) a.g.e. II. cilt, s. 375

ra üç dört yıl daha okuyarak sanat yüksek lisansı, hukuk veya tıp doktoru olabilirlerdi. Böyle bir eğitim, aritmetik, geometri, astronomi ve müzikten oluşurdu. Ama bu konular şimdi bu adlarla ima edilen konularla pek ilgili değildiler ve felsefi özellikler taşırlardı. Örneğin, aritmetik temel olarak sayılar kuramı, müzik ise sesin özellikleri ile ilgiliydi.

Orta çağın sonlarında Paris Üniversitesi'nde ilahiyat doktorasının süresi ondört yıla çıkartılmıştı. Tüm üniversite dereceleri öğretmenlik içindi." 20 Bu tür kurumların günümüze göre nitelikleri ne şekilde yorumlanırsa yorumlansın, bu üniversiteler Avrupa'da öğrenci ve öğretmenlerin esasta bağımsız sayılabilecek uğraş ve çabalarıyla kurulmuşlardı. Bu özellikleri onlara devingenlik kazandırmıştır. Bu bakımdan müdahaleyle kuruluşları sağlanmış örneğin İspanyol Üniversiteleri ile kıt'a Avrupası'nda kurulmuş olanlar arasında büyük farklar vardır.²¹

Şimdiki durumda üçüncü dünya ülkelerinde yeni toplumsal değişimin dıştan gelen zorunluluğunun gerektirdiği "batıdaki gibi meslek adamı" yetiştirmek, üniversitelerde yalnızca biçim bakımından özenlen bir şey olmaktan öteye pek az geçebilmektedir. Çağdaş bilimi ilgilendiren evrenselliğin içeriğini oluşturan konu, tutum, ve eğilimler bakımından kısır olan kültürel üçüncü dünya hayatının üst yapısı dolayısıyla çağını tanıyan ve anlayan bilinçli bilim adamı ve bilginlerin yetişmesi için elbette uygun bir ortam sağlamaz. Az sayıda yetişen bilim adamları ve bilginlerin güdüsüye daha çok kişisel kaynağıdır. Ama toplumcu ve uluscu nitelikleri olduğu söylenebilir de. Hatta, güdülerinin siyasal nitelikliliği de olanaklıdır. Bu gibi ülkelerde yetişen bilim adamlarının çalışmalarının çeşitli engellemeleri sonucu batıda onlar için bulunan talebe uymaları da rastlanılan bir şeydir. Beşeri bilim adamları içinse Batı'da kendileri için yaygın talep bulunmaz.

Tedirginsiz vakitlerde özellikle bu gibi bilginlerin toplumcu kimlik ve niteliklerinin kişiliklerinin ülkücülüğüyle birleşmiş oluşumu dolayısıyla, ülke iktidar ve yöneticilerinin ılımlı kanatlarının ve seçkin zümre hoşgörüsüyle yüksek eğitim kurumlarında vbg. varlıklarını barındırabilmeleri mümkündür.

20) a.g.e. cilt I, s. 466

21) *Encyclopedia Britannica*, cilt 22, William Benton 1971, s. 745

II

"Miniversite" çoğu üçüncü dünya ülkelerine —batı ve doğu blokları dışında kalan, çoğunlukla batılılaşarak çağdaşlaşmayı töre olarak benimsemiş ülkelere nasip olan bir eğitim kurumudur. Bu kurumun tüzel ilke ve nitelikleri üçüncü dünyanın toplumsal ve ekonomik hayatından, örgütlenişinden farklı değildir. Bu ilkelere sınırlarını, yöresellik ve bunu sürdüren üçüncü dünyanın batıdan aşılınmış üstyapısını yeniden üretmek özellikle belirler. Üniversitelerin üçüncü dünya ülkelerindeki eğitimsel işlevleri, aslında yöresel nitelikteki gerekli becerilerle insanın toplumsallaşmasının bir uzantısı olarak iktidarın tercihini taşıyan değer ve amaçların iyice pekiştirilmesi ve bireylerin kişiliklerinin-içeriğinde bunların benimsenmesi ki başlıca önemliliklerindedir. Aşında üçüncü dünya ülkelerinin tümü geleneksel toplum yapısına sahip batılılaşmaya "izleyici düzeyinde" kucak açan, yöresel tutumların —dinsel, ulusal vb.— sürdürülmesinde direten ve siyasal yumuşamaya yanaşmayan hakim sınıfların yönetimindeki uygulamalarıyla çelişik eğitim sistemlerine sahiptirler. Bu eğitim sistemlerinin en önemli özelliği yeni ve çağdaş sayılabilecek olanı üretmek yerine, gerekli görülüp dışarıdan alınan her türlü ürünü ve yenilikleri uygulayabilen kişiler yetiştirmek, örneğin iyi mühendis yerine her isteneni harfiyen uygulayacak ve etiksel kaygıları pek sıkıntı vermeyen tipte itaatkâr mühendis yetiştirmek gibidir. Esas olarak değerler sistemleri hep "buyurganlık yörüngesinde" yoğunluk kazanır.

İşte böylece, her zaman iyi asker değil, kesin kes her buyruğa uyacak asker gibi üçüncü dünya ülkelerinde "eğitim görmüş" kimselerden beklenen bu şekilde belirlenir. Bu mesleksi terbiye, genel olarak bilim, ve kültür hayatında da farklı değildir. Örneğin bilim hayatında en önemli olan bilimden çok uyulması gereken ilgili bürokratik kurallardır.

Batı dünyasının gelişmiş ülkelerinde değil de bazı Güney Amerika ülkelerinde ve bu arada Türkiye'de yüksek eğitime girişte merkezi giriş sınavlarıyla, her ne kadar yüksek eğitim niteliği ve niceliği öğrenci adaylarının bilimsel disiplin alanlarındaki talepleriyle noktalanıyor gibi görünse de, seçen aday da, seçilen disiplin de, öğretim üyeleri de eğitim sisteminin odaklaştığı merkezi sınav sistemi aracılığıyla kendilerini değerlendirerek tüm eğitime işlerlik kazandırılar. Eğitim sürecinin bir sistem olarak işleyip yapılaşmasının odağı olan orta dereceli eğitim kurumlarının toplumda geçerli değerlerle donanmış ölçütte kişiler yetiştirmekte ne kadar başarılı olduklarının sınamaları ÖSSY gibi merkezi sistemlere sahip yapılarda yapılır. Bu evreden sonra öğrencilerin ayıklanarak çoğunluğunun ikincil ve üçüncül derecede ekonomik öne-

mi bulunan ve bu bakımdan avutucu sayılabilecek yüksek eğitim alanlarına kaydırılmalarıyla toplumda maddi ve manevi yeniden üretimi üstleneceklerin seçimi olduğu kadar, orta dereceli örgün eğitimin topyekun bir sınavdan geçirilmesidir de. İlginç olan, bu ayıklamanın sonucunda yüksek eğitime girmek isteyenlerin hazır bilgilerinin —yani okullara, dershanelere, özel derslere en fazla yatırımı yapanın daha iyi yetiştiği ve eğitimsel katma değer kazanabildiği tür bilgilerin eğitimi— değerlendirilmesi sonucu genellikle 'yetersiz' bulunmaları ya da mühendis olmak isteyen öğrencinin coğrafya bölümünde okuması veya açık öğretim fakültesine girmesiyle, yüksek eğitimin kapısını bekleyenlerle bu 'yetersizlikleri' yetiştiren orta dereceli eğitim kurumlarının ve dolayısıyla örgün orta eğitimin alt yapısının kolayca barışmasıdır.

Yüksek eğitime giriş merkezi sınavları bir bakıma örgün eğitim sisteminin kendini denetimidir. Yüksek eğitim kurumlarına girmeye hak kazananların aldıkları puanlarsa, öğrencilerin kişisel yeteneklerinden çok onların sosyo-ekonomik olanaklarının bir parametresi olan eğitim düzeylerinin nominal bir biçimde sıralandırılmasıdır. Elbette öğrenci allelerinin sosyo-psikolojik duygusal tutarlılık dengeleri ve bekleyişlerinin gerçekçiliği değerlendirmelerindeki yeri de bireysel başandaki önemli etkenlerdendir.

Sonuçta, örneğin ÖSS ile topyekün bir arka plan değerlendirmesi yapılır. Öğrenci adaylarının bekleyişlerinin puanlarda yansımasıyla onların toplumsal bekleyişlerinin gerçekçiliğini olduğu kadar, gelecekle ilgili umar düzeyini belirler.

Gereksinmenin üzerindeki sayıda mezun vererek enflasyona neden olmakla, yukarı doğru sınıf atlamak veya tabaka değiştirmek umutlarını canlı tutmak üzere adeta sembolik bir azınlığın ödüllendirilmesi için ilk hazırlıklar, kitleler içinse toplumun rekabete açık olduğu ve 'çalışanın kazanacağı sanısını' sürdürmeye yarar. Ayrıca gereksinmenin üzerinde bir sayıda mezun elde ederek işgücü piyasasında diplomalı işsizliği beslemek de marjinal ücretlerde çalışan işgücü için elzem olduğu kadar marjinal işlerde iş sahipleri de yaratmak da bilindiği gibi yapıyı ayakta tutan yan süreçlere dahildir. Gençliği ömürboyu bir sınav koşuşturmacasına sokarak asıl neyi bilmenin önemli olduğunu müphem kılarak, sınavda başarılı olmanın, yani yetkenin buyurduğu şeyleri ne olursa olsun tanı kelâmı gibi kabul etmek, yalnızca genel olarak buyurganlığın nitelikleriyle yeterince açıklanamaz, bunun için "ağacı yaş iken eğerek" içerikli bilgi yerine, gençlere daha çok belirli bir değerler sisteminin ahlâki ölçütlerini benimsetmek amacının altını kara kalemle çizmek gerekir. Bunun için, bir zamanlar ulusal bilinci yükseltmek için kullanılmış yapay tarih tezlerinin dersliklerde

karatahtalara hala asılı duran haritaları bu, anlattığımız eğilimdeki düşüncelerin somut belgeleridir.

Artık günümüzde beş yaşını bitirmiş çocukların da yabancı dil öğretilen okullara gitmek için sınavlara alındıkları eğitim sistemleri var. Böyle bir eğitim ortamında, başarının anahtarı sınavdan sınava koşarak "engelli" atlamaya yatkın, boyun eğen, ağzı var dili yok tipte insanlar yetiştirmekle, gençlere kendi kendilerine öğrenmelerinin yollarını göstermek yerine yetkenin buyurduğu şeyleri öğrenmeleri beklenen böyle bir eğitim sisteminde —aslında bireysel ve kişisel öğrenmenin genellikle yönetimdekilerin kendilerinin de bilmedikleri bir şey olduğunu söylersek, bir haksızlığı önlemiş oluruz. Doğal olarak böyle bir ortamda yüksek eğitim kurumlarında en önemli şey, öğrenmek yerine 'sınavdır'. Böylece denetimin elde bulunduğunu sürekli olarak vurgulanması, yalnızca ruhsal olarak gücü pekiştirmek ve iktidarda olduğunu anımsatmak değildir. Bu, yetkenin kendine olan güvenizliğinin de dolaylı olarak dışavurulmasını temsil eden davranışlardan birisidir. Oysa, böyle bir eğitimin kendine örnek almış olduğu bazı ileri endüstri ülkelerindekilere yalnızca içerik bakımından benzeyen —çeviri olduğu için de çok fire veren ve aslına ancak kabataslak benzeyebilen eğitim programları, söz konusu ülkelerde liberal bir biçimde uygulanmaktadır. Hatta, yüksek eğitime kabul için sınava giren bir öğrencinin yeterince başarı gösterememesi durumunda, belirli bir yetenek veya beceriye sahip olduğunu kanıtlayabildiği ülkeler ve üniversiteleri vardır. Bu tür olanaklar ABD üniversitelerinde tanınabilmektedir. Ve ABD veya Avrupa'da, Türkiye'deki ÖSYS sınavları gibi değerlendirmeler kesinlikle yoktur. ABD'de lisans-üstü eğitim yapmak isteyen ahalisanda not ortalaması düşük olan öğrenci adayları "GRE" lisans-üstü sınavlarını denerler. Ama Batı'da her üniversite öğrencisi seçme ve yerleştirme işlemlerini bizzat yapar ve öğrencilerin çoğu lisans-üstü de doğrudan tercih ettikleri üniversiteye ve ilgili bölüme başvururlar.

Çağdaşlaşmayı batılılaşma hatta batıcılılaşma yoluyla gerçekleştirmek amacıyla olan üçüncü dünya ülkeleri gibi TÜRKİYE'de de yüksek eğitimin başta gelen amacının çok sayıda doktor, avukat, mühendis vbg. meslek adamı yetiştirmek olduğu düşüncesi henüz tam bir değişikliğe uğramamıştır. Yüksek eğitimde eskiden beri kullanılmamış bir model, "üniversite" ortaya çıktığı için ülkenin geleneksel bilim adamlarının biriktirdiği bilgi kitlesinin eskiyerek batıl kaldığını söyleyebiliriz. Kaldı ki birikim sağlanmış çalışmalar genellikle yatay olarak önem bulacağı için bu tür araştırmaların uygulamaya yönelik olması da yüksektir. Bu yüzden bu tür verisel bilgiler çabuk eskirler.

Geçmiş bilim birikimi, İslam dininde bilimin de sahipleri olarak ulemaya ve dinsel sınıftan kimselere hakkı müktesep bir alan olarak tanınmıştı. Türkiye'de çağdaş ve batılı olma kaygısı geleneksel dinsel özelliklerle çatışınca yeni gereksinmelerin önceliği eski kültürü ve eski Emevi bilgilerinin oluşturdukları klasik Yunan külliyatına benzer, zamanın bilimlerinin dinsel arkaplanla birlikte bir özetleme-ansiklopedik bir eser olan "Marifetname" ve benzeri eserler batı bilimi ürünleriyle karşılaşılmadan önce toplumun gereksinme duyduğu ilmi de bilimi de karşılayabiliyorlardı. Oysa, şimdiki durumda siyasal yaklaşımları temsil eden "resmi bilimler" ne Marifetname'lere, ne de çağdaş batı biliminin bütünlüklerine sahiptirler.

Türkiye'de "çağdaş ve batılı" olmak kaygısı geleneksel dinsel öğelerle haliyle çatışınca, çağdaşılığın gereksinmelerinin önceliği eski kültürü sindirmiştir ki bu siyasal özelliğindedir. Zamanla kendi içerisinde bir tutarlılık niteliği var olan eski bilimin şimdiki durumda maddi değerlendirmesi ne olursa olsun geçmiş bilim ve ilimle bugün ve dolayısıyla yarın arasında kopukluk oluşmasına katkı olmuştur. Bunun anlamı geçmişle eklememelerin yapılamayışdır. Türk toplumu geçmiş kültürel özellik ve niteliklerini başkalarından dolayı olarak görmeye alışıyor. Örneğin, Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın ünlü kitabı "Marifetname" zamanın tüm bilimlerini kapsıyordu. Bu eserde söze başlarken şöyle demiştir; "Yaradana bilmek için önce kulun kendini bilmesi gerekir. Kendini bilmesi için de bedenini bilmesi, onu bilmek için de bu alemi bilmek gerekir. Alemi bilmek ise gerçek bilimlere bağlıdır."²² İslam için bir kül (bütünlük) oluşturduğu ve bütünü kabul etmeden bir parçasının alınamayacağından söz edilir. Ama ilkçağ bilimi, özellikle Yunan bilimi ile İslam zenginlerinin vazgeçemedikleri tıp ve yıldız kahinliği bağdaşır oldu.²³ Bu bilgi diğer tıp ve astrolojiyle ilgili olmayan alanlara da yayılmıştır.²⁴ Bu konulara merak olmasaydı İtalya'da 11. ve 12. yüzyıllarda Yenidendoğuş görülmeyecekti belki de.

Batının üstünlüğü kabul edilerek batılı modellerde yüksek eğitim yapıları kurmak amaçları genellikle meslek adamı yetiştirmek amacıyla kaygısını taşımışlardır. Oysa nasıl İslam kendi içerisinde bir bütünlüğe sahip toplumsal bir sistem idiyse, Hristiyan veya Hint dünyası ve kül-

22) Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Marifetname*, Temel Yayınlar, İstanbul, 1981, s. 7: *eserin Ahmet Davutoğlu'na ait sunuş yazısına bakınız.*

23) W.H. McNeill, *Dünya Tarihi*, İstanbul, Kaynak Yayınları, (Çev. Aleattin Şenel) s. 200

24) *a.g.e.* s. 200

türü de böyle bir bütünlüğe sahiptir. Bu yüzden Hristiyan dünyası veya kültürünün üstünlüğünün açıkça belli olmasına karşılık tüm kültürünü aktarmak ancak kültür değiştirmekle mümkündür. Ama uygulamada elbette bu olanaksız olduğu için, "mozaik" gibi bazı kurumlar alınmakla yetinilmektedir.

Üçüncü dünya ülkelerinde neden bilimsel başarıların pek az olduğunu anlamak olanağı vardır. En soyut kuramsal bilgilerin üretilmesi için öncelikle gerekli olan şey, toplumsal ve kültürel ortamdır. Az gelişmiş bir ülkenin gelişme gereksinimleri için temel bilim ile uğraşan kimse- lere gereksinme bulunmadığı belirtilmektedir.²⁵ Zaten temel bilim adamlarının bulgularını değerlendirecek teknoloji yaratan tipte bir endüstrinin olmaması veya yerli bilim adamlarının çalışmalarını yönlendirecek ulusal mantığı olan bir sanayinin yerine dış dünyanın baskı- larına göre işleyen bir sanayi kesiminin bulunması temel bilim konula- rında araştırma yapmayı gereksiz kılmaktadır. Çünkü temel araştı- rmalar, amaca yönelmiş veya değil, araştırma sürecinin en güç ve kısa süre içinde az verim beklenen tiplerinden biridir. Bu tip araştırmalarda olağan yollardan maliyet tahmini yapmak güçtür. Bu konuda araştı- rmacının nitelikleri ile, ki bu, yaşadığı ortamla sınırlanır, araştırma ma- liyeti arasında bir ilişki bulunduğunu söyleyebiliriz.

"...Devanshire Dükü 1871'de Cambridge'de Cavendish Laboratua- n'ının kurulması için 8.540 İng. Lirası verdi. 1895'de Cavendish Labo- ratuarı'na yaklaşık olarak 1.000 İng. Lirası ve buna ek olarak Profesör J.J. Thompson'ın aylığını da ödedi. 1912'de, yani elektronun keşfedil- diği ve diğer atom parçacıklarının incelendiği zamanlarda öğretim, araştırma ve aylıklar için harcama toplam 3.000 küsur İng. Lirasına yükseldi. Ve nükleer yapı üzerine incelemelere başladı. Hiç bir zaman yılda 2.500 İng. Lirası'ndan fazla harcama olanağı olmadığı halde yarım düzine Nobel Ödülü'nün kazanılmasına neden oldu. Chadwick nötronu burada keşfetti. Cockcraft ve Walton ilk akselatörü (hızlandı- rıcı) burada kurarak lithium ve berilyum ayırdılar, atomu parçala- dılar."²⁶

Einstein'in harcamaları da bir evin geçim masraflarından fazla ol- mamıştır. Ama bugün bir nötron hızlandırıcısı kurmak yüzbinlerce do- lara/ABD mal oluyor.

Üniversitenin Çağdaş Pragmatik Kökenleri; tüm kişisel bir görüş açısından, hiç bir bilim adamının "bilim" adına konuşmayacağı ve

25) TBTAK - Temel Bilimler Öğretimini Geliştirmek ve Teşvik Hak- kında Not, (teksir), 1972, s. 3

26) OECD Problem of Science Policy, Prasi, 1968, (Lord Bowden'in konuşmasından) s. 23

bugün için bilim adamının esas olarak bir bilim alanının bir dahında çalışan bir kimse olduğu kabul edilir. Bilim adamı zihniyet bakımından dar kafalı, liberal ya da çok deneyimli olabilir. Ama doğalcı (naturalist) filozofların kanadı altında olduğu günlerden bu yana bilimin tanımı değişmiş ve zamanımızdaki temsilcileri olma durumundaki teknisyenler bilimin ne olması gerektiği konusunda çok geniş bölümlü bir yelpaze ortaya çıkarmışlardır.²⁷ Dolayısıyla bugünkü bilim adamlarının genellikle kendilerini bölümlere yalıtımlarının nedeni, kendi alanlarında derinleşmek ve daha çok yaratmak düşüncesi olduğu sanılıyor.

Bilim sözü soyutlamadır. Bilim adına yapılan çalışmaların ve biriken bilgi yığınlarının altında uzanan temel dürtü meraktır. Bilimin temel öğeleri içerisinde öğrenmek, bilmek ve insanlığın bunlardan elde etmiş olduğu pratik deneyimlerle vurgulandırılan bilgiden yararlanmaktır.²⁸ Kısa olarak da bilim herhangi bir konuda, kendi içinde bağdaşan ve sistemli bir biçimde elde edilen bilgilerin birikimidir denilebilir.

Her dönemde bir takım varsayımlara dayanan bir bilim sistemi olduğu ve zamanın bilim adamlarının da gözle görülemeyecek bu varsayımlara saklı bir bağlılık duyduğu anlaşılmaktadır. Modern bilimdeki varsayım her şeyde bir düzen ve sıra olduğu kanusunun içgüdüsel bir biçimde yaygınlaşmış olması ve daha biçimsel olmak gerekirse "doğada bir düzen" olduğu düşüncesidir.

Evrenin tümsel bir düzen ve sıraya sahip olduğunu kabul eden bu algının dışında kalan deney, belki de bilimin geleceğine olan güçlü inanç ile bu varsayımın dışında bir dayanağa durağanlaştırılmıştı. Ama yine de uygun sorular sorulduğu vakit deneye gerekli cevapları veren deneyin dışında bırakıldığı varsayımlarda aramak olağan karşılanıyordu.²⁹

27) Robert Merton, *Social Theory and Social Structure*, New York: The Free Press, 1967 s. 581 (A.E. Heath'in Isaac Newton konusunda A Memorial Volume (editör) W.J. Greenstreet (London, 1927), s. 133, E.A. Burt, *The Metaphysical Foundations of Modern Science*, London, 1925.

28) a.g.e. R.Merton: (A.N. Whitehead, *Science and the Modern World*, New York, 1931) s. 6.

29) a.g.e. s. 582

Böylece, kesin ve sonul varsayımlar ile bilim, Whitehead'in de değindiği gibi bilime olan imanla birlikte çağdaş bilimsel kuramın gelişmesi bakımından ön koşulları uyarıcı rol oynamıştır.³⁰ Doğanın araştırılması için dünyadan aktif bir biçimde çıkar sağlamak düşüncesinin oluşması, belirli bir zihinsel algı dayanağını gerektirirdi. Böyle bir tutumu protestan inancı sağlamıştır.³¹

Protestanlık, dünyevi işlerin din kuralları ve toplumu ayarlamaya götüren ahlaki ölçütleri öngörür. Protestan dininde başarı ve maddi çıkar sağlamak gibi değerler din ile teşvik edilmiştir. Bunun nedenlerine inmek için Avrupa'da ortaçağdan sonra iyice belirlenmeye başlayan protestan dininin varsayımlarına inmek gerekebilir. Genel olarak Protestanlığın kökenlerinde ulusalcılık olduğu kadar orta sınıf hayatının getirmiş olduğu değişikliklerin Katolikliğin özellikleriyle bağdaşır olmaması bulunmaktadır.³² Kuzey Avrupa'da başlayan uluslaşma ve yöneticilerin despotizmi ve bu özelliklerin gerektirdiği koşulların sağlanması için Katolikliğin hem dinsel bakımdan "ötekl dünya" ile ilgili vaadlerinin "burger" için pek gerçekçi sayılmaması, hem de Katolik kilisesinin muazzam mal varlığı ve gelirlerinin "bugünkü" dünyayı yaşaması için engel oluşturması bu bağdaşmazlığın belli başlı nedenleridir.³³

Bilimin bugünkü sistematik ve çağdaş duruma gelmesinde tayin edici öğelerin taassup dışında kalan dinsel çevrelerden geldiği ve dinsel özellikle bağdaşan bir iman ile kendi içinde tutarlı olan düşünce sistemlerine farkında olmaksızın büyük bağlılık gösterildiği biliniyor. Çağdaş bilimsel kuramın gelişmesinde ortaçağ imanının önemli yeri vardır. İngiltere'de "resmi dilbilgisi öğretene" okullara olduğu kadar kiliselere de çatan ve ağır eleştiriler yapan püritanlar aynı zamanda Harvard Üniversitesi'nin kurucularıdır. 17. ve 18. yüzyıllarda bilimsel çevreler veya yeniden doğuşu yaşatan edebi çevrelerden değil de kalvinist püritanlardan böyle bir girişimin gelmesi, bugünkü çağdaş

30) Robert Merton, *Social Theory and Social Structure*, s. 582

31) a.g.e. s. 582 (E.A. Burtin) Isaac Newton hakkında a Memorial Volume, 139, Bilimsel imanın klasik bir sunuşu için Newton'un "Rules of Reasoning in Philosophy," bkz: Principia'sında (London, 1729 ed.), II, 160 ff.

32) a.g.e. s. 575-583

33) a.g.e. s. 575-580

üniversitenin kurulmasına kimlerin temel taşları koyduğunu ve evrenin belirli bir biçimde algılanmasını yansıtan bir dünya görüşüne dikkat çekmesi bakımından önemlidir.³⁴

Püritanların üst tabakalarını en iyi temsil edebilecek kimseler 17. yüzyılda bilime hizmette bulunmuş İngiliz beyefendileriydi. Bu kişiler bozuk ve ahlâk dışı sayılan bir dünyayı düzene sokmak için doğayı akılcı yoldan sistemli bir biçimde inceliyerek tanrıyı zafere ulaştırmak amacı ile dinsel köklü çabalarla bilime hizmette bulunmuşlardı.³⁵

Bugün dünyayı büyük boyutlarda etkileyen üniversite tipi Amerikan Üniversiteleridir. Fabrika gibi işleyen bu üniversitelerin prototipleri insanlar için cenneti de cehennemi de üretmektedirler. Bugün dünyada üretilen bilginin yüzde üzerinden büyük bir kesiti (yüzde 90'ı) bu üniversite tipinin ürünleridir. Bu üniversite tipinin en önemli niteliği ise benzeri kurumlar gibi dinsel kökenli olmasına karşın dünyevi bir dünya görünüşünün gelenek olarak yerleştiği yerler olmalıdır. Bu tip yüksek eğitim kurumları Avrupa ortaçağının burger'inin değer sistemi ile Yeni Dünyayı feth eden protestan göçmenin tanrının bir ödülü olan bu uçsuz bucaksız doğal zenginliği en kısa yoldan refaha çevirmek mühendisliğinin bir karşımıdır dersek belki, çok kısa ama yanlış sayılamıyacak bir tanım yapmış oluruz.

Öte yandan geleneksel tarım üretiminden sanayileşmeye doğru yol alan üçüncü dünya ülkelerinde yüksek eğitimde veya genel olarak öğrenme ve hele batıda bir zamanlar şimdikinden daha fazla önemi bulunan kişisel özgürlüğü artırıcı bilgiler edinmeyi —her zaman siyasal sonuçlu davranışları da birlikte getirmese de— dikkate almamak, hatta bunu siyasal yönden sakıncalı sayma eğilimi yaygındır. Bitmeyen sınav ve değerlendirmenin başta gelen işlevlerinden biri insanın toplumsallaşma sürecini uzatmaktır. Yaygın yönetsel değerlerle pekiştirilmiş eğitim sürecinde bu değerleri daha "incelmiş" duruma getirerek popülerleştirmek, şu gibi ürünler verebilmektedir, örneğin bunlardan birisi toplumdaki yalın veya soyutlanmış şiddeti ve güçsüzlerin ezilmesini gülünç kılarak ve bunu kitle iletişim araçlarıyla her gün "kırsal insanlara övgü" kılığında pekiştirerek TV reklamlarında vbg. malzeme

34) a.g.e., Merton., s. 582 (E.A. Burtin) Isaac Newton hakkında a Memorial Volume, 139 Bilimsel İmanın klasik bir sunuşu için Newton'un "Rules of Reasoning in Philosophy", Principia adlı eserine bakınız. London, 1729 editör, II s. 160)

35) a.g.e. s. 575-582

olarak kullanılmasını yadırgamayacak, gündelik hayatta bunların kullanılmasının, şiddetin soyutlanarak günlük hayata girdiğinin farkında olmayacak duyarlılıkta ve bu gibi olayları olağan karşılayacak değerler sistemlerini bireylere aşılamaaya uygun kimseler yetiştirmektedir.

Genel olarak örgün yüksek eğitimin sonuç olarak iki temel işlevi bulunmaktadır. Birincisi kişisel olarak ödüllendirilmedir. Toplumda kendiliğinden ödüllendirilme olamayacağı için, bu tür resmi ödüllendirme öznel de olsa, bireyciliğin ülküsel temellerinin eğitim kanalıyla olduğu kadar "ödüllü" de toplumsal ölçütler oluşturduğu akıldan çıkarılmamalıdır.

"Okuyan adam olur" emperatif tavsiyede belirtildiği gibi "hakikata" yani "doğru" olanı değil, bize "iyi" gelen şeyler doğru olduğu için, buna benzer şeylerin öğrenimini ve öğretimini yapan ödüllendirilir.

İkinci dünya savaşını izleyen yıllarda endüstri ülkelerinde büyük atıl kapasitelerinin tarım makineleri üretimine kaydırılması ile beklenmedik bir biçimde ansızın oluşan aşağı yukarı aynı zamanlardaki tarım devrimleri bu ülkelerdeki toplumsal değişmeyi bir kargaşa durumuna getirmiştir. Özellikle büyük kentlere yığılan insan kitleleriyle alt üst olan kentin ve geleneksel hayat tarzlarının yarattığı bu kargaşa içerisinde bir fırsatını bulup sınıf atlamak yalnızca parasal yönden gelir grubu değiştirmek —veya yaygın değişimle 'köşeyi dönmek' isteyen, ama yasal ve risksiz bir yol izleyenlerin ise resmi sınıf atlama yolunun "okuyarak" ve yavaş yavaş mümkün olduğu umudunun kitlelerin içeriğine mal olarak yaygınlaşması sanıldığından daha önemlidir. Hatta eğitimin tüm dünyadaki genel işlevine ek olarak üçüncü dünyada umut üretme ve sınıf atlamanın "hakim dilde okuyarak" yavaş yavaş mümkün olduğu umudunu vurgulamak, adeta bir propaganda ögesi durumuna getirmenin sosyolojik açıdan ima ettiği bazı işlevleri vardır; geleneksel türdeki toplumlarda örgün eğitimin insanın toplumsallaştırılması yanında yeri kitleler için azdı. Bugün Batı dünyasındaki eğitim ölçütleri (standart) o dünyanın gereksinimleri için oluşmuştur. Ama, Batılı olmayan toplumlarda Batıdan alınan eğitim modelleri en çok biçim ve ilk görünüş itibarıyla özgün örneklerine benzerler. Bu tür eğitim modelinin uygulandığı okullarda, okutulan içerik veya müfredattan çok akılla gelebilecek her türlü ayrıntının ön plana çıkabildiğini söylemeliyim. Genel yapıyı tayin eden, biçim ile, içeriğe ilişkin olarak yaygın olarak görülebilen değerler öğretim uğraşısında buyurganlık olabileceği gibi, derslerin içeriğinde de buyurganlık öğelerine söyle veya böyle rastlamak mümkündür. Böylece, Batı düzeyinde eğitim sağlayabilmekte her zaman başarılı olamayan batılı-olmayan ülkeler, eğitim sistemlerinde yapısal olarak içeriğe haliyle sızan geleneksel değerler ve siyasal erkin yapısal değerleri ve ölçütleri ile aslında kişi-

nin toplumsallaştırılması insanlaştırılması sürecinin uzatmalı olarak işletilmesine yarar sağlarlar.

Üçüncü dünya ülkelerinde ve her yerde de okuyan adam olur, ama neleri okuyarak? Bu, her ülkede oldukça müphemlik taşımakla birlikte dünya nimetlerini kimler veriyorsa onların sevdikleri kitapları okuyan "adam olur". Resmi bilginin kapılarını aşındırarak öğrenim yapmanın sınıf atlamak veya tabaka değiştirmek için bir önkoşul olduğunu idrak edenler için kişiliklerinin "bize yararlı olan hem iyidir hatta doğrudur da" gibi bir önermeyle iyi geçinmeleri elbetteki kaçınılmaz olacaktır.

Yüksek eğitim kurumları toplumsal yapının üst kesimlerindeki yerleriyle ülke koşullarına uymaya yatkın meslek adamı-uygulayıcı yetiştirmek ve esas olarak da maddi ve manevi, ama daha çok manevi bakımdan toplumun yeniden üretilmesinde ölçüt değerler ile örgün bir biçimde sistem olarak beslenmesini sağlamak işlevine sahiptir. Ancak, eğitim sürecindeki bu beslenme işleminde toplumun maddi kültürü ile manevi kültürünün her ikisinde de aynı derecede verim alınmadığından, bu iksine girdi olarak yapılan beslemenin maddi kültürün çıktılarındaki girdilere oranla katma değersiz bile sayılabilecek düzeyde işlemesi söz konusudur. Örneğin, Türkiye'de halk kitlelerine üniversitesel düzeyde bilimin doğrudan katkısı pek azdır. Yüksek eğitimin halk kitlelerine katkısı mezun olan gençler ve bu gençlerin edindikleri işler ve mevkiler dolayısıyladır. Böylece, yüksek eğitimin en çok statü-koya dahil eğilimlerde iş ve mesleklere eleman ürettiğini söyleyebilirim. Böyle olunca, mezun edilen gençlerden bir eğitim organığı ve sistemi olarak üniversite fiilen ne derecede yararlanıyor? Yani, bu insanların çalışma hayatlarının ürünleri yüksek eğitim sistemine ne oranda besleyici bir katkı olarak dönüşüyor? Elbette toplumdaki birçok toplumsal ve ekonomik öge yüksek eğitimi yapısal olarak önemli derecelerde etkiliyor ve bu besleme biçiminde toplam dönüşme sisteme girisine göre çıkışların üretilmesinde rol oynuyor.

Örneğin ana-babanın eğitim düzeyleri nasıl çocukların gelecekteki eğitim uğraşlarını belirgin bir biçimde etkiliyorsa toplumda ortaya çıkan ve varlık bulan, toplumu ve bütünlüğünü oluşturan ögeler de aynı biçimde etkilerler. Ama elbetteki altyapı ile ilgili üretim ve uğraşların, yüksek eğitimi girdiler olarak beslemesi uzun süreli, yavaş, dolaylı ama etkilidir. Üniversite mezunları olağan meslek uğraşlarını sürdürmekten öte bir şey yapmamalarına karşın, mezun oldukları bu kurumları mesleksel olarak kendileri farkında olmaksızın beslerler. Mezunlar, en azından mesleklerini yürüterek buna ilgi ve talep artışına neden olabileceklerdir. Mesleğin korunması için dernekler kurulmasıyla meslek standartlarının sağlamaştırılması ve "haricilerin" meslek

alanına nüfuzlarını önleyerek vbg. olduğu kadar toplumda belirli meslekler için oluşan talep, özellikle gelir veya prestij açısından üniversite öğrencilerinin disiplin seçimlerinde etkili olabilir.

Ne varki, mezunları üniversiteye doğrudan kazanç sağlamazlar.³⁶ Ama hemen her devlet yüksek eğitime büyük fonlar ayırmakta ve yüksek eğitim harcamalarını büyük çapta yüklenmektedir. Elbette sonuç olarak hangi üniversite bölümünde kaç öğrencinin okuyacağına ağırlık kararı merkezi otorite verir ve arz ile talep yönlendirirler.

Toplumsal sistemin beslenmesinde yüksek eğitim kurumlarının özellikle maddi hayatın yeniden üretiminde doğrudan katkıları yetersiz kalabilmektedir. Çünkü dışarıdan pazarlanan birçok ürün, önce fikir olarak sonra hazır ürün olarak daha sonra ise "know-how, patent veya loyaly" yordamıyla yerli olarak üretilirler. Ama, sanılmasının ki yalnızca çarşıda satılan batılılaşmanın öğeleri olan mallar için bu geçerlidir. Batılılaşma'ya dahil olan her türlü insan ürünü —bu arada kültür ürünleri ve her tür bilgi— esasta bu biçimde üretildiği için elbette birinci elden bilgiye gereksinme az duyulur. Sonra, evrensel bilgi niteliğinde bilgi üretimi sanıldığından da pahalı olduğundan az önce verilen örnekteki üretim yöntemi yeğ tutulur. Ayrıca, evrensel bilginin elde edilmesinde nasıl bilimsel düşünce, yöntem, tavır vbg. öğeler varsa evrensel bilginin kullanımı için de tıpkı bu öğelere gerek vardır. Ama, belirli türdeki iktidarlarca istenilen tipte meslek adamları yetiştirmek için elbette her zaman bilime gerek yoktur. 1946 yılında Üniversiteler yasası ile ilgili hazırlıkların yapıldığı sıralarda İstanbul Üniversitesi'nin vermiş olduğu gerekçeli raporda şöyle denilmektedir:

"Üniversiteler sadece bugünkü teknik ihtiyaçları karşılayacak birer yüksek okuldan farklı olarak yarını da hazırlamakla mükellefdirler; memleketin içinde, dışındaki bütün ilmi kuvvetleri ve gelişmeleri tetkik ve tahlil etmek bugünün müesseselerini tenkid ederek yarını hazırlamak; memleketin yarınının müesseselerinin çekirdeklerini meydana koyarak ilmi, fenni ve sosyal tekâmüle hizmet etmek üniversitenin vazifesidir. Bugünü tahlil edemeyen, onun üzerine üstüne çıkamayan ve sadece olanı öğrenmekle iktifa eden, diğer tabirle yaratıcılık kuvvetinden mahrum olan bir üniversite, adı ne olursa olsun, yüksek bir teknik mektepten başka bir şey değildir."³⁶

Görüldüğü gibi İstanbul Üniversitesi'nin vermiş olduğu bu tarihi raporda Türkiye'de devlet eliyle kurulan üniversitelerin amaç ve görevleri, genel görünümleri açıkça deyişlendirilmiştir. Bu hususlar, aradan epeyce zaman geçmesine karşılık halâ Türkiye'de bilim politikasına yol gösterecek özelliktedirler.

Bilim politikası toplumların ekonomik, teknolojik ve sosyal gelişmelerine bilginin doğrudan katkısı gözönünde tutularak ortaya çıkmıştır. İkinci dünya savaşından önce "bilimin toplumsal işlevi" konusunda bir akım doğmuş ise de bilim politikası şimdiki anlamı ile son yılların ürünü olan bir kavram olarak kabul edilebilir. Bilim politikası en genel biçimde, belirli bir süre içerisinde belirli amaçları gerçekleştirmek üzere bilim ve teknolojiye bilinçli ve sistematik olarak yararlanma sürecinin düzenlenmesi olarak tanımlanmaktadır.³⁷

Şimdiki durumda toplumun topyekün yeniden üretiminde maddi hayatın yeniden üretimi için ayrılmış girdilerin manevi hayatın öğelerine girdi olarak kaydırılışı özendirilmekte, bunlar toplumun yeniden üretiminde manevi hayatın çıktıları olmaktadır. Bunun başlıca nedenleri üst yapının denetimi ve devletin işleyişi ile ilgilidir. Sonuçta toplumsal yapının yeniden üretimi için maddi hayatın üretiminden kısılararak, manevi hayatın üretimi öncelik kazanmaktadır. Çünkü, birincil amaçlar yüksek eğitimin işleyişinde evrensel bilginin çok daha cömertçe kullanıldığı; sanayi ülkelerindeki gibi toplumla bütünleşmesi, halkın gereksinmelerini evrensel bilginin ışığında daha "iyi" yaşamasını sağlamak değil, yapıyı beslemektir. Nitekim, az gelişmiş ülkelerde halkın yüksek eğitime gereksinmesi oldukça dolaylıdır. Fireli bir aktarmaya dayanan bu tür yüksek eğitime gereksinme duyan her zaman ve çoğunlukla devlet olmuştur. Devletin bundan yararı ise "manevi" yeniden üretimi öncelikle vurgulayarak, geçerli ideolojik yönde insanlar yetiştirmek oluyor.

Batılılaşmak için gerekli olan malzeme —öncelikle öteden beri kullanılan araç ve gereçlerin yerini alan batılı ürünler ve daha birçok şey, örneğin kitaplar, ender nitelikte uzmanlık ürünleri, teknoloji, patent vbg. ancak dolaylı veya dolaysız, ithalatla ediniliyorsa, orada elbette belirgin bir biçimde evrensel bilgi üretmeye de, evrensel tavrılara da

36) E. Hırç (derleyen) *Dünya Üniversiteleri ve Türkiye'de Üniversitelerin gelişmesi*, cilt I, II. A.U. Yayınları, İstanbul, 1950 sayı 23, s. 755 (İ.U.'nin "eldeki" raporunda Prof. Siddık Sami Onar'ın imzası vardır. İ.U. Hukuk Fakültesi idare Hukuku Kürsüsü'nden Doç. Ragıp Sarıca, Ferit Hakkı Seymen, Hıfzı Timur, Bülent Davran ve kürsü asistanlarının "Üniversite Meseleleri konusunda hazırladıkları çeşitli ülkelerin üniversitelerine ilişkin raporlar aynı eserin 18-122 ve 165-174 sayfalarında bulunmaktadır. İ.S.)

37) TBTA, *Bilim Politikasından Ne Anlaşıldığı Hakkında not*, Bilim Politikası Ünitesi, Ankara, 1966 sayı 66/4 s. 4

gereksinme yoktur. Çünkü, tüm o tür ürünün imalatı ve malzemenin elde edilmesi için gerekli teknolojiyi kendisi ortaya koyabilecek düzeydedir. Ama çağımızda üstün sayılan teknolojiyi en azından uygulayabilmek için bile kesinlikle kuramsal bilgiye gereksinme vardır.

Kısacası, bir toplumda çağdaşlık ürünleri dışarıdaki toplumlardan kaynaklanıyorsa —çağdaşlık orada az da olsa düşünce olarak darke- nar ortamlarda ve genel olarak da sakincaı bulunuyorsa— çağdaşlık için daha hayli yol almak gereği kaçınılmazdır.

Çağdaşlık ve evrensellik nitelikleri taşıyan kaygı ve tavırlara yat- kınlık, ve hoşgörü gibi ölçü ve yargılar uygun zaman ve zemine ilişkin olarak elbette her toplumda mayalanabilir. Bunun için özgün anlamda üniversite veya benzeri kurumların varlığı önkoşul değildir. Bu gibi değerlerin belirli çevrelerde de olsa yaygınlaşması "üniversite" benzeri kurumların temelleri üzerinde üstyapılarının kendiliğinden yeşerip filizlenerek halkın yerli bilime gereksinme duymasına ve böylelikle çağdaş isteklerini karşılayabilmesine bağlıdır.

Çağdaşlık, evrensellik ve hoşgörü gibi ölçü ve yargıların toplumda mayalanan ve "öğrenmeyi" yeniden öğrenen topluluklarda sürgün ve- rip filizlenmesi, her zaman resmi çevrelerden değil, merkezi otoritenin önceleri pek dikkatini çekmeyen kıyıda kalmış uğraşları değer yara- tabilen, özgür düşünceye taşra kalmayan entellektüel yetenekte, merak veecessüs sahibi çevrelerden çıkmıştır. Tarihte Batı Avrupa —Londra, Paris ve Amsterdam üçgenin nüvesini oluşturduğu bölge— uygarlığının bir ürünü olan kendine özgü sentezci bir evrimi bir kez daha yaşamak elbette mümkün değildir.

Elbette ki iyi ve kötünün, iyi ayırt edilmesi, daha çok artı ürün elde ederek üretim yapan toplumların genel bir özelliği olabiliyor. Öte yan- dan, etik anlamda doğru ve yanlış ayırt edici kaygı, çaba ve uğraşlar da artı-değer üreten toplumların ürünüdür. Tarımsal üretimden büyük sanayi üretimine geçişte evrensel bilgi içeriğine eklemli etiksel (ahlaki) bağlantılardan çözümlemelere varmak yönünden, Batı Avrupa uygarlı- ğında benzeri sorunların tümüyle çözümlenmiş olmasa bile, en azından bu konulardaki sorunlarını formüle edebilecek durumda olduklarını söyleyebilirim. Üçüncü dünya için özellikle entellektüel başarılar açı- sından "model olmayan model" oluşturan Batı Avrupa uygarlığı üçün- cü dünyaya göre elbette daha bahtlıdır. Çünkü, en azından entellektü- el başarıları gelişmekteyken, bunu bastırarak ve dolaylı, bilinçli veya değil, engel oluşturacak varlık, dışsalca hakim bir güç bulunmuyordu. Oysa şimdi Batı Avrupa uygarlığından tohumlanmış, birbirinden fark- lı toplumsal değerleri olan Batı Dünyasının baskısı altında farklı "alt" uygarlıklar, ama bölen olarak tek bir teknolojik toplum oluşturan biri-

birlerine hayati biçimde bağımlı "modern" bir uygarlık vardır.

Batı Avrupalıların karşılaşmış oldukları güçlükler göre bir hayli engellerle dolu olan belirgin bir çağdaş dünya görüşü kazanma güçlüklerine ek olarak, üçüncü dünyanın ve bu kümede yer alan ve önemli bir kesimini oluşturan İslam ülkelerinde çağdaşlık, evrensellik ve hoşgörüye yatkın çevrelerdeki "etik" ve "devlet" sorunsallarının çözüm yollarının belirlenmesi, hıristiyan üçüncü dünya ülkelerinin sahip oldukları eklemleme kolaylıklarına göre, acaba avantajlı mıdır?

ÜNİVERSİTE EĞİTİMİNİN TOPLUMSAL İŞLEVİ ÜZERİNE

Kapitalist üretim tarzı kendinden önceki üretim tarzlarından farklı olarak üretim araçlarının özel mülkiyetinin olması yanına, üretimi toplumsal nitelikte olmasıyla, yani belirli bir ürünün tek bir kişinin (ya da tek bir üretim sürecinin) değil çok sayıda kişi (ya da bir çok üretim sürecinden geçerek) tarafından üretilmesiyle belirlenir. Kapitalist üretim biçiminin hakim olmasıyla birlikte, örneğin ayakkabı, artık küçük dükkanında en fazla birkaç çırağıyla birlikte çalışan ustanın ürünü olmaktan çıkmış, büyük fabrikalarda, her parçası bir başkası tarafından üretilen toplumsal bir ürün niteliğini kazanmıştır. Kapitalist üretim biçimi geliştikçe üretimin, dolayısıyla da ürünün toplumsal niteliği gittikçe artmaktadır.

Ürünün toplumsallaşmasının yanında kapitalist üretim tarzında üretim araçlarının mülkiyeti özeldir. Daha başlangıçtan, neyin, nasıl, hangi araçlarla, ne biçimde üretilceğine üretim aracının sahibi kapitalist karar vermiştir. Ancak üretim tekniklerinin gelişmesiyle, ürünün üretilme sürecinin daha komplike hale gelmesiyle, kapitalist, üretim sürecinin her aşamasını tek başına planlayamaz ve kontrol edemez olmuştur. Kapitalistin tek başına üretim sürecini, üretim araçlarına sahip olmasından kaynaklanan güçle kontrol etmesinin yerine, mühendislerin, işletmecilerin, iktisatçıların üretim sürecinin değişik aşamalarına özgü teknik bilgileri ile bu süreç üzerinde belirleyici rolleri geçmiştir. Üretim araçlarına özgü teknik bilgileri ile bu süreç üzerinde belirleyici rolleri geçmiştir. Üretim araçlarının özel mülkiyeti "halka açık" şirketler yoluyla "değişik" bir boyut almasına rağmen, öz olarak aynıdır. Ancak üretim sürecinin kontrol yanı, yeni küçük burjuvazi ya da teknostrüktür diye çeşitli biçimlerde adlandırılan mühendisler, işletmeciler, ekonomistler, v.b. arasında paylaştırılmıştır.

Kapitalist üretim sürecinde böylece öneme sahip mühendisler, işletmeciler ekonomistler, sosyal bilimciler, ideolojik ve politik alanda da üreten ve yeniden üreten kurumlar, yani üniversiteler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Eğitim sisteminin diğer kurumları gibi yüksek öğrenim de ekonominin üretim kapasitesini geliştirmeye ve toplumsal sınıf sistemini sürdürmeye hizmet etmiştir. Kapitalist toplumda üretici güçlerin gelişmesi ağırlıklı örgütsel ve teknik değişmeye ve iş süreci üzerinde "kapitalist kontrol"ün artmasını ve sürmesini sağlayan yeni yolların bulunmasına dayanmaktadır. Üniversiteler, öğrencilere üretim sürecinde kullanacakları bilgiyi vermekle kalmayıp, bu bilginin yeniden üretimini de üstlenirler. Yüksek öğrenim, gerek üniversitelerde sürdürülen araştırmalar, gerekse çalışacak uzman araştırma personelinin eğitilmesi yoluyla yeni teknolojilerin geliştirilmesine katkıda bulunmuştur. Uzun süren bir uzmanlaşma ve eğitim sürecinden geçen yüksek öğrenim öğrencileri bu süreç boyunca, yalnızca doğrudan mesleklerine ilişkin teknik bilgi değil, çıkabilecek sorunlar karşısında çabuk karar verebilme, kendisiyle birlikte çalışanlara önderlik edebilme, kısaca çalışma sürecini yönlendirme yetkisi de kazanırlar ve toplumsal hiyerarşide otorite ya da uzman konularında yer alıp kendilerine düşen fonksiyonları yerine getireceklerdir. Bu fonksiyonlar arasında yalnızca var olan kurumların devamını sağlamak değil, toplumsal üretim ilişkilerinin (ideolojik ve politik olarak da) yeniden üretiminde doğrudan yer almak da bulunmaktadır.

Yüksek öğrenimde okuyan öğrencilerin büyük bir bölümü gelir düzeyi yüksek ailelerden gelmektedir. Yüksek öğrenimin yaygınlaşması ile birlikte, çalışan sınıflardan gelen öğrencilerde üniversiteye ve yüksek okullara girebilmektedir. Bu ise, belirli bazı şeylere hizmet etmekte, sınıf sistemi için bir emniyet sübabı işlevini üstlenerek, işçi sınıfının potansiyel önderliğe sahip kişilerini toplumsal hiyerarşinin üst düzeylerine çıkarmakta, onların ideolojik ve politik olarak kendi yeniden üretimlerini bu düzeyde tutmaya çalışmaktadır.

Yüksek öğrenim herkese açılmış gibi görünmekle, eğitim sistemi içinde başarılı olup olmamanın kişinin kendine bağlı bir şey olduğunu göstermeye çalışmaktadır. Başarının ya da başarısızlığın altında sınıf eşitsizliğinin olduğunu gözlerden gizlemeye çalışmaktadır.

Kapitalist girişim içinde üniversite diploması önemli fonksiyona sahiptir. İlk olarak çalışan insanlar arasında yüksek öğrenim görmüş-görmemiş ayrımını koyarak işgücünün tabakalaşmasını artırmaktadır. İkinci olarak aslında toplumsal ilişkiler tarafından belirlenen işletme içindeki hiyerarşik yapı ilişkilerini, teknik ayırma dayanan ilişkilermiş gibi gösterir. Üretim yapısının: a. işgücü ve bunun

niteliğinin geliştirilmesi, b. diğer üretim araçlarının daha ileri bir düzeye getirilmesi olarak iki ögeyi içerdiğini ve bunların tümüne üretim teknolojisi denilirse, üniversitelerin gelişmesi ile üretim teknolojisinin değişimi arasında yakın bir ilişki bulunduğu gözlemlenebilir.

Türkiye'de bu olayı gözlediğimizde şunu görebiliriz: Genel olarak ithal teknoloji ile üretim yapan Türkiye burjuvazisinin Üniversitelerden istediği şey ithal edilen makina ve parçaların niteliklerin yabancı dilden anlayacak, bunların çalışmasını sağlayacak, ekonomik konularda dışarıdaki gelişmeyi izleyecek, firma ve merkezi planlama teknikleri ve bilgileri olarak dışarıdaki gelişmeleri aktaracak ve üretimlerinden en optimal çözümlere ulaşacak, ekonomistler, mühendislik, iş idaresi, endüstri mühendisliği v.b alanlarda çağdaş gelişmeleri "izleyecek" beyinlerdir. İthal teknolojiyi aktaracak araçlar yetiştirmesini istemektedir. Dolayısıyla üretim sürecinde düşünce payı olarak hiç bir şey aktaramayan bu insanlar, üniversite içinde de bazı derslerde buna benzer uygulamayla karşılaşmaktadır.

Bu olayın en göze çarpıcı yanı sınav sorularından ortaya çıkmaktadır. Biz öğrenciler bazı derslerden daha önceki yıllarda sorulmuş olan soruları alıp, bunları çözümler (ya da çözdürerek) ve başka hiç bir şeye çalışmadan (çünkü bu sorulardan başka soruların üretilemeyeceğini bildiğimizden) sınava giriyor ve "başarılı" oluyoruz. Burada eleştirdiğimiz şey, tek tek üniversite öğretim üyeleri ya da öğrenciler değildir. Eleştirdiğimiz, eğitim sistemidir ve öğrencilerin bu sisteme adapte olmaları isteyenlerdir.

Bu olaya alternatif bir yaklaşımı son zamanlarda ekonomi bölümünde bazı uygulamalarını görüp çok yararlı olduğuna inandığımız, bizi ezbercilikten bir anlamda uzaklaştırma yönünde çabalar taşıyan ve genel olarak dersin özünü iyi biçimde kavrayabilen sınav soruları hakkında genel bir bilgilendirme deneyimi var.

Gerek bu deneyimin daha ileri gitmesi gerekse diğer önerilerimizin açılabilmesi için konuya daha yakından bakmak gerektiği kanısındayız.

Bir ekonomi dersinin başında öğrencilerden pek azı toplumu değiştirmek için öğrenmek amacıyla oradadırlar. Büyük bir çoğunluğumuzun orada bulunmasının nedeni topluma uyum sağlamak, iyi bir maddi hayatı garanti etmek için becerikli profesyoneller olmaktır. Bazılarımız da, çalışmadan, öğrenmeden diploma sahibi olma amacını güderler. Pek çok üniversite öğrencisi içinde, yüksek öğrenim, hayatın en güzel yıllarını tanımaktır. Öğretim üyelerinin pek çoğu içinde üniversite sürekli olarak öğrencilere nasıl öğretileceğinin yollarının düşünüldüğü bir öğretim alanıdır. Öğretim üyesi açısından ders kitabını seçme, ders saatini belirleme olasılığı vardır

ancak dersin kapsamı ve biçimi genel anlamda sınırlandırılmıştır. Öğretim üyesinin Üniversitedeki görevi toplumun işleyişi hakkında soru sormayacak, varolan ilişkileri meşrulaştıracak ve kendisine geleneksel olarak verilen bu görevi yaratıcı ve etkin bir şekilde yerine getirecek, öğrenciler yetiştirmektir.

Bu durumu nasıl değiştirebiliriz?

Temel bir ekonomi dersi şunları içermelidir:

1. Toplumun ekonomik boyutları ve sorunları hakkındaki tüm görüşler mümkün olduğunca taranmalı ve özellikle de alternatif iktisadi düzenlilerinde durulmaya ve anlatılmaya çalışılmalıdır.

2. Öğrencilerin, ekonominin, anlaşılamayacak ve değiştirilemeyecek kadar karmaşık olduğu görüşünü geçersiz kılabilenlidir.

3. Geleneksel öğrenci-öğretim üyesi, öğrenci-öğrenci ilişkilerini kırarak, mümkün olan her alanda demokratikleşmeyi sağlayıp, gerek içerik, gerek biçim olarak o ana kadar doğru kabul edilen şeylere eleştirel gözle bakan gerçek bir özgürleştirme eylemi olmalıdır.

Bir soru daha sorarak diğer önerilerimizi sıralayalım, acaba dersin biçimi ve içeriği "diyalog" niteliğinde mi? Acaba, öğrenmiş olmak için öğrenme anlayışı yıkılıp öğrenciler pasif nesnelere yerine aktif özneler haline getirilebilmiş mi?

Öğrencilerin yapması gereken, eğitim sürecinde girdikleri toplumsal ilişkileri kontrol altına almak isteği olmalıdır. Bu istek pasif nesnelere olmak yerine, aktif özneler olmayı istemekle çıkarılır.

Öğretim üyesinin, bir ders boyunca "öğreten" rolü gittikçe azalmalı ve öğrenciler kendi öğrenme süreçlerinin sorumluluğu gittikçe artan bir şekilde öğrenmelidirler. Bununla iki şeyi kastetmekteyiz. Birinci olarak öğretim üyesinin özetlemesine gerek kalmaksızın kendilerine verilen okuma parçalarını bireysel olarak okuyup üzerinde düşünebilmeli, ikinci olarak da küçük gruplar ya da bire bir ilişkilerde bu materyal kolektif olarak tartışılmalı, öğrenciler öğretme sürecine fiilen katılmalıdırlar.

ODTÜ EKONOMİ BÖLÜM TEMSİLCİLİĞİ ARAŞTIRMA GRUBU

BİLİMSEL ARAŞTIRMANIN TANIMI

VE TÜRLERİ

Bilinebildiği kadarı ile insanoğlunun bugünkü yapısına en yakın türün ortaya çıkışı, uzmanlara göre 1,5 milyon yıl öncesine gitmektedir. İnsanlığın en az 500.000 yıldan bu yana sayısız buluşlar ortaya koymuş, deneyerek, arayarak kendini korumak ve yiyeceğini sağlamak için pekçok silah, araç-gereç ve yöntem geliştirmiş olduğu belgeleri ile saptanmış bulunmaktadır. İnsanın ateşi kullanmayı öğrenmesi ve tekerliği kullanışı ilk iki büyük buluş olarak kabul edilir: Ancak M.Ö. 8500 yıllarında "verimli ay" olarak adlandırılan ve güney doğu anadoluyu kapsayan bölgede gerçekleştirilen tarım devrimi insanlığın bölge sınırlarını aşan ilk büyük eylemidir. Böylesine büyük bir olayın arkasında bir dizi gözlem-inceleme ve deneyim gibi aşamaları içeren sabırlı bir çalışmanın yattığını söylemek gerekir.

Bu nedenle bilimin iki temel başlangıç ögesinin merak ve araştırmanın somut örneğini bu tarım devrimi olayında gözlemek olasıdır.

Nedir araştırma, işleri ve bütün içindeki yeri ve önemi?

Araştırma TÜBİTAK'ın Deneysel Araştırmalarda Temel ilkeler adlı yayınında: "Bilgilerin planlı ve sistemli bir şekilde toplanması, bunların analizi ve açıklanması yoluyla sorunlara güvenilir çözüm yollarının bulunmasını gerçekleştiren bir çalışma" olarak tanımlanmaktadır.

Ancak dikkat edilirse bu insan ve toplumdaki soyutlanmış bir tanımdır. Oysa bilimi eski Mısır'da bile örneğin, Matematik, Tıp ve Astronomi, Ekonomi alanında en azından yönetsel amaçla geliştirilmiş eski Yunan'da ise doğrudan doğruya iyi, erdemli ve sağlıklı bireyler yetiştirmede araç olarak kullanılmıştır. Öyle ise bilimin bir aşaması olan araştırmanın tanımını yaparken de insan ve toplum gerçeğini gözden kaçırmamak gerekir.

Bazıları araştırmayı: Bilim, Endüstri, Ticaret v.b. alanlardaki olağanıüstü başarıları sağlayan uğraşı olarak tanımlarken bazıları da açık gözlemler, yazılı belgeler, istatistikler notlar üzerinde inceleme yapmayı anlarlar. Kuşkusuz bütün bunlar çeşitli araştırmaların gerçek yönlerini yansıtır, ancak iki aşırı uç ortasında, daha kapsamlı bir araştırma tanımı yapmak olanağı vardır. Gerçekten günümüz de her iş ve her karar öncesinden konu ile ilgili bir araştırma yapma aşaması bulunur. Tarımda, Tıpta, İş Yönetiminde, Ticarete, Sporda yapılır bu. Sorular: Ne?, Neden?, Ne kadar?, Ne zaman?, Nerede? nin karşılığını almak için sorulur. Bu sorular her konu için geçerli olan, dördüncü boyutu da içeren sorulardır. Buna göre genel bir araştırma tanımı şöyle yapılabilir: "Araştırma insanın doğal ve yapay çevresini değiştirme, kullanma ve yaratmada, nitelik ve nicelikleri saptamada çeşitli yöntemler kullanarak ne, neden, ne kadar, ne zaman ve nerede sorularının karşılığını bulma uğraşıdır".

Araştırmanın bilimsellik ve geçerlilikölçüsü ise yöntemlerinin sağlamlığına tutarlılığına ve bilimin gerçeklerine uygun oluşuna, kullanılan kaynakların güvenilirliğine ve kaynakları kullananın yetenek ve bilgisine bağlıdır.

Araştırmanın yöntemlerine de değinmeden önce araştırma türlerinden söz etmek gerekli.

1. Temel Araştırma: Bir araştırıcı önce incelediği konunun arkasındaki ana etken ve nedenleri bilmek ve de gerekiyor ise bulmak zorunda, kendi özel araştırmasına giden yoldaki bilinmeyenleri birer birer çözmek durumundadır.

Bu nedenle ilk araştırma türü, bilimin temel sorunlarına ilişkin bilinmiyenlerin araştırılmasıdır. Buna temel araştırmalar diyoruz. Bu araştırma türü yukarıda yaptığımız tanımlamadan da anlaşılacağı gibi, bazılarınca kabul edildiğinin tersine genelde pratik amaca yönelik, temel bilimsel kavramların ve gerçeklerin ortaya çıkarılmasını hedef alan türde bir araştırmadır. Özelliklerinden biri de elde edilen sonuçların birden fazla alanda ve özel pratik amaçlarla kullanılabilmesidir.

2. Uygulamalı Araştırma: Bir bilim alanındaki bilgilerin geliştirilmesi için belli ve özel bir amaca yöneltilen araştırmaya uygulamalı araştırma denilmektedir. Bu tür araştırmanın amacı biraz önce tanımını yaptığımız temel araştırmadan farklı olarak, çözümlenmiş bir problemten elde edilen sonuçların uygulamada kullanılabilmesine yöneltilmiştir.

3. Geliştirme Araştırması: Genel olarak araştırma sonuçlarının ya da bilimsel ve teknik bilginin, üretim döneminden önceki çeşitli sorunlarla ilgili olarak kullanıldığı bir araştırma türü geliştirme araştırmasıdır. Bu araştırma bundan önce açıkladığımız her iki araştırma tü-

rünün sonuçlarını üretime dönük olarak kullanır ve kullanışı üretime geçişle biter. Bu özelliği de kendi içinde dinamiktir.

Her üç araştırma türü de büyük harcamalara ve zamana gerek gösteren araştırmalardır. Araştırmanın yöntemlerine gelince:

- A) Biçimsel Yöntem
- B) Deneysel Yöntem
- C) Tarihsel Yöntem

A) Biçimsel Yöntem: En iyi hangisidir, gerçek nedir? Kural nedir? hangisi seçilmeye değer bir soruların karşılığını arayan, değer ölçülerini arama yöntemi de diyebileceğimiz yöntemdir. Bu yöntem değişen dünya koşullarına uygun biçimleri, gereksinimleri aramızda kullanılır. Politika, ekonomi, tıp, felsefe, hukuk, din, sanat, eğitim konuları bu yöntemle ele alınırlar.

B) Deneysel Yöntem: Deneyim, denetimli bir gözlemdir. Konuya göre ister laboratuvarında ister dışarıda geniş anlamda olayları denetleyebilirsiniz. Ya da belli sınırlı olayları denetleyebilirsiniz. Bunu yaparken de deneysel yöntem kullanılır. Geniş bir uygulama alanı olan bu yöntemle ekonomik, sosyal, fiziksel ve kimyasal olaylar incelenebilir.

C) Tarihsel Yöntem: Adının anlattığı gibi tarihsel olayları inceleme yöntemi değildir. Herhangi bir konuda kronolojik ve gelişim sorunlarını incelemeye geçerli olan bir yöntemdir. Malzemesi kitaplar, yazıtlar ve belgelerdir.

Olaylar oluşum nedenleri:

Kökene

Birbirini izleyen gelişimi aşamaları

Sonuçta vardığı nokta olarak incelenir ve genellemelere gidilebilir.

Bu saydığımız üç ana araştırma yönteminin dışında araştırmanın konusu ve amacına bağlı olarak uygulanabilen örneğin, klinik vak'a yöntemi, genetik yöntem, karşılaştırma yöntemi, survey yöntemi, gibi daha dar amaçlı araştırma yöntemleri vardır.

İşlevine göre, araştırma türü ne olursa olsun ve hangi yöntemi uygularsa uygulasin: Araştırma,

a) Bilgi verici, b) Tannıtıcı, c) Yol gösterici, d) İtici, e) Yarıştıracı, f) Biçimlendirici, g) Zorlayıcı ve h) Sürekli olmalıdır.

Bu özelliklere sahip ise, bugünün araştırması, yarınların ekonomik ve toplumsal yapısındaki dinamik değişmeyi sağlayıcı etkin işlevini yerine getirebilir.

BİR TOPLUMSAL BİLİM OLARAK EKONOMİ - KAPİTALİST EKONOMİYE GİRİŞ

Robert Buchele - William Lazonick

Her dönemin hakim fikirleri, hakim sınıfın fikirleridir, yani, toplumun maddi yönetici gücü olan sınıf aynı zamanda zihinsel olarak da yönetici güçtür. Maddi üretim araçlarına sahip olan sınıf, aynı zamanda, genel olarak üretim araçlarından yoksun olanların fikirlerinin de tabii olduğu, zihinsel üretim araçları üzerinde de kontrola sahiptir.

K. Marx-F.Engels (1)

Genel olarak, Amerikan Üniversitelerinde okutulan biçimiyle ekonomiye giriş dersleri, öğrencileri Amerikan ekonomik sistemini eleştirel bir biçimde düşünmeye teşvik etmemektedir. zaten hiçbir zaman da bu amaca yönelik olmamışlardır. Paul Samuelson gibi şef garsonların lezzetsiz de olsa kolayca hazmedilebilir bir biçimde sundukları yemek tarifine benzeyen dersler, öğrencilerin kapitalist sistemin temel kurumlarına ilişkin soru sormalarına ve bunların nasıl ve niçin işledikleri hakkında ciddi olarak düşünmelerine yol açmayacak bir biçimde hazırlanmışlardır.

Bu yazı, öğrencilere, kapitalist sistemin nasıl işlediği hakkında kendi fikirlerini oluşturabilmek fırsatını vermeyi isteyen öğretim üyeleri için hazırlanmıştır. Umuyoruz ki, bu yazı hem akademik kurumlardaki, hem de öğretmenleri olmayan (ya da kendi gelişimlerinin onlarsız daha iyi olacağını düşünen) "öğrenciler" için yararlı olur. Ekonomiye inceleme yaklaşımımız açıkça Marksisttir.

Tarihsel materyalizm ve sınıf mücadelesi perspektifinden hem burjuva ekonomisin, hem de radikal ekonomiye incelerken, ekonomik fikirlerin gelişimini, toplumsal ve tarihsel çerçevelerinde bulmaya çalışacağız.

Birinci bölümde, çağdaş Amerikan toplumunun sosyal patolojisi hakkında bir takım soruların ortaya çıkmasını amaçlayan ve bunun içinde ekonomiye giriş derslerini bir araç olarak kullanan öğretim görevlileri için Samuelson tipi giriş derslerinin reddedilmesinin gerekçelerini sıralıyoruz. İkinci bölümde, bir toplumsal bilim, yani eleştirel bir düşünce biçimi olarak ekonomiye girişi sunmanın geçerli bir biçimi olduğuna inandığımız bütün bir yıllık dersleri tanımlıyoruz. Son bölümde, giriş derslerinde böylesi bir değişmeyi gerçekleştirmeye çalışırken, öğretim üyelerinin karşılaşılabileceği toplumsal ve politik sorunlardan bazıları üzerinde duruyoruz.

Yazının çeşitli yerlerinde, ekonomiyi bir toplumsal bilim olarak sunmada temel olarak kabul ettiğimiz noktaların üzerinde kısaca duruyoruz. Bu tartışmalar, konulara ilişkin herşeyi işlemek amacıyla değildir. Her aşamada, okuyucudan, bu konudaki materyalin daha bütüncül bir şekilde tartışılması için okuma listesinin ilgili bölümüne başvurması isteniyor.

I-MODERN KAPİTALİZME ELEŞTİREL BİR GİRİŞE DOĞRU:

Marksist iktisatçılar, yoksulluk, eşitsizlik, enflasyon, işsizlik gibi bazı standart 'ekonomik sorunların' büyük ölçüde tarihsel gelişmenin ve kapitalist ekonomik sistemin normal işleyişinin sonuçları olduğunu savunuyorlar. Öte yandan, bize neoklasik mikro teoriyi ve Keynesci makro teoriyi öğreten burjuva iktisatçıları, bu sorunların 'aslında ideal bir üretim ve dağıtım sistemi' olan bir sistemin anormal sonuçları olduğunu söylerler. Bu düşünce okullarından hangisi doğrudur? Gelişmiş kapitalist kurumların genel ekonomik ve toplumsal gelişmeye aykırı olarak gören mi*, yoksa ekonomik temeli 'olabilecek dünyaların en iyisi' olarak gören mi? Açıktır ki, Amerikan ekonomisinin işleyişini eleştirel bir biçimde değerlendirmeye çalışan birisi, bu karşıt görüşlerin, birbirlerine karşı geçerliliğini değerlendirmek için bir temele sahip olmalıdır.

Burjuva ekonomik teorisinin yetersizlikleri mikro-ekonomi ve makro-ekonomi arasındaki ayrımla, açıkça ortaya konmuştur. (2) Bir yandan mikro teori var. Bunun temelinde yatan fikirler, 18. ve 19. yüzyıl ahlak felsefecileri ve toplum kuramcılar tarafından ortaya atılmıştır. Daha sonra, Alfred Marshall, seksen yıl önce talep ve arzı bütünleştirdiğinden beri, kapsamında önemli bir değişiklik olmaksızın, gittikçe daha gelişkin matematiksel tekniklerle, yeniden formüle edilmiştir. Bu teori, kapitalist ekonomiyi maksimum bireysel özgürlük ve toplumsal uyum göstermeye eğilimli olarak tasvir eder. Öte yandan, sistemin ciddi dengesizlikler gösterebileceğini

* Bu kapitalizmin, çeşitli biçimlerde tarihsel olarak ilerici olduğunu, yani, 19. yüzyılda, büyümenin güçlü motoru olduğunu (Marx ve Engels'in Komünist Manifesto'da burjuvaziye atıfları) ya da bugün bile işçilerin belirli bir kesimine 'yüelikler Bahşet-tiğini' inkar etmek değildir.

kabul eden ve daha sonra da sistemin başarılı yeniden üretimini sağlayacak yolların keşfedilmesinin faydacı analitik rolünü varsayan makro teori, mikro teorinin ideolojik özü olan, zamanın yıpratmadığı öğretileri dahi (örneğin, bireysel çıkarı ortak faydaya dönüştürülen görünmez el) gizliden reddeder.

Burjuva ekonomisinin ideolojisi (neo klasik teori) ve pratiği (yani kamu ve özel harcamalar analizi, stabilizasyon politikası) arasındaki tutarsızlıklara rağmen, herbirinin toplumsal fonksiyonları oldukça tamamlayıcıdır. Birincisi, kapitalist toplumda zenginliğin ve gücün varolan dağılımını haklı göstermeye çalışırken, ikincisi ekonomiyi stabilize etme ve politik patlama haline gelebileceğinden korkulan toplumsal koşulları düzeltmeye çalışır. (3) Mikro teori, tüm toplumsal sorunların ya bireysel başarısızlıkların (yani insan sermayesi teorisi) ya da aslında mükemmel olan bir sistemdeki küçük sapmaların (dışsallıklar ve piyasa başarısızlığı) sonucu olarak gören bir analitik çerçeve empoze eder. Toplumsal sistemin eleştirel analizini dışta-tar, çünkü statükoyu, yalnızca sistemin dengesini sağlayacak otomatik olarak harekete geçirilmiş marjinal adaptasyonlar gerektiren uyumlu bir denge durumu olarak tanımlar, Makro teori herşeyin mikro teorinin dediği gibi işlemediğini görür ve laissez faire ekonomisinin başaramadığı uyumlu dengenin politik olarak empoze edilme-style statükonun nasıl devam ettirilebileceğini göstermeye çalışır.

Mikroekonomik teori ve makro-ekonomik teori statükoyu meşrulaştırmaya ve korumaya çalışırken, varolan ekonomik ve toplumsal sistemin sosyal temellerini bulmak için bir çabaya girmemiştir. Bir dizi teknokratik araç olarak işlev görürken, bu teoriler toplumsal bilim olarak adlandırılmalarına ilişkin iddialarından vazgeçmişlerdir. Bunlar, üretim sürecinin altında yatan gerçekleri değil, yalnızca dolaşım sürecindeki görüntülerle (piyasa değişimi) ilgilenmişlerdir.** Mikro-ekonomi, faktör üretimi ve nihai mal üretiminde yarışmacı piyasaların toplumsal olarak optimal olduğunu göstermeye çalışır ve makro-ekonomi de mal dolaşımı sürecinin düzenli olarak sürmesini sağlamak için devletin müdahale etmekte kullanacağı yöntemler oluşturmaya çalışır. Fakat her iki kuramsal düzey de, gerçek toplumsal üretim ilişkilerini gözardı eder.

** *Ekonomik sistemi analizlerinde sadece değişim ilişkilerine bakmış olan Merkantilistler için Marx şöyle diyor: "Modern ekonominin gerçek bilimi, sadece, teorik analiz, dolaşım sürecinden üretim sürecine geçtiğinde başlar." (4)*

Giriş derslerinde bu kuramların öğrencilere verilmemesi gerektiğini savunmuyoruz. Daha çok bu kuramların kendi toplumsal-tarihsel çerçeveleriyle birlikte verilmesi gerektiğine inanıyoruz. "Ekonomi"nin standart ders kitaplarında verilmesi bu bakış açısını sağlamaya yönelik değildir. Bunun sonucu, öğrencileri teorilerin analitik sınırlarını ve tarihsel geçerliliklerini değerlendirmekten vazgeçirmek olmaktadır. Öğrenci, ekonominin ders kitaplarında sunulan görüşlerinin bütün geçmiş bilgilere ve bilimsel gerçeklere bir ekleme ve her zaman ve her yerde geçerli olan gerçek koşulların en son başarılı kavranışı olduğuna inanmaya zorlanmaktadır. (5) Alternatif ekonomi teorileri genellikle en baştan savma bir şekilde incelenir. Bunlar var olan teoriden daha az bilimsel bir şekilde sunulur ve öğrenciye hakim bakış açısı tarafından meşruluğu yasaklanmış araştırmalar yapmanın bilimsellik dışı olduğu öğretilir.***

Amacımız, öğrencilere içinde yaşamakta oldukları toplum hakkında eleştirel bir biçimde ve ekonominin güçlerin hayatlarına nasıl etkide bulduklarını düşünmeleri için bir temel sağlayacak ekonomiye giriş dersinin programını geliştirmektir. Böyle bir ders programı, kapitalist toplumun ekonomik kurumlarının eleştirel bir analizini ortaya koymalıdır-bu analiz neoklasik teorinin empoze ettiği sınırların ötesine geçmelidir. Bu kurumların ve bunları açıklamak, meşrulaştırmak, rasyonalize etmek ya da eleştirmek üzere ortaya çıkan teorilerin tarihsel gelişmesini vurgulamalıdır. Böyle bir dersin bütünleştirici teması ekonominin ve iki yüzyıldır geliştiği biçimiyle insanların ekonomi hakkında düşünme yollarının materyalist bir incelemesidir.

*** *Örneğin, bölgeler ya da ülkeler arasındaki toplumsal ilişki olarak, emperyalizmin piyasa ilişkileriyle hiçbir ilişkisi olmadığını düşünüyor. Kanada'da kullanılan bir giriş ders kitabında, bu ülkedeki herşey gibi Amerikan kapitalist dünya görüşünü sunan yazar "emperyalist Amerikan kapitalisti" deyimini tırnak işaretleri içinde yazar ve şu dipnotu ekler, "piyasa sistemini ve bunun alternatiflerini inceleyecek olan herhangi bircafaflu bir dile hazırlıklı olmalıdır. (6)*

11. KAPİTALİST TOPLUMDA ÜRETİM VE DAĞILIM— Önerilmiş Bir Ders Programı *

Bu bölümde önerdiğimiz ders programını üç bölümde anlatacağız (bu bölümler ders programına ve yazının sonunda sunulan önerilmiş okuma parçalarına tekabül eder) Ders programının ders kitabı niteliğinde olmaması, öğrencilerin ve öğretim üyelerinin kendilerine en ilginç gelen noktaların üzerinde durmalarını mümkün kılacaktır. Ders genel olarak 1) Üretim tarzlarının ve çağdaş toplumsal konuların gözden geçirilmesinden 2) ekonomik analizin temellerinin tartışılmasına, bundan da 3) Ekonomik yapıların tarihsel gelişmesinin ve bu yapıların anlamaya çabalamış olan düşünce tarzlarının gerçek incelenmesine gidecek şekilde hazırlanmıştır.

E-Kapitalizme Giriş- Çağdaş ve Tarihsel Bakış Açıları:

Ders çağdaş ekonomik ve toplumsal konuların tanınmasıyla başlar ki bunlar da işsizlik, enflasyon, gelir eşitsizliği, ırkçılık, kadın-erkek eşitsizliği, çevre kirlenmesi gibi (teknokratik uygulamanın aksine) ekonominin bir toplumsal bilim olarak söyleyecek şeylerinin olduğu sorunlardır. Standart ekonomi ders kitaplarında belirtilen standart ekonomik sorunların (yani yoksulluk, işsizlik, enflasyon büyüme) gerçekte, kapitalist toplumun temelinde yatan sınıf ayrımının özgün görünüşleri olduğunun öğrencilere uygulanması önemlidir. Dahası, 'sorunların' kendilerinin anlaşılması da nesnel

- * *ABD'deki akademik kurumların hepsinde olmasa da, birçoğunda, hem içerik hem de biçim olarak, bu ders programı büyük engellerle karşılaşacaktır. 3. bölümde, bu dersi sunmanın politikasını ve burjuva akademik çevrelerindeki öğrenci-öğretim üyesi ilişkilerini sunuyoruz. Ekonomiyi toplumsal bir bilim olarak sunan bir ders programını sunarken, bu engellere karşı durmak çok önemlidir.*

bir çaba değildir. Topluma baktığımızda ve ekonomiyi incelediğimizde kendi toplumsal koşullarımızın dışına düşmemeliyiz. Toplumsal sonuçlar ('ekonomik sorunlar' dahil olmak üzere) insanların eyleminin sonuçlarıdır ve sorunlar 'yaratan ve toplumsal gelişme arasında bunlara' çözümler bulan zihinsel yansımadan çok insan eylemidir. Birinin, belirli bir toplumsal sonucu, 'sorun' olarak nitelemesi, bu sorunun onun hayatını ne denli etkilediğine bağlıdır. İşsizler için işsizlik bir varolma sorunudur, yönetici sınıf için halkı eylemsiz tutma sorunudur, iş bulmuş insanlar için zaten ortada bir sorun bulunmamaktadır.

Dersi, çeşitli toplumsal konuların vurgulanması ile birlikte verirken "Niçin ekonomiyi inceliyoruz?" sorusunu sormuştuk. Şimdi ise daha da temel olan bir soru yöneltiyoruz. 'Ekonomi (economy) nedir?*' Bu soruya cevap vermenin ve aynı zamanda tarihsel bir dönem olarak kapitalizmi ortaya koymanın yararlı bir biçimi, değişik toplumsal zeminlerde yeralan değişik üretim biçimlerine kısaca bakmaktır. (8)

Ekonomiyi, üretim ve dağıtımı yöneten toplumsal kurumların tarihsel gelişmesi ve işleyişi olarak kavıyoruz. Bütün toplumlarda, devam etmekte olan maddi üretim sistemi üç genel ekonomik fonksiyon içerir-üretim kaynaklarının dağıtımı (allocation), üretimde toplumsal işbölümü ve toplumsal ürünün dağılımı (distribution)** ilkel, feodal, kapitalist ve sosyalist ekonomilere baktığımızda, ekonomik işlevlerin gerçekleştirildiği temel kurumsal örgütlenmeleri algılamaya çalışırız. Özellikle de, bu fonksiyonların nasıl kullanılmış olduğu ve metanın yani piyasa ilişkilerinin yokluğunda bu fonksiyonların nasıl yürütüldüğü ile ilgileniriz.

* Samuelson "Ekonomi (economics) nedir?" sorusunu sormuştur. Ekonomiyi, (economics) iktisatçının yaptığı şey olarak tanımlamıştır, Teoriyle işe başlar, teoriye uyar gibi görünen tarih parçacıklarını ("gerçekleri") ortaya koyar ve umulacağı gibi gerçek dünyaya çok az ilintisi olan ve demekki gerçek toplumsal sorunların incelenmesine sınırlı bir şekilde uygulanan teoriyle bitirir. (7)

** Bu fonksiyonların ne, nasıl ve kimin için üretilmiştir- analizi gerçekte burjuva iktisatçılarınin karşılaşmaktan kaçındığı genel bir sorundur. Fakat, kendi analizini, "saf" (teorik) piyasa ekonomisinin işleyişiyle sınırlı tutar. Dahası, kendi analizini, birinci ve üçüncü fonksiyonlarının incelenmesiyle yetinir ve üretim sürecinin özü olan ikinci fonksiyonunu (toplumsal işbölümü) tamamen soyutlar. (9)

Hem Marksçil, hem de neoklasik analiz piyasanın kapitalist ekonominin işleyişinde yaygın bir rol oynadığında hem fikir olduğundan, 'piyasaların' doğasını tartışmak özellikle öğreticidir. Piyasa ilişkilerinin temelinde yatan güç ilişkileri, piyasalar düzgün olarak işlerken, piyasaların yaratılma sürecinde olduğundan daha az göze görünür, daha az açık ve genellikle de kabul edilen kurumlardır. Emek için serbest piyasa yaratmanın gerçek toplumsal anlamı, İngiltere'deki Envlosure (Çevirme) hareketlerine ilişkin birçok çalışmada açıklanmaya çalışılmıştır. (10) İngiltere'de serbest emek piyasası yaratma sürecinde başka önemli olay da daha önceki himayeci refah düzenlemelerine ve geçimlik gelirin toplumsal olarak garanti altına alınmasına son veren 1834'deki Poor Law reformudur. (11) Burada vurgulanması gereken, üretken etkinliklerin piyasa alım satımlarına göre örgütlenmesinin ve kar maksimizasyonuna göre yönlendirilmesinin insanların hayatları açısından ne anlama geldiğidir. Bu tartışma bizi, toplumsal ilişkilerin kendilerini ortaya koyuş biçimleri ve yönleri olan piyasa değişkenleri-piyasa fiyatları ve pazarlanabilen metalar (toprak, işgücü ve sermaye de dahil olmak üzere) hakkında bir bakış açısına götürür.

Piyasa kurumlarını yaratmış ve şekillendirmiş olan toplumsal ilişkileri araştırmakla, burjuva ekonominin nadir olarak parmak bastığı alanlara girmekteyiz. "İşgücünün (metaların üretiminde) tüketimi" der Marx,

her meta durumunda olduğu gibi piyasa sınırlarının veya dolaşım alanı dışında tamamlanmıştır. Bay paraçantaları ve işgücünün shipleri yanımda olarak, bir süre için, herşeyin yüzeyde ve herkesin gözönünde olup bittiği gürültülü alandan ayrılp, onların üretiminin gizli ikametgahına doğru ilerleyeceğiz. Üretimin gizli kesiminin basamağında tamyüzünüze çarpan "İşi olmayan girmez" tabelası var. Burada sadece sermayenin nasıl üretildiğini değil, nasıl ürettiğini de göreceğiz. Sonunda da kâr yapmanın sırlarını çözeceğiz.

Sırları içinde işgücünün alım, satımının sürdüğü bu terkettiğimiz alan, aslında insanın en öz haklarının cennetidir. Burada yalnızca özgürlük, eşitlik, Mülkiyet ve Bentham hüküm sürer...

ve Bentham dolaşım ya da meta değişimi alanını terkederken, dramatik kişiliğimizin fizyonomisinde bir değişiklik olacağını düşünüyoruz. Önceleri para sahibi olan şimdi kapitalist olarak ön safta dolaşmaktadır. İşgücünün sahibi de onun işçisi olarak takip etmektedir. Önemli havalarda olan, sırtarak işe girer, diğeri, utangaçtır ve geride kalır, tıpkı gizlenecek şeyini piyasa-

ya süren ve gizlenmekten başka hiçbir şey bekleyemeyecek olacaktır. (12)

Buradaki amaç, modern kapitalist burjuva teorisinin tamamıyla ihmal etmiş olduğu çok önemli bir noktayı vurgulamaktır: işçi sınıfının üretim araçları üzerindeki kontrolünün kalkması üzerine yükselen sermaye mülkiyetinin yoğunlaşması ve üretim üzerinde sermayenin kontrolünün artmasıdır. Dersin ilk bölümü, kapitalist ekonominin bu temel özelliğinin önemi ve çıkarsamaları hakkında dersin geri kalan kısmında ele alınacak olan derin bir analizin başlangıcı olacak şekilde bir fikir vermelidir.

B- Toplumsal Sınıflar ve Ekonomik Analiz:

Ekonomik analizin gelişmesini toplumsal ve tarihsel çerçevesinde incelemek bu çalışmanın özünü oluşturacaktır. Böyle bir çalışma, bizim teorileri genel doğrular ya da ölümsüz yasalar olarak değil de, bazı tarihsel koşulların zihinsel ürünü olarak görmemizi mümkün kılacaktır. Böyle bir yaklaşım, tüm ekonomik teorilerin ikili toplumsal fonksiyonunu açığa çıkaracaktır. 1) İdeolojik: Ekonomik sistemin bu ideolojiyle uyumlu bir şekilde işler göstererek, belirli bir ideolojiyi sürdürmek ve güçlendirmek ve 2) Politik: Sorunları incelemek ve ideolojiyi paylaşanların uygulayacağı politikaları ortaya koymak. Bu fonksiyonların birini veya ikisini yerine getirirken ekonomik teori, sınıf çatışmasında bir silah haline gelir. Eğer bir ekonomik teorisin altında yatan ideoloji, hakim sınıfı destekleyen bir ideolojiyse, bu teorilerin başarılı kullanımı sınıf çelişkinin yükseltmeye hizmet eder. Bu derste, ekonomik teoriye yaklaşım, Merkantilistlerden bu güne kadar, burjuva ekonomisinin kapitalistlerin ideolojik destek ihtiyacına uygun olarak nasıl geliştiğini ve kendi problemlerinin çözümü için nasıl kullanıldığını (kapitalistlerin güçlerinin genişlemesi ve sağlamlaşması için), öte yandan, Marx ve Engels'den günümüze kadar Marksist ekonominin, işçilerin kapitalist toplumsal ilişkileri yıkmak pratiğinde kullanacakları ideoloji ve teoriyle donatmaya giriştiklerini göstermeyi amaçlamaktadır.

Belirli bir iktisatçı veya iktisadi analiz okulunun görüşlerini incelediğimizde, bunların hangi sorunlara yönelip bunları çözmeye çalıştıklarını ve analizlerini sürdürürken hangi varsayımları ve toplamları yaptıklarını görmeye çalışırız. Burada, bu varsayımların ve toplamların (aggregation) iktisatçıların konu ettikleri dönemin tarihsel gerçekleriyle ne derecede uyum gösterdiği sorusunu sormaktayız. Neden ve ne zaman, bu belirli teorilerin modası geçti ve bunları geçersiz kılan önemli tarihsel değişiklikler nelerdir?

Bu sorulara cevap verecek olan C bölümüne başlamadan önce, öğrencilerin ders, tartışma, ve okuma parçalarında yer alan analitik yaklaşımları anlamaları zorunludur. Bundan dolayı dersimizin bu bölümünde öğrencilerimize tarihsel materyalizmin öğelerini ve toplumsal sınıflar kavramını tanıttacağız. (13) Şu noktayı açıkça belirtmek isteriz ki, ekonomik analizin altında, görünürde objektif olan araçlar, bilincinde olsun olmasın, her ekonomistin tabii olduğu ideolojik ve politik gerçekliğin hayati bir ögesidir. (14).

Ekonomik analizin tartışılması gereken üç temel alanı vardır: 1) toplumsal olguları gözlemlemek ve sınıflandırmak 2) egzogen ve endojen değişkenleri de içeren teorik (işlevsel) ilişkiler. 3) Teori ile tarih ilişkisi, yani, tarihsel analiz. İktisadi analizin bu yönünü gösterebilmek için öğretim üyesi, belirli bir toplumsal konunun basit bir analizini yapabiliriz. (15) Örnekler, yalnız iktisadi analizlerin tekniğini göstermeli aynı zamanda, iki önemli düşünce okulunun, neoklasik iktisat teorisi ile Marksist iktisat teorisinin, temel amaç ve varsayımlarını da göstermelidir.

Toplumsal olguların gözlem ve sınıflandırılması, ayrıntıda farklılıklar olsa bile, analiz amacı için niteliksel olarak ele alındığında farklılık göstermeyen toplumsal hayatın çeşitli yönlerinin biraraya getirilmesini gerektirir. (16) Hangi kümelerin inceleneceği kararı ilkönce hangi sorunların inceleneceği konusundaki aynı değer yargılarını içerir ve temel olarak da daha sonraki araştırmaları etkiler. Kümelenemiş insanlar ve şeyler arasında önemli farklılıklar varsa, bu farklar analiz içinde kaybolacaktır.

'Piyasa fiyatı' kavramını ele alalım. Neoklasik teoride, bir malın piyasa fiyatı, o malın toplumsal değeridir. Yani o malın fiyatı, arz ve talep olduğunda, malı satın alan bireylerin tamamının tercihlerinin bir toplamını temsil eder. Piyasa değişkenleri -piyasa fiyatları, pazarlanabilen metaller- incelenirken neoklasik teoride, yalnızca bütün bireysel tercihlerin tamamı gözönünde bulundurulur ama, bireylerin alım satım güçleri arasındaki eşitsizlikler dikkate alınmaz. Demek ki, kişilerin tercihleri ve güç ilişkilerinin -ki bu ilişkilerin her ikisi de toplumsal çerçevede kişisel tercihlerinin nasıl oluştuğu ile yakından ilgilidir (örneğin, işkoşullarıyla, haberleşme araçlarıyla nasıl koşullanır)-ve bu metallerin toplumsal değerlerinin tüketicilerin servetleriyle nasıl ağırlıklandırıldıklarının önemini inkar eder. Elbette ki, arz ve talep olduğu varsayımını bırakırsak, fiyatın belirlenmesinin, değişik insan gruplarının eşit olmayan piyasa güçleri açısından incelenmesinin önemi daha da artar. Bu tür bir analiz, örnek olarak, değişik enerji türlerinin fiyatının belirlenmesi başlığı altında yapılabilir.

Öte yandan, Marksist teori, piyasa değişkenlerinin tümel niteliğini kabul ederken, gözlemlenen piyasa sonuçlarının altında yatan toplumsal ilişkileri araştırır. Bazı grupların farklılaşmış piyasa güçleri ve tercih oluşumunun belirlenmesi açıklanması gereken olgulardır. Demek ki, Marksist teori, piyasa ilişkilerine girenlerin hepsinin tercihlerinin toplanması yerine, bireylerin üretim süreci içindeki rollerine bakarak, nüfusu iki değişik sınıfa ayırmaya çalışır. Kişileri, toplumsal sınıflar ya da gruplar altında toplarken, yalnız analiz amacıyla da olsa niteliksel olarak farklı toplumsal konumda olan insanları birbirine karıştırmamak için Marksist kuramcılar dikkatli olmalıdırlar. Yüksek bir kategoriler uygun olabilir (örneğin, Kapital'in Birinci cildinde, kapitalist gelişmenin ve toplumsal değişimin iki sınıflı açıklaması) Daha özgün konularla ilgilenirken, bu kategoriler daha da ayrıştırılmalıdırlar. (Örneğin, Marx'ın İngiltere'de işçi sınıfı içindeki ayrılıkları vurgulaması ve İrlanda sorununa değinmesi) (17) Daha sonraları, yeni işçi sınıfının gelişmesi ve yaşa, cinsiyete, bölgelere, etnik ve öğrenime ilişkin özelliklere göre, işçi sınıfı içindeki bölünmeleri inceleyen işçi sınıfının bölünmesi teorileri, neoklasiklerin tek, homojen işgücü piyasası varsayımının yetersizliklerini açıkça ortaya koymuştur. (18)

Toplumsal olguları sınıflandırırken analizde kullanmak üzere değişkenler ortaya atılır. Bunlar, genellikle, iki şekilde sınıflandırılır: endojen ve egzogen. Endojen değişkenlerin özellikleri ekonomik analiz süreci boyunca ortaya konur. Buna rağmen, egzogen değişkenler toplumsal hayatın, incelenen ilişkileri etkileyen ancak bunlardan etkilenmeyen yönlerini temsil ederler. Ekonomik analizin toplumsal sorunlarının nedenlerini açıklayabilme derecesi, gerçekte, analizin ayrılmaz bir parçası olan değişkenler egzogen olarak "veri" alındığında ciddi bir şekilde zayıflar. Ekonomik analizin bu yönü de öğrencilere sunulmalıdır. Örneğin neoklasik ve Keynesci kuramcılar, kapitalist üretim için gerekli işgücünün arzının belirli bir fiyattan her zaman kullanıma hazır olduğunu varsayarlar. ('arz eğrisi', yine, bireylerin egzogen tercihleri tarafından sabitleştirilmiştir.) Böylece, işgücü arzının kaynakları, ekonomik analize egzogen kabul edilir. Öte yandan, Marksistler, hem niteliksel hem de niceliksel olarak işgücü arzının ekonominin işleyişine, endojen olarak görürler. Kapitalistler birbirleriyle yarışarak ya da örgütlü sınıf hareketleri yoluyla yeni proleter tabakalar yaratırlar.

Bir değişkenin, sosyal bilimcinin, sınırsız olan toplumsal gerçekliği anlaşılabilir hale getirirken oluşturduğu açıkça anlaşılrsa, çeşitli değişkenlerin birbirleriyle nasıl bağlantılı olduklarını gösterme çabası olan fonksiyonel ilişkilerin önemi ancak o zaman anlaşılabilir. Bu gerçek anlaşıldığında, iki boyutlu şekillere dayanan anali-

zin temelleri, istatistiksel gözlem ve basit regresyon analizi açıklanabilir (19).

Ekonomik analizle ilgili bu bölümün son kesimi, bizi, üretim tarzlarının gelişmesini ve ölümünü ve toplumsal sorunların bu tarihsel süreçle ilişkisinin analizi aşamasına getirir. Burada teori ve tarih ilişkisine bakarız. Yukarıda belirttiğimiz gibi, teoriler ekonomik analize ancak tarihide kattıklarında yardımcı olabilirler ve tarihi gözlerden gizlediklerinde de bu analize engel teşkil ederler. Başka türlü söylersek, belirli olguların birbirleriyle ilişkilerinin ne olduğunu açıklayan teoriler, toplumsal sorunların nedenlerini açıklamak ve bu sorunları çözenin politik stratejilerinin temellerini oluşturmak için, sürekli olarak tarihsel bağlantılar aramak zorundadır.

Tarihin materyalist kavranışı ile işe başlayan Marksist iktisat teorisinin tersine, burjuva ekonomisi tarihsel analiz için uygun değildir. Piyasa ekonomisinin işleyişini analiz ettiğini söyler. Yani, burjuva iktisatçısının teorik analizi için, yalnızca piyasa değişkenleri endojendir. Piyasa değişimi alanının dışında kalan bütün toplumsal olgular ya ekonomik analizin dışında imişçesine (egzojendirler) ya da sanki piyasa değişkenleri imişçesine muamele görürler. (20).

Böylesi bir teorik çerçeve, tarihsel analiz yapma çabalarını ciddi bir şekilde sınırlar. Bu analizler uzun zaman aralıklarına ve/veya büyük toplumsal ve politik değişme dönemlerine uygulandığında, iktisatçı, iktisat tarihçisi ve toplumbilimci, ekonomik olguların gelişmesinde, piyasa dışı değişkenlerin çok önemli -belki de en önemli olduğunu görebilir. Fakat burjuva teorik çerçeve, piyasa dışı ve piyasa değişkenlerinin ilişkilerini kabul etmediğinden burjuva iktisatçılar, piyasa dışı değişkenleri analizlerine adhoc bir biçimde koymak zorunda kalırlar, ya da bunlarla olan analize egzojenmiş gibi muamele ederler. (Örneğin, savaş yıllarını açıklayan bir "kukla değişken" vergi oranlarındaki değişmeye tüketici tercihlerindeki bir değişmeyi, işgücünün eğitim düzeyinin yükselmesini açıklamak için 'nitelik düzeltme faktörü'), bunların nedenlerinin analizi ekonomik teorisin görüş alanı içinde değildir ve en iyisi bunlar toplumbilimcilere ya da siyaset bilimcilerine bırakılmalıdır.

Yazının, ekonomik analizi, kapitalist üretim tarzının gelişmesine bağlarken kullanılacak materyal türlerinin sıralandığı kesimine geçmeden önce, niceliksel analize ilişkin birkaç söz söylememiz gerekir. Toplumsal olguları gözlemler ve sınıflandırırken, toplum bilimci bu olguların niceliksel göstergelerini çıkarsamaya çalışacaktır. Bu niceliksel göstergelerin doğruluğu ya da yeterliliğine çok fazla güvenmenin tehlikesi öğrencilere hatırlatılmalıdır. Gelir istatistikleri bireylerin ya da insan gruplarının yaşama düzeyinin iyi ölçütleri olabilirler

de, olmayabilirler de. Öğrenim miktarının iyi ya da kötü göstergeleri olabilirler. Gayri safi milli hasıla, bir ulusun maddi zenginliğinin iyi ya da kötü bir ölçütü olabilir. Niceliksel, analizin, ancak bu analizin uyguladığı tarihsel dönemin iyice anlaşılmasından sonra meşru ve yararlı olacağı vurgulanmalıdır.

C) Toplumsal Sınıf Çelişkisi ve Ekonomik Analizin Geleşimi:

Bu bölümde toplumsal sorunların ve bunların ifadeleri olan sınıf mücadelelerinin ekonomik gelişmeye bağlı olduğunu vurgulayan analizimizi geliştiriyoruz. Burada, tarihsel materyalizmin yöntemini uyguluyoruz ve öğrencilerin (kendimizin kapitalist toplumda hakim fikirler ve toplumsal ilişkiler hakkında eleştirel bir şekilde düşünme kapasitesini geliştirmeye çalışıyoruz.

Ekonomik fikirlerin kökenlerini ve toplum tarihinde fikirlerin etkisini inceliyoruz, böylece de, Marx'ın insanların kendi tarihlerini yaptığı, fakat, bunu yaparken de insanların tarihsel olarak belirlenmiş koşullarla kendilerine empoze edildiği biçimde düşünüp, davranışları görüşünü kabulleniyoruz.

a) Toplumsal Ürün (Geçimlilik ve Artık)

Ekonomik gelişmenin hiçbir açıklaması, değişik grupların ya da sınıfların ellerinde bulunan gücü kendi çıkarlarının gelişimini biçimlendirmek için kullandıklarını inkar edemez. Bir toplumda sınıf gücünün bir göstergesi, bir bütün olarak toplumsal ürünü geçimliliği için gerekli olmayan kısmını belirli sınıfların adına el koyma ve doğrudan kullanma olanağıdır. Bu ek ürün çok da uygun bir şekilde artık ürün olarak adlandırılır. Artığı kontrol eden sınıf ya da sınıflar, toplumun ekonomik politik ve kültürel gelişmesinin üzerinde orantısız bir kontrole sahip olacaklardır.*

* Burada burjuva ekonomik teorisini eleştiriyor ve neoklasik ve Keynesci çerçevede sürdürülen çalışmaların sınırlılığını ortaya koyuyoruz. Bu çalışmalarını bir noktaya kadar ilginç bulduğumuz, burjuva ideolojik ve politik varsayımları ve değerleri kabul etmiş olan çok az sayıda iktisatçı olduğunu söylemek anlamına gelmez. Daha çok, bu çalışma ilginç olması ve toplumsal bir değere sahip olması bakımından, bu iktisatçıların normal olarak kabul ettiği burjuva teorik çerçeveden kesin bir ayrımı gerektirir. Bkz. örneğin ikili işgücü piyasası teorisi.

* Smith ve Ricardo gibi klasik iktisatçıların kabul ettiği artık kavramı, Marx tarafından geliştirilmiş ve sınıf gücüne bağlanmış, Baran'ın kapitalist büyümesi ve üçüncü dünyanın durgunluğunu incelemesiyle ve aynı şekilde Baran ve Sweezy'nin tekelci kapitalizmin toplumsal sorunları analizinde geniş bir şekilde uygulanmıştır. (21)

Öğrencilere, bu görelî olarak basit kavramların önemini vurgulamak için, Bölüm A'da sözettiğimiz ilkel, feodal, kapitalist ve sosyalist ekonomiler hakkındaki okuma parçalarına başvuruyoruz. Bu üretim tarzlarının herbirinde, değişik sınıfların üretim araçlarına ilişkisi bağlamında toplumsal ürünün geçimlik ve artık olarak bölünmesini inceliyoruz.

Örneğin, üretim araçlarının genellikle toplumsal olarak sahiplenildiği bir kabile ekonomisinde, ekonomik örgütlenmenin toplumsal örgütlenmenin içine yerleşmiş olduğu, yani üretken etkinliğin, toplumsal ürünün dağıtımını üzerinde çok etkili olan dinsel, töresel ve politik ilişkiler ağına ayrılmaz bir parçası olduğunu gösterebiliriz. Kabile ekonomilerinde, ekonomik gelişmenin yokluğunun temel nedeni, artık üretimini diğerinin üzerine yıkacak kadar güçlü bir sınıfın olmayışıdır.

Tarihsel olarak, belirli bir sınıfın, kendisini üreticilerden artığı çekip almasını mümkün kılan bir konuma yerleştirebilmesiyle, zenginliğin birikmesini sağlayabildiğinin vurgulanması önemlidir.** Toprak sahiplerinin toprağa doğrudan sahip olmalarıyla, kutsal hak ve askeri güçleri yoluyla, bağı oldukları toprakta kendi geçimliklerini üreten serflerden artığı (genellikle aynı ya da hizmet şeklinde) çekip alan bir sınıfı, feodal toplumda buluyoruz.

Toplumsal ürün bir yandan kabile ekonomilerinde, bir yandan da feodal ekonomilerde, çok değişik biçimlerde dağıtılmaktadır ki, bu da üretimin değişik biçimlerde kontrol edilmesini sağlayan değişik toplumsal örgütlenmelerle açıklanabilir. Hem kabile, hem de feodal ekonomilerle kesin ayrım halindedir. Yalnızca, kapitalist ekonomilerde üretici kitlesi üretim araçları üzerinde doğrudan kontrolları kaybetmişlerdir, ve dolayısıyla da, işgüçlerini bir meta olarak satmaktadırlar.***

Son olarak, sosyalist ekonomilerin üretim dolayısıyla da, toplumsal ürün üzerindeki kontrolü, işçilerin ellerine transfer etmekte başanlı olup olmadıkları bu noktada tartışılabilir. (23)

** Böylece ekonomik gelişmeyi anlamaya bir anahtar olması açısından basitçe, artığın ya da pozansiyel bir artığın varlığına bakmaktansa, bu artığın nasıl çekilip alındığını ve nasıl kullanıldığını belirleyen üretim ilişkilerini inceliyoruz. (22)

*** İngiltere tartışmanın temel odağını teşkil eder fakat, değişik kapitalizm öncesi üretim biçimlerini (örneğin, Almanya, Fransa, Rusya, Japonya ve ABD) incelemek yaygın köylü tarımı (serf ya da özgür) ve kapitalist gelişme arasındaki ilişkiyi aydınlatır.

b) Kapitalizmin Doğuşu Merkantilistler, Adam Smith.

Öğrencilerin kapitalist ekonomik gelişme' yalnızca bir piyasa ekonomisi içerisinde maddi üretkenliğin artması olarak değil, aynı zamanda üretim sürecindeki sınıf mücadelelerinin bir ürünü olarak görmeleri önemlidir. Herhangi bir toplumsal sistemin üretim ilişkileri oluşma sürecindeki sınıf mücadelelerinin bir ürünü olarak görmeleri önemlidir. Herhangi bir toplumsal sistemin üretim ilişkileri oluşma sürecinde (yani sınıf mücadeleleri sürerken), yeni sınıf ilişkileri üretim süreçlerinin normal işleyiş tarzının temeli haline geldikleri durumda olduğundan (yani hakim sınıf egemenliğini kurduğundan) daha açık seçiktir. Bu yüzden, feodal üretim tarzından kapitalizme geçişin incelenmesi kapitalist üretimin kendisini karakterize eden ve harekete geçiren güç ilişkilerinin anlaşılması için çok büyük öneme sahiptir.

Burada, kapitalizmin temel ön koşullarının tarihsel gelişmesini tartışıyoruz topraksız bir proletarya, bunları beslemek için genişlemiş bir yiyecek arzı, iç ve dış pazarlar ve taşınabilir zenginliğin yoğunlaşması. Sömürgeci Amerikanın tarihsel gelişiminin bu noktada sergilenmesi önemlidir. (24)

İngiltere'de kapitalizmin tarihsel gelişmesinden başlayarak, bu gelişmeleri anlatmaya, eleştirmeye, ve/veya rasyonalize etmeye çalışmış olan ekonomik düşüncelerin sınıf niteliğini tartışmaya geçiyoruz. Merkantilistlerin politikalarının nasıl İngiliz tüccar sınıfının çıkarlarına hizmet etmeyi amaçladığını ve endüstriyel devrimin amaçlandığını ve endüstriyel devrimin arifesinde, nasıl Adam Smith' in, diğer sınıfların çıkarlarını inkar etmeden, fakat en fazla ortak faydanın ancak ("Millitlerin Zenginliği"nin en fazlasının) toplumun her üyesini, bireysel çıkarlarının peşinde koşmasıyla sağlanabileceğini söyleyerek, merkantilistlerin sınıf çıkarlarına karşı iddialarda bulunduğunu gösteriyoruz. (25)

Smith, Laissez-faire ve tüketici egemenliğinin ahlaki temelini atmıştır. Herkesin kendi çıkarının peşinde koşabileceği, böylece de ortak faydaya katkıda bulunabileceği fikri yalnızca hakim sınıfların sevinçle kabul edeceği felsefi bakış açıydı. Gerçekte, Laissez-faire için (görünmez el teorisinde içerilen) ahlaki bir savunma ortaya koyarak modern neoklasik iktisadın temellerini atmış oldu. Aynı zamanda, üretim sürecindeki toplumsal ilişkilere bakarak ve analizin çoğunu emek değer kuramına dayandıran Adam Smith, daha sonra çok değişik amaçlarla hem Ricardo, hem de Marx tarafından geliştirilecek olan modern ekonomi politığın temellerini attı. (26).

C) Endüstriyel Devrim (1780-1830)

Malthus ve Ricardo:

1780-1830, maddi üretim büyük bir artış, çalışan sınıfların durumunda bir kötüleşme olduğu ve tekstil fabrikasının ortaya çıktığı bir dönemdir. Burjuvazi endüstriyel devrimin bu dönemini tutumlu ve girişimci kapitalistlerin de desteklemesiyle, kendiliğinden (otonom) ortaya çıkan teknolojik yeniliklerin sonucu olarak görme eğilimindedir. (27) Marksist bakış açısı ise, bu tarihsel gelişmeyi, eski feodal üretim tarzını ortadan kaldıran ve zamanla kapitalist birikim ve gelişimin önkoşullarını hazırlayan güç çatışmalarının mantıksal bir sonucu olarak görmektedir. (28)

Endüstriyel devrimde sermaye birikimi işçi sınıfının işgücünün sonuna dek sömürerek, yani ücretleri yalın bir geçimlik düzeye inmeye zorlayarak daha da ileri boyutlara vardı. Thomas Malthus'un düşüncelerinin ortaya çıkması hızlı bir nüfus artışından olduğu kadar bu sömürü gerçeğinden de kaynaklanmaktaydı. 1798'de Malthus, halk kitlelerinin, kendi hatalarından dolayı, yetersiz geçimlik düzeyde yaşamaya mahkum olduklarını ve sözkonusu maddi gelişmeden pay almaktan kendilerini mahkum ettiklerini iddia etmiştir.

David Ricardo, Malthus'un nüfus teorisini yeniden ele aldı. Ricardo ve Malthus'un farkları endüstriyel devrim sırasında yaratılan ve hızla gelişen artığın hakim sınıfın iki önemli kesimi, toprak sahipleri ve kapitalistler arasında nasıl bölüştürüleceği sorununa ilişkindir. Malthus, aylak toprak sahiplerinin aşırı tüketici rollerini idealize etmiştir. Kapitalist gelişmede temel sorun olarak gördüğü bir ürün fazlasına ve sonuç olarak da üretimde krize yol açan efektif olmayan talebe karşı olarak bu rolün genişletilmesini savunmuştu. Öte yandan Ricardo'nun argümanları kapitalistler için analitik ve ideolojik destek sağlamıştır. Malthus'a ve toprak sahiplerine karşı olarak, buğday fiyatlarını (ve dolayısıyla da endüstriyel kapitalistin geçimlik ücret faturasını) yapay olarak yüksek tutan ve bununla da toprak sahiplerine önemli oranlarda artık aktaran ve endüstriyel gelişmeyi engelleyen Tahıl Yasalarının kaldırılmasını savundu. (29)

d) Girişimci Kapitalizm (1830-1880) Marx ve Engels, Marjinalistler.

Politik savaşında, sanayici kapitalistler toprak sahiplerine karşı başarı kazanmışlar ve 1830-1880 yılları arasında İngiltere 'girişimci kapitalizm' denilen döneme girmiştir. 1832'den sonra, üretici döneme girmiştir. 1832'den sonra, üretici sınıf İngiltere parlamento-

sundaki doğrudan etkisini artırmış ve topraktan çıkar sağlayanlar gittikçe artan bir şekilde sanayi sektörünün gelişimine öncelik sağlayan bir ekonomi içinde kazanç sağlamaya zorlanmışlardır. Kuşkusuz, 1846'da, Tahıl Yasalarının kaldırılmasından sonra, hakim sınıfın kendi içindeki ciddi çelişkilerin sona erdiğini görüyoruz. Toplumsal çelişkilerin temel odağı, şimdî, artık kapitalist sınıf ve işçi sınıfı arasındaki antagonizmaya doğru kaymaktaydı (30).

Biz, Marksist teorinin ortaya çıkışını ve modern neoklasik teorinin kökenlerini bu tablo içinde tartışacağız, Marx ve Engels'in teorisi, kapitalist üretim ilişkilerinin nasıl toplumsal gelişme ve işçi sınıfının giderek artan gücü ile çelişkiye düştüğünü gösterirler. Marx ve Engels, kapitalist üretim sürecinde, sınıflar arasında varolan güç ilişkilerini incelemekle, kapitalizmin toplumsal sorunu olarak kabul edilen kapitalist sınıfın çalışan sınıf üzerindeki egemenliğine bir çözüm bulmaya yarayacak bir analiz sağlamayı ummuşlardır. Bu arada burjuva ekonomisi üretim sürecinin ve toplumsal sınıflar arasındaki ekonomik ilişkilerin incelenmesinden gittikçe uzaklaşıp, bir tüketim teorisine ve meta değişiminin yöneten piyasa mekanizmalarının incelenmesine yönelmiştir. İngiltere'de, özellikle Jevons ve Marshall, İsviçre'de Walras ve Avusturya'da Bohm-Bawerk, Menger ve Weiser tarafından temsil edilen bu yeni burjuva iktisatçılar okuluna marjinalistler diyoruz. (31).

Gördüğümüz gibi, Marx ve Engels, açıkça işçi sınıfı yararına konuşmaktadır, Malthus ve Ricardo ise hakim sınıfların çeşitli kesimleri yararına konuşmuşlardır. Oysa, marjinalistler piyasa sonuçlarının* belirlenmesinde sınıf gücünün ve sınıf eyleminin önemsiz olduklarını ve sadece piyasa sonuçlarının önemli olduğunu varsayarak, hiçbir sınıf yararına konuşmuyormuş izlenimini vermişlerdir. Zaten, İngiltere'de 19. yüzyıl'ın ikinci yarısındaki bu devrede birleşik kapitalist sınıfın hakimiyeti oldukça güçlüydü, burjuva iktisatçıların kapitalist sınıfın bazı kesimlerine ve hatta bir bütün olarak kapitalist sınıfa tavsiyelerde bulunmak üzere ekonomik analizler geliştirmesine ve bunlar adına konuşmasına gerek yoktu. Burjuva ekonomisi daha çok, sayda atomistik bireyler arasında serbest piyasa yoluyla sağlanan çıkarların uyumluluğunun geçerli olduğu ekonomi görüşünü sunarak, yararlı olmaktan çok, ideolojik olarak varolan sınıfların tümünü gözlerden gizlemek işlevini görmüştür.

e) Şirket Kapitalizmi (1880) Neoklasik ve Keynesci İktisatçılar, Marksist İktisatçılar

Dersin önceki bölümlerinde öğrencilerin, 20. yüzyıl ekonomisinin gelişimini ve iktisadi düşünceleri anlamaları için gerekli tarihsel temeli edinmiş olmaları gerekir. Bugün, öğrenciler bir yandan burjuva ekonomik teorilerinin, öte yandan da Marksist ekonominin ayrılmaz bir parçası olan analitik kavramları öğrenmişlerdir. Bu yaklaşımdan kalkarak öğrenciler artık tüketici hakimiyeti, azalan marjinal üretkenlik emek değer kuramı, azalan kar oranı gibi kavramları soyut teorik kavramlar olarak görmeyeceklerdir. Bunun yerine böylesi fikirlerin oluşmasına yolaçan tarihsel koşulların bilincine varmaları sağlanacaktır. İdeolojik olsun, politik olsun bu kavramların, kapitalizmin 20. yüzyıldaki gelişmesiyle ilintisini daha iyi değerlendirebilecek duruma geleceklerdir.

Dersin bu bölümünde, son yüzyılda şirket kapitalizminin tarihsel gelişiminin temel öğeleri üzerinde duruyoruz. Okunacak materyalin odak noktası şimdi İngiltere'den ABD'ye kayacaktır. Çünkü, yüzyılın bitiminde, dünyada, 19. yüzyılın büyük bir bölümü boyunca sürmüş olan İngiliz kapitalizminin hegemonyasına meydan okuyan yeni bir kapitalist güç yükseldi. Her ne kadar, biz dikkatimizi bu yeni kapitalist güç içerisindeki ekonomik gelişmeler (yani ABD içinde) üzerinde yoğunlaştırdıysak da, yine de içinde ABD'nin son 70 yılın büyük çoğunluğunda en önemli rolü oynadığı dünya kapitalist sistemine bakmaktayız.

Kapitalist üretim ilişkilerinin emperyalist gelişmesi içindeki devletin ve büyük şirketlerin rollerinin gelişmesini de inceliyoruz. Kapitalist toplumdaki değişen toplumsal iş ilişkilerini genel olduğu kadar çeşitli tipteki işyerleri özelinde de incelemeye çalışacağız. Bir yandan, kapitalist emek gereksinmelerine, diğer taraftan işçi sınıfının toplumsal ve eğitim gereksinmelerine göre aile ve okul gibi bazı kurumların nasıl değiştiklerini inceliyoruz.

Bu gelişmeler sürecinde, hem kapitalistler hem de işçiler açısından yeni sınıf bilinci biçimleri doğmuştur. Şirketçi kapitalistler, kendi sermayelerinin ve güçlerinin güvenliğini ve gelişmesini garantilemek için rekabeti sınırlandırmakta hem devlet organlarını hem de kendi mali kurumlarını kullanmışlardır, işçi grupları ise sermayenin egemen olduğu toplumsal sistem karşısında, değişik başarı devecelerinde kendilerini örgütlemeye çalışmışlardır.

20. yüzyılda, emek sermaye çelişkisinin ve bu çelişkinin altında yatan hem sermayenin hem de emeğin yeniden üretilme süreçlerinin en azından genel bir çerçevede anlaşılması, gelişkin kapı-

talizmin standart ekonomik sorunlarının incelenmesi için temel teşkil eder. Klasik iktisatçıların kapitalist ekonominin ayrılmaz parçaları olarak kabul ettiği, bunların neoklasik seleflerinin dik-kate bile almadıkları geleneksel yoksulluk ve istihdam sorunları, 1930'lardaki işsizlik ve yoksulluk kapitalist sistemi yıkma derecesinde tehdit edince Keynesci ekonominin gelişiminin merkezi haline geldiler. Bu sorunlara Keynesci cevap sürekliliği büyüme oldu. Şirket sermayenin egemenliği veri iken, kapitalist sınıfın çıkarına ayak uydurmak bu büyümenin niteliği olmuştur. 1960'larda örgütlü emeğe, siyah topluluklardaki başkaldırlara, savaşa karşı protestolara, doğayı koruma çabalarına, yani kapitalist gelişiminin neden olduğu yıkıcı etkilere ve bunun yol açtığı eşitsiz gelir dağılımına karşı olan insanlara hep Keynesci cevap öne sürülmüştür.

Ekonomistler, işsizlik ve bunun gelir dağılımına etkileri hakkında telaşlanırken, durum olmaktan da öteye giden emekten sermayeye doğru kayan enflasyonist bir yeniden dağılım yapısı pek de küçük bir ayrıntı değildir. Klasik iktisatçılara göre, fiyat düzeyinin artması ya da azalması, kapitalist rekabetin ayrılmaz bir parçasıydı. Marjinalistlere göre, enflasyon, işsizlik gibi, parasal fiyatların reel fiyatlara adapte olmaları sürecinde gelip geçici bir olaydı. Keynesci iktisatçılara göre, enflasyon, sendikaların, şirketlerin ve hane halklarının itmesi, çekmesi ve kaydırmasının yan gözlemlenir sonucu idi, bu büyüme süreci için iyiydi ama gelir dağılımını bozmaktaydı.

Neoklasik ekonominin ideolojik rolü açıktır. Tüketici egemenliği teorileri, işzamanı-boşzaman teorisi safıyatı. Fakat, öğrencilerin burjuva çerçeveleri içinde bazı konulardan haberdar olmaları, gelişmiş kapitalizmde neoklasik ve Keynesci ekonominin oynadığı ideolojik ve politik rolleri anlamaları açısından önemlidir.

Neoklasik ekonominin ideolojik rolü açıktır. Tüketici egemenliği, marjinal işzamanı-boşzaman arasındaki ilişki ve tasarrufu çeşitli hane halklarının zaman tercihlerinin bir fonksiyonu olarak gösterme gibi teorilerle neoklasik iktisatçılar, ekonomik sistemin kapalı ve otoriteci olduğunu değil de, açık ve demokratik olduğunu göstermeye çalışmışlardır. Esas ekonomik sorunun kıt kaynakları çeşitli olan amaçlara göre dağıtmak olduğunu söylemişlerdir ve rekabetçi piyasaların toplumsal sonuçlarının optimal olması için birer araç olduklarını savunmuşlardır. Bugüne değin neoklasik ekonominin, ideolojik rolünde başarımlı olmasının nedeni ekonomik gelişmeyi sağlayan ve biçimlendi-

ren gerçek sınıf ilişkilerini kendi teorilerinin ve önerilerinin dışın-
da tutmuş olmasıdır.

Yine aynı neoklasik ekonomistler, kendilerinin refah devleti-
nin teorik oluşumunda politik olarak yararlı olmaları için çabala-
mışlardır. Devletin toplumsal olarak optimal yollarla nasıl kişiler-
arası transferler yapılması gerektiği yolundaki sorunun çözümlenme-
si için de neoklasik refah ekonomisi ortaya çıktı. Her ne kadar, ger-
çek politika yapma araçları kadar değerli değilse de, (oluşturduğu
matematiksel yöntemlerin dışında) yine de modern kapitalizmin ide-
olojik aracı olarak burjuva ekonomisinin değerini arttırdı. Çünkü
eğer gerçek dünyada serbest piyasanın işleyişi, toplumsal olarak
kabul edilemeyecek gelir dağılımlarına yol açıyorsa, neoklasik refah
teorisi bu durumun sınıflardan bağımsız devletimiz tarafından ele al-
nacağına bizi inandırmaya çalışır.

Sınıflardan bağımsız devlet ideolojisi de Keynesci ekonominin de
kapsamı içindedir. Devlet, neoklasik refah teorisinde, hem de
Keynesci teorilerde evrensel velinimet olarak görülmüştür. Geliri ye-
niden bölüştürürken, maddi stabilizasyon politikalarına uygularken,
devletin toplumsal olarak optimal sonuçlar arayarak genelde halkın
çıklarına göre hareket ettiği varsayılmıştır.

Neoklasik refah teorisi hernekadar, gelirin yeniden dağıtılmasının
optimalliyi için bazı yöntemler öne sürerken politik olmaya çalış-
mışsa da kimseye politik bir yarar sağlamamıştır. Ancak bu yöntem-
lerin ekonomik öğelerinin atomistik niteliği sınıfı bir toplumda,
bunun politik geçersizliğini kaçınılmaz kılmıştır. Keynesci iktisat
için bu böyle değildir. 1930'lardaki bunalım ekonomistleri ekono-
mik ilişkilerin bütüncül niteliğini algılamaya zorlamıştır. J.M. Keynes,
devletin kapitalist sistemin stabilitesini kısa bir sürede olsa
sağlayacak şekilde, dolaşım sürecini nasıl ayarlayacağını göstermekle
burjuvazinin paçayı kurtarmasını sağladı. Keynes yetersiz efektif
talep sorununu abartmıştır ve Keynesçiler o günden beri, devletin
ekonomiyi stabilize etmesini mümkün kılacak yeterli politik güç ve
gelir verecek, pratik ve güvenli yollar aramaktadırlar.**

* Böylesi sınıf gücünü ve eylemini incelemiş olan A. Smith'den
bu noktada ayrılırlar.

** Keynesci analizlerin pek çoğunun kökeni klasik politik iktisat-
çıları ve Marx'ı meşgul etmiş olan sorunlardır. Toplam gelir-
deki dalgalanmalar ve ekonomik ürünün hangi değişik sınıf-
lara gittiğini Keynes, (toplumsal sınıflar arasındaki klasik
ayrım) bunların özgün gelir biçimlerini soyutlamasına rağmen
analizinin özü, aydınlatıcı bir şekilde 'artığa el koyma so-
runu' olarak sunulabilir. (32)

Keynesciler kapitalist üretimin toplumsal ilişkileri hakkında hiç bir zaman soru sormadılar. Ekonomik sistemin gerçek sorununun (yani halkın çoğu için sorun olanın) üretim üzerindeki kapitalist kontrol olabileceği gerçeğini hiçbir zaman kabul etmediler. Keynesci teori, daha çok meta dolaşımı sürecinde ortaya çıkan sorunlara değinir. Bunların bütün analizinde kapitalist üretim ilişkileri sorgulanmayan verilerdir.

Keynesci ekonomiye karşı olarak, Marksist ekonomi, kapitalist ekonomik ilişkilere ekonomik yaşamın değişmez gerçekleri olarak değil, eğer işçiler toplumsal ve ekonomik gelişmelerden yarar sağlayacaksa o zaman değişmesi gereken ekonominin temel özelliği olarak bakar. Bu bakış açısıyla Marksist İktisatçılara sermayenin egemenliğindeki kurumlara işsizlik, enflasyon, gelir eşitsizliği gibi sorunları düzelterek kurumlar olarak bakmamaları şartıdır.

Marksist iktisatçılar bu sorunları analiz ederlerken, temel ilişkileri çözümsüz bırakacak kısa dönem çözümleri yerine, bunların sınıfsal niteliğini uzun dönemli çözümlerle ortaya koymaya çalışmışlardır. Marksist iktisat kapitalizmin temel kurumlarına karşı bazı toplumsal hareketlenmelerin oluştuğu zaman politik bir güç olarak geçerlilik kazanmaktadır. Bu tür hareketlenmelerin yokluğunda bile Marksist iktisatın yerine getireceği ideolojik bir rol vardır. İlk olarak, burjuva ideolojisine karşı çıkarak, ikinci olarak da tarihsel boyut katılmış tartışmalarla kapitalist üretim ilişkilerinin politik, kültürel ve ekonomik gelişmeyi engellediğini ve demekki değiştirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Dersin bu bölümünün amacı, artık bu aldatmacalarla uğraşmayı bırakıp, burjuva ekonomisinin yüzeyselliğini ortaya koymaktır. İşsizlik, enflasyon gelir dağılımı ve ekonomik genişleme gibi konuları sınıf analizine tabi kılarak açıklığa kavuşturmaya çalışacağız. Onun da ötesinde, biz bu sorunların nasıl tümünden birbiriyle ilişkili olduklarını ve bu konuların tartışmalarının bizi nasıl hemen kapitalist toplumun bizi üretimin iyici dışına atan görümlerine götürdüğünü göstereceğiz.

Örneğin işsizlik sorunu, onun sermaye oluşumu ile ilişkisi içinde ele alabiliriz. İş güvencesinin olmayışını, karlı yatırımların kararlı olmayışını, yabancı rekabetini, sermaye hareketliliğini vb. birbirine bağlayabilir. Öğrenciler ABD'deki istihdam ile ABD'nin emperyalist maceraları arasındaki ayrılmaz ilişkiyi inceleyebilirler. Bu bizi ırkçılık ve cinsiyetçilik tartışmalarına götürür. Neden bazı grupların diğerlerinden daha üstün istihdam koşullarına sahip olduklarını inceleyen bizi kapitalist üretim tarafından gerekli görülen aile, okul ve benzeri toplumsal kuramların rollerine ve şimdiki ve gelecekteki iş gücü-

nün yeniden üretiminde kapitalist güdülere nasıl bir tepki de bulduklarının incelenmesine girişebiliriz.

Kapitalist ekonominin bazı yönleri ve bir bütün olarak kapitalist sistem arasındaki bu bağlantılar, çeşitli yollarla ortaya konabilir. Örneğin, yeri iş gücünün kendi içindeki bölünmeden çok, emperyalist ilişkilere daha çok yer verilebilir ya da günümüzdeki makroekonomik politikanın işlerliğine, kapitalist kurumların yapılarından daha çok zaman harcanabilir. Dersin bu son ve en önemli döneminde radikal bir öğretim görevlisi okunacak materyali hem öğrencinin ilgisine hem de kendine en önemli ve gerekli görünen konulara göre planlamalıdır. Aynı zamanda, okunacak iyi materyalin olmamasının veya öğretim görevlisinin var olan materyal hakkında bilgisinin olmamasının ciddi kısıtlayıcı etkileri olacaktır.

Bir öğretim üyesi hangi özgün yaklaşımı benimserse benimsesin, kendisinin radikal bir iktisatçı olarak yüklendiği politik ve ideolojik rollerin farkına varması gereklidir. Öğrencilerin kendi algılamalarına ve fikirlerine karşı gereken duyarlılığı göstererek daha geniş toplumsal sorunları ve gelecekte toplum içindeki rollerini anlamayı teşvik edebiliriz. Öğrenciler, gelecekteki işleri bakımından kendilerini bekleyen ne olduğuna ilişkin kişisel algılamalarını kapitalist toplumda emek sürecinin niteliğini belirleyen toplumsal güçlerle bağlamaya özendirilmelidirler. Kapitalist sistemin sınıfsal niteliğini öğrencilere anlamlı gelecek şekilde gösterebilirsem ancak zaman onların politik görüşlerinin oluşumuna ilişkin görevimizi yerine getirmeyi umabiliriz.

III. Ekonomiye Giriş Öğretmenin Politikası:

I. Bölümde, tek meşru ekonomik analiz tarzı olarak öne sürüldüğünde, burjuva ekonomisinin öğrencilere (ve öğretim üyelerin de) aşırı derecede zararlı olduğunu iddia ettik. Bu onları (ve bizi de incelemekten alkoyar. Fakat 2. bölümde önerdiğimiz ders programını sunarken, burjuva ekonomisinin giriş derslerimizden çıkarılıp atılmasını savunmadık. Tersine, burjuva ekonomisinin diğer ekonomik analiz kahpları gibi layık olduğu yere konmasını yani belirli toplumsal tarihsel çerçevelerdeki ideolojik ve politik fonksiyonları açısından sunulmasını savunduk.

İnanıyoruz ki ancak bu yolla ekonomiye toplumsal bir bilim olarak—eleştirel bir düşünce tarzı olarak—incelemek mümkün olur. Ekonomiye incelemeye yaklaşımımız zorunlu olarak, Samuelson tipi ekonomiye giriş derslerinin kaldırılmasına yolaçar.

Giriş derslerinin kapsamındaki böyle bir değişiklik, ancak ekonomi bölümümüzü kontrol eden burjuva iktisatçı ve yöneticilerinin politik fikirleri ile karşı karşıya gelmekle mümkün olabilecektir. Samuelson ve aynı tip iktisatçıların ders kitaplarının ekonomiye giriş derslerinde bu kadar çok yer almasının nedeni sadece tesadüf değildir. Bu kitaplar burjuva iktisadını (economics) asıl ekonomi (economics) olarak tanımlar, ve onun meşrulaştırılması için gerekli olan köşe taşlarını oluştururlar. Burjuva iktisadı (economics) kapitalist ekonomik sistemin portresini çizer, serbest girişimciliğin (free-enterprise) demokrasinin özü ve kelimenin anlamı ile mümkün olan en iyi sistem olduğunu açıklar. Kısaca burjuva iktisadı (economics) kapitalist gücün gerçek dünyasını meşrulaştırmaya çalışır. Bu rolünü yerine getirirken gerekli genel eğitim sisteminin meşrulaştırma süreci içindeki yerine ahr. (33).

Meşrulaştırma sürecine meydan okumak aşında sermaye sınıfının

gücünün yarattığı geniş sosyal ilişkilerin büyük bir bölümünde karşı çıkmayı gerektirir. Giriş derslerine, ekonomiyi (economics), burjuva ideolojisinin aracı yerine bir sosyal bilim olarak sokabilmek (pasif kabullenme yerine eleştirel düşünce) şu andaki var oluş şekliyle burjuva sosyal ilişkilerine ve eğitimine karşı çıkmayı gerektirir.

Samuelson tipi giriş derslerinin yerine ekonominin (economics) bir sosyal bilim olarak değiştirilmesi radikal ekonomistler için politik bir fırsat oluşturur. Dahası "kurumlaşmış" ekonomistler olarak bir çoğumuz için yer almamız gereken politik bir savaştır.

Ekonomiye giriş derslerinde bir devrim mücadelesi için bu programı öğretin radikal ekonomistler (ki bundan böyle sadece öğretim üyesi olarak adlandırılacaklardır.) üç ayrı sosyal ilişki içindedirler. 1. Öğretim Üyesi ve İdareciler arasındaki ilişkiler. 2. Öğretim üyelerinin kendi aralarında ilişkiler 3. Öğretim Üyesi ve Öğrenciler arasındaki ilişkiler. Bu üç ilişkinin özellikleri tüm öğretim düzeylerinde aynı olmayacaktır, fakat hepsi için genelde politik durumlar ve problemler hakkında birşeyler söylenebilir.

a) Öğretim Üyesi İdareci ve Öğretim Üyesi- Öğretim Üyesi ilişkileri idareci deyimıyla dersin kapsamı konusunda ve Öğrenci Öğretim üyesi ilişkileri hakkında karar verme vs. yetkisine sahip kişiden bahsetmekteyiz. Öğretim Üyesi bu durumda sadece bu yetkiyi kabullenen kişidir. Bazı durumlarda (ki çok enderdir) Öğretim üyesi başlangıç derslerinin kapsamı üzerinde tüm kontrole sahip olabilirler. Fakat genelde öğretim üyesinin karar verme yetkisine sahip olmadığını var saymaktayız. Dersin kapsamını değiştirme çabaları öğretim üyesinin işini tehlikeye sokabilir. Bu durumlarda öğretim üyesine daha önce gerçekleştirilmiş olan dayanışma grupları yardımcı olabilir. Bu dayanışma grupları diğer öğretim görevlileri ile veya üniversite öğrencileri arasından oluşabilir. Bu tip dayanışma gruplarının oluşum metodlarından aşağıda bahsedilmektedir.

Diğer bir dayanışma grubu da, zaten mevcut olan (en azından şekil olarak) URPE'dir. Ulusal bir organizasyon olarak URPE'nin işlevi Samuelson tipi öğrenim programına karşı çıkan ve görevleri bu nedenle tehlikeye düşünlere maddi ve manevi desteği sağlamaktır. Akademik özgürlük, ki kavram olarak ABD, yüksek öğretimin otoriter karakterini maskeleyen için ideolojik bir örtü olarak başarı ile kullanılmıştır, muhakkak denenmelidir.*

* Amerikan üniversitelerindeki akademik özgürlük yani fikirlerin özgürce seçimi, ABD'nin ekonomik ve politik sistemlerinde demokrasinin olduğu ideolojiyle temel olarak aynıdır.

Bazı durumlarda giriş dersinin içeriğinin değişimi için harekete geçen radikal ekonomistlere yönetim seviyesinde destek "aydınlatılmış liberaller" tarafından gelebilir. Bu kişiler ortaklık bir taktik olabilir ve gerçekte öğretmenler ve yöneticilerle politik düzeyde ilişkiye girmesi halinde kimin dost kimin muhtemel dost ve de kimin düşman olduğunu bilmesidir. Bu ayırım ekonomi bölümü ve derslerin yeniden düzenlenmesi için radikal istemlere gidildiği zaman yapılabilir. Düşmanımız olarak adlandırdığımız radikal istekleri bastırabilmek gücüne ve yetkisine sahip kişiler dostlarımız istek hareketlerini destekleyenler muhtemel dostlar ise önemli bir destek gücüne sahip fakat destekleri kararsız olan kişilerdir. Tüm gayretler, çabalar öğretim üyelerinin çoğunluğunu oluşturan bu üçüncü grubun desteğini kazanabilme yönünde olmalıdır. Ayrıca mücadele sürdükçe, bu ayrımı yeniden düzenlemek gerekir.

Görevimiz, karşı çıkan grubu muhtemel destekçilerimize karşı reaksiyonu ve güvenilmez bir grup olarak savunulamayacağı bir hale getirmektir. Bu savunulmazlığı forumlar, toplantılar, gazeteler ve bildiriler kanalı ile bu kişilerle yüzleşme sağlayarak ortaya koymak gerekir Aynı zamanda muhtemel, potansiyel destekçilere antagonist olmayan politik çalışmalarını da sürdürmeliyiz. URPE toplantılarına, konferanslarına gelmeleri ve URPE vb. dizi sol yayınlara üye olmaları sağlanmalıdır. Zabalar bu grubun kendilerini radikal ekonomistlerin istemleri ile kendi iyi niyetlerini özdeşleştirebilmeleri yolunda olmalıdır. Bu grubun potansiyelinin, destekleme eğilimlerinin ölçümü de bu noktada kendisini gösterecektir. Radikal istemlerin yerine getirilmesi için mektuplar ve dilekçeler bu özdeşirmeyi sağlayacak yollardan birisidir.

Geleneksel eğitim programına ve burjuva ekonomisine yapılacak herhangi bir saldırıda muhtemel destekçilerin duygular konusunda hassas davranmak çok önemlidir. Öğretim üyelerinin kişilikleri ve kendilerine karşı olan saygıları gerek öğretilerinden gerekse araştırmalarında tamamen reddedilmeyecek kadar kendi burjuva değerlerine ve burjuva entellektüel kökenlerine bağlıdır. Pek çoğumuzun da tecrübe ettiği gibi, çoğu öğretim üyesi hala bu ara gerilimi yaşıyor olabilirler, bir yanda öğrencilerde çağdaş kapitalizmin problemlerini araştırmayı geliştirmek amacı, diğer yanda da birer burjuva ekonomisti olarak mesleki kişilikleri. Bu gerilimi yaşayan ve hala herşeyi olduğu gibi kabul etmek, teslim olmak yerine öğrenmeyi yeğleyen öğretim görevlileri gerçek yandaşımızdır. Bu yönden yürürlükteki eğitim programına olan eleştirilerimizin bu öğretim görevlilerince kendi kişiliklerine karşı bir saldırı olarak alınmaması çok önemlidir. En doğrusu, bu kişilere, desteklerine olduğu kadar öğretim hakkındaki fikirlerine de değer verdiğimizizi hissettirerek

değişim için mücadelemize katmaktadır.

Bu arada, URPE organizasyonu yapısında ve diğer uygun radikal organizasyonlar kanalı ile dostlar arasında sorunun tartışması devam ettirilmelidir. Şimdiye değin yeterli radikal organizasyonların belirli bir üniversite veya yüksek öğrenim kurumunda mevcut olması dolayısıyla URPE, temasları kurma, danışmanlık yapma ve bu tür organizasyonların oluşumunu kolaylaştıracak kaynakları sağlamak durumundadır. Ayrıca keke çapında URPE'nin üyeleri arasında bunların başarısızlık durumlarına özel önem veren devamlı bir haberleşme vardır.

"Sosyal bir bilim olarak Ekonomi" karşıtlarımızın ideolojilerine ve politikalarına karşı koymayı olduğu kadar, öğrenim kurumlarından muhtemel yandaşlarımızın benimsendiği birtakım, foelojik ve politik fikirleri geçersiz kılmak içinde bir temel oluşturur. Bu programı, Samuelson tipi öğrenim pargramının yerine geçirmek savaşı bize sınıfsal çarpıklıkların burjuva ekonomisinin ideolojik ve politik düzeylerinde göstermek için eşsiz imkanlar oluşturmaktadır. Bu yüzden ders materyalimiz tamamen bu sınıfsal çarpıklığı göstermeyi amaçlamaktadır. Nitekim, başlangıçtaki öğrencilere kapitalist ekonominin işleyişini eleştirel bir tarzla inceleme fırsatı verme savaşını aynı zamanda diğer öğretim üyelerini "kendi disiplinleri" içinde öğrenciler olma değişimine götürebilir. Bu tip fırsatları değerlendirilmelidir.

B) ÖĞRETİM ÜYESİ - ÖĞRENCİ İLİŞKİLERİ:

Sınıfın ve üniversitenin sosyal çevresi öğrencileri, okulda ve çalışma hayatında varolan sosyal ilişkileri değiştirme yönünde cesaretlendirme amacımıza engeller oluşturmaktadır. 12 ve daha fazla okul yılından sonra öğrenci entellektüel ve politik otoriteye boyun eğmeye alıştırılmaktadır. Eleştiren bir düşünce ve araştırma ruhunu yaratabilmek çok zordur. Pek çoğumuz radikal ekonomiyi öğretme çabalarımızda, öğrencilerden sadece sınıf geçmek (veya A almak) için kendilerinden beklenen bilgi dışında bir bilgiyi öğrenmek istemikleri yönünde bir reaksiyon ile karşılaşmışızdır. Seneler süren şartlandırma metodu sonunda çoğu öğrenci otoriter olmayan öğretiyi amaçtan uzaklaştıranı ümit kırıcı bulabilirler. Egemen öğretim tarzı çoğu öğrencilerin yaklaşımımız iyi niyetli ve yumuşak diye nitelendirirken, ders kapsamını da kati, zorlayıcı olarak tanımlayıp alaycı bir tavır takınmalarına yol açmaktadır.

Pek çok durumlarda gerçekte eleştiriye dayalı öğretimin olması gereklidir. Öğrenciler ilgilendiğimiz sorunları ciddi ve kişisel anlam taşıyan sorunlar olarak algılamaktadırlar. (hem biz, hem de kendi

açılarından) ve öğretmenlerinin kendilerini gerçek birer değer olarak gören ve bağdaştıran bir gerçek kişi olarak almalıdırlar.

Ders programının içeriğinde öğrencilerle iletişim sağlayabilmek için onların bizim anadilimizi, kendi günlük yaşamlarını ve bakış açılarını bütünleştirebilmeleri açısından algulamaları gerekir. Bu bizim sınıf, cinsiyet, ırk hareketlerine karşı duyarlı olmamızı gerektirir. (Aynı zamanda, öğrencilerin, ekonomik koşullarına da) Öğrencilerin mezun olmasından sonra parasal ve kişisel karşılık bulacakları iş alanlarının seçiminin kişisel yönelim ve kavramlarına hitap etmemiz gerekir. Analizin kişisel önemi kavranınca 'sınıf' sorununun ortaya atılması sağlanabilir. Fakat, bu ikisinin arasındaki bağ (kendi özel sorunları ile sınıf koşulları arasındaki ilişki) tam olarak açıklanmalıdır.

Ders kapsamının tarih bölümlerini öğretirken, analizi bilinen içerik içerisinde ortaya koymalıyız. Örneğin, ABD'deki refah uygulaması ile İngiltere'deki 1834'deki Poor Law reformunun ilişkisini birlikte ortaya koyabiliriz. Kapitalizmin, tarihsel gelişiminin güç ilişkilerinin aldığı şekli, bugünkü kapitalizmin ortaya çıkan şekliyle ilişkisi içinde açıklayabiliriz. ABD içerisindeki her şehir, daha geniş kapitalist toplumun içindeki çelişkileri ve bu çelişkiler etrafında süregelen mücadeleleri yansıtır. Öğrenci, kadın ve azınlık hakları, çevre kirlenmesi doğal tahribat, kentlerin kirlenmesi, ırk gerilim, ulaşım, krizler, politik çıkmazlar, yerel yönetimlerin mali sorunları, yaşam standardının düşmesi, işsizlik gerçekleri ortaya koymak için yeterli örnekler oluşturabilir. Günümüzün, bu sorunlarını kapitalist sistemin tarihi gelişiminin açıklanabilir sonuçları olduğu teşhir edilerek, öğrencilere tarihi daha anlamlı bir hale getirerek açıklanabilir.

Toplumsal sorunların tarihi gelişmelerinin özü ya da bugünkü çıkarsamaları sınıfta tek taraflı bir biçimde tartışılmamalıdır. Dersin amacı öğrencileri eleştirel düşünceye sevk etmek olmalıdır. Böylece, öğrenciler öğretmenin değil, kendilerinin önemli varsaydıkları sorunlara bakmaya başlarlar. Dersin ilk zamanlarında, bir yazar tarafından kullanılan bir yöntem, öğrenciye soru sormak ve çağdaş ekonominin işleyişine ilişkin en önemli bulunduğu toplumsal sorunun ne olduğu hakkında onların düşüncelerini almak için bir iki günlük hazırlanma süresi tanınmaktaydı. Sınıfa hazırlanmış olarak geri döndüklerinde, kendi görüş açıları ve özellikle o sorunsalı neden seçtikleri ortaya çıkmış olacaktı.* Daha sonra, bu sorunlardan herhangi biri hakkında araştırma yapmak için birkaç kişi birleştiriliyordu. Üç, dört kişilik araştırma grupları kurulunca öğretim üyesi birçok okuma parçası veriyor ve daha fazlasını bulmaları için cesaretlendiriyordu. Dersin son kısmında çağdaş kapitalizmin sorunları üzerinde

çalışırken öğrencilerin, kendi araştırmalarından ve hazırladıkları ödevlerden çıkararak tartışmalar ortaya koymak görevleriydi. Öğretmenin görevi yapılan analizde, kapitalist gelişmenin istekleriyle çalışanların ve ailelerinin toplumsal gereksinimleri arasındaki çelişkiyi Marksist açıdan değerlendirmektir.

Asıl amaç, öğrencilerin dersin kendileri için önemini kendi kendilerine kavramalarını sağlamaktır. Bunun anlamı, derse yabancılaşacak kişilerin dahi, eğer dersin haftadan haftaya olan minimal katılımı ve ders materyalinin sadece ve sadece bir kısmına bile ilgi gösterirlerse geçerli bir not alabileceklerini kabul etmektir. Böyle bir düzenleme derse yoğun ilgi göstermeyi amaçlayanlar için enerjilerinin bu ilgi alanında kullarımını sağlar. Hiç kimseyi suçlamak istemesek de, şu açıktır ki, tam anlamıyla ilgisiz olan öğrencilere analizimizi empoze etmeye çalışmakla hiçbir şey başarılamaz. Ders programının anlamlı ve ciddi konularının tartışılmasına yönelik olduğunu kavrayan öğrenciler, bu konuların sunduğu analizimizi anlama yönünde harekete geçeceklerdir. Böylece, öğretimiz, kaynaklarımızı karşılıklı etkileşim ve kabullenme durumunda olan öğrencilere sunma biçiminde olmalıdır.

Bizim, zeki ve herşeyi bilen insanlar olarak algılanır olmamız çok önemlidir. Yani öğrenciler, bizim söylediklerimizin, neyi hissettiğimizi, ve neye inandığımızı yansıttığına inanırlar. Biz ne kendi fikir ve değerlerimizi empoze ederiz, ne de bu fikir ve değerlerin taşıdığı politik içerikleri saklarız. Sosyalist değer yargularımız yeterli kadar açık olmalıdır. Öğrencilerin radikal fikirleri karşı olduğu varsayılan düşmanlıkları genelde bugünkü toplumsal bilimlere hakim olan "radikalizm modasına" tepkiden kaynaklanmaktadır. Bu durumdaki her öğrenci, öğretim üyesinin entellektüel seçkinliğini ve söyledikleriyle kişiliği ve yaptıkları arasındaki tutarsızlığı rahatlıkla kavrayacaktır.

Bu, fikirlerimizin içeriği ile bunları nasıl ortaya koyduğumuz (uyguladığımız) arasında tam bir ilişki var demektir. Fikirlerimizin iletişim şekli onların yetersizliğini değil, değerini vurgulamalıdır. Örneğin, bizim görüşümüz, radikal bir görünüm taşısa bile bir kitabın dersin ana okuma parçası olarak kullanılması bu amacı uygun bir belirleyici olabileceğidir. Öğrenciler sadece bu kitabın en önemli okuma parçası olduğunu varsayacaklardır. Ders kitaplarıyla öğrenciler ekonomiyi (economics) kişisel olarak önemi olan (yazarın kendi kişisel görüşleri olarak) ve savaşılmaması gereken bir fikirler dizisi olarak değil, sadece okunması ve hatırlanması gereken standardize bir disiplin olarak görme eğiliminde olacaklardır.

Tüm bunlara karşılık olarak, cevaplar için, birçok kaynağı araştırmayız, yani birçok değişik yazarın, değişik okuma parçala-

rnı öğrencilere sunmalıyız. Bize göre ekonomiyi (economy) cevap verilmemiş sorulara cevap ararken ders kitapları, öğretim üyelerinin kendilerinin usta iktisatçılar olarak sunumu için tarihsel hizmet getirmişlerdir. Bu anlamda, ders kitapları hem öğretim üyeleri hem de öğrenciler açısından yaratıcı düşünce üstünlüğün birer araçlarıdır** Bizim sorunlarımız ve şüphelerimiz hakkında öğrencilerle aynı seviyeye gelmek gerçek bir ilişki tarzı olabilir. Açıktır ki çoğumuz, sevdiğimiz ve öğretmek istediğimiz dersleri öğretebilme yeteneğine (burjuva ekonomistleri gibi eğiterek tam olarak sahibizdir. Kendi güçsüzlüklerimiz ve bunların bizde yarattığı duygular hakkında dürüst olmalıyız. Öğrenci ve öğretim üyesi iletişimi arasındaki diğer kısıtlama da not sistemidir.

Not sistemini gözönüne almamak ise sadece belirsizlik ve güvensizlik yaratır. Bu sorunu, giderme yolları öğrencilerle tam anlamıyla bu tartışma ve çalışma olabilir. (35) İyi öğrenim ilişkilerinin sağlanmasının önündeki bir diğer engel de sınıfın fiziki çevresidir. Kalabalık sınıflar öğrenim durumları üzerinde kişisiz ve hiyerarşik bir yapı empoze eder. Eğer bir seminer veya tartışma grubu sınıf büyüklüğüne göre saptanıyorsa, bu durumda öğretim üyesi kendisine daha değişik geçerli yollar aramak durumdadır*** Öğrencilerimiz ile aramızdaki ilişkileri kısıtlayan bir başka neden ise, onların üzerindeki diğer derslerin ve dış zorunlulukların (yükümlülük) baskısıdır.

- * *Zamanında, otuz öğrenci varolan ekonomik ve toplumsal durumdan şikayetlerini dile getirdiler, bütün sınıf kapitalist sisteme tepki duyuyordu. Fakat, bir öğrenci, bir hayal kırıklığı anında tarihin materyalist kavranışı hakkında bütün öğrendiklerini unutup, oturduğu sıradan fırlayak "bütün bunlar A. Smith'in suçudur" diye haykırdı.*
- ** *Bir dizi okuma parçasını önerdik. Örneğin, Edwards, Reich ve Weiskopf'un Kapitalist Sistem adlı kitabındaki okumaları çok vurguladık. Fakat bunların ders kitabı olarak kullanılmasını yani okuma parçalarının baştan sona monoton bir şekilde okunmasını önermedik. Ve bir kere daha belirli konularda açık ve düzgün okuma parçaları bulunamıyorsa, bunun radikal iktisatçılar arasında tartışılması, bu boşluğu dolduracaktır.*
- *** *Hem not sistemi, hem de sınıfın büyüklüğü konuları, öğrencilerin ve öğretim üyelerinin idarecilere karşı ittifaka girebileceği sorunlardır. Küçük sınıflar ya da öğrencilerin kendi sınav kağıtlarını değerlendirmeleri, yüksek öğrenimin meta (işgücü) üretimi fonksiyonunu kırmak için daha büyük bir çabanın parçası olarak somut radikal taleplerdir.*

(Okuldaki öğrencilerin üçte ikisinin dışında bir işte part-time, ya da full-time çalışma zorunlulukları olduğu düşünülürse) Yani, bu sorun öğrencilerin zor okuma parçalarıyla başa çıkabilme veya karşı fikirlerle karşılık verebilme yeteneksizliklerini varsayarak giderilemez. Öğrencilerin en çok ilgi gösterdikleri alanlarda çalışma yapabilme olanakları birçok esneklikte tutulmalıdır. Ödevler ve okuma parçaları üzerinde genel bir uyum çerçevesi yaratılmalıdır. Fakat böyle bir anlayış dahi, not zorlayıcı sistemde, verdiklerimizin 'ders' olarak kalmasını yani öğrencinin karnesinde başarısızlığın simgelemesini engelleyemez. Ders eğilimli öğrenciler dahi, böyle durumlarda (herşeyden önemlisi nottur mezun olabilmektir) baskı uygulayan öğretim üyelerine (yani çok otoriter olanlara) tepkide bulunmaya zorlanırlar. Bu durumda öğrencilerin, baskıyı yaratan öğretim üyelerinin ve idarecilerin otoriterliğine karşı koyabilmelerini örgütleyerek bu baskıların üstesinden gelmelerine yardım etmeliyiz. Öğretim üyeleri olarak biz, kendi eğitimlerini kendilerinin kontrol edebilme isteklerinde aktif olarak onları desteklemeliyiz.

Marksist iktisatçılar 'İnsanlara hizmeti' amaçlar, öğretim sürecinde, insanlara hizmet, öğrenciler için çalışmaktır. Bu ancak, öğrencilerle gerçekten ilgilenerek, onları katkıda bulunmak istekleri olan kişiler olarak kabul ederek, uzmanlığın putlaştırılması ve üstünlük ilişkilerini kırmaya yönelik atılımlar yaparak ve analizimizi onların istekleriyle birleştirerek sağlanabilir. Bu kendimizce önemli varsayılan sorunlara ilgisimizi toplamak veya öğrencilerin önemli varsayılan sorunlardan onların ilgisini koparmak değildir. Herşeyden önemlisi, burjuva toplumsal ilişkileri içerisinde öğrettiğimiz ve bu toplumsal ilişkilere karşı sınıfımızı daha özgür kılmak savaşımının hem öğrenci hem öğretim üyesi açısından daha çok cesaret, hayal gücü ve birliktelik gerektirdiği gerçeği ortadadır. Bu savaşım içerisinde kendilerini örgütleme ve yol gösterme öğretim üyesi veya öğrenci olsunlar, radikallerin siyasal görevidir.

ROBERT BUCHELE

Ekonomi Bölümü
Massachusetts Üniversitesi
Boston, Massachusetts.

WILLIAM LAZONICK

Ekonomi Bölümü
Harvard Üniversitesi
Cambridge, Mass

POLİTİK İKTİDAR VE GİRİŞ

NİCOS POULANTZAS

Marksizm, birbirlerinden nesneleri arasındaki fark ile ayrılan iki birleşik disiplinden oluşur.

Tarihsel materyalizm (tarih bilimi) çeşitli üretim tarzları ve toplumsal formasyonlar, bunların yapısı, kurumlaşması ve işleyişiyle ve bir toplumsal formasyondan diğerine geçiş biçimleri yoluyla tarih kavramını kendine nesne edinmiştir.

Diyalektik materyalizmin (marksist felsefe) özgün nesnesi ise, bilginin üretilmesi yani; düşünce sürecinin yapısı ve işleyiştir. Daha kesin bir dille konuşursak, diyalektik materyalizmin nesnesi, bilimsel üretimin tarihinin teorisi-dir. Gerçekte, tarihsel materyalizm, diyalektik materyalizmin nesnesi, bilimsel üretimin tarihinin teorisi-dir. Gerçekte, tarihsel materyalizm, diyalektik materyalizmi ayrı bir disiplin olarak tek bir teorik hareket ile kurmuştur. Bununla tarih biliminin kuruluş, yani tarihsel materyalizm (ki bu da nesnesi tarih kavramının temel yasası olarak tanımlanan bir bilimdir) biz, kendi özgün nesnesi ayrılmaz bir parçası olarak tarihi içeren bir bilim teorisinin tanımına götürmüştür.

Marksizmin, bunları birbirine indirgeyen yorumları olmasına rağmen bunlar iki ayrı disiplinlerdir. Yorumlardan birinde diyalektik materyalizm, tarihsel materyalizme indirgenmiştir. Bu tipik olarak, marksizmi tarihi oluşturulması gereken bir kavram olarak değil, kaynaklık eden ve temel bir kategori olarak gören tarihsel antropolojiye indirgeyen, tarihçi (historicist) yorumlarda görülür (genç Lucas, Korsch vb. gibi).

Kendi anlamlarının bilincine varan bu yapıların yansıması, bu yapıların fonksiyonudurlar, ki bunlarda bir iletişim sürecinde içselleştirilmişlerdir. Diğer yorumda ise tarihsel materyalizm diyalektik materyalizme indirgenir. Bu tarihsel materyalizmin özgün nesnesini, bütün tarihsel nesnelere ayrı evrensel "Soyut" yasanın bütün tarihsel

"somutlaşmayı" düzenleyen bir modelin altında toplayarak sulandıran pozitivist-empirist yorumların işlemler dizisidir.

Marks'ın 1857'de Ekonomi Politîğın Eleştirisine Katkıya Önsözünde ve Kapital'de gösteriği gibi, tarihsel materyalizm kendi araştırma alanına giren kavramları tanımlayan genel bir teori olarak kalır. (Üretim tarzı, toplumsal formasyon, ideoloji, politika, gerçek temellük (appropriation). Konjonktür ve geçiş (transition) tarihsel materyalizmin kendi nesnesinin kavramını tanımlamasına olanak tanır: Tarih kavramı tarihsel materyalizmin nesnesi, birbirine bağı fakat yine de ayrı ve bileşimlerin bir üretim tarzını ya da bir toplumsal formasyonu oluşturan değişik yapıların pratiklerin (ekonomi, politika, ideoloji) incelemesidir. Bu teoriler bölgesel teoriler (regional theories) de içerir. (Köleci, feodal ve kapitalist, diğer üretim tarzları). Bu özgün teorilerin varlığı, ayrı üretim tarzlarını ve toplumsal formasyonları tanımlayan yapıların ve pratiklerin bileşimlerinin çeşitliliği ile açıklanabilir.

Bu yine de, aşağıda geliştirilecek ve temelleri atılacak olan bir düzenlemedir. Diyalektik ve tarihsel materyalizmin temel önermelerinin aşağıdaki gibi sıralanabileceğini biliyoruz:

1- Gerçek süreçlerle, düşünce süreçleri (yani madde ve bilgi) arasındaki ayrım.

2- Maddenin, düşünceye önceliği yani gerçeğin bu gerçeğin bilgisine önceliği. İkinci önerme çok yaygın olarak bilindiğinden ilki üzerinde durulmalıdır: İki sürecin birliği (gerçek süreç ve düşünce süreci) bunların ayrı (distinct) olduğu gerçeği üzerine temellenmiştir.

Teorik çalışma demekki soyutlama düzeyi ne olursa olsun, gerçek süreçlere dayanarak yürür. Bu çalışma bilgi ürettiğinden, tamamen düşünce süreci içine oturur. Hiç bir kavram diğerlerinden daha gerçek değildir. Teorik çalışma "gerçek somut"tan değil, bu gerçekliğin bilgisinden, buna ilişkin nosyonlardan vs. oluşan bir hammadde, kaynaklanır ve belirli kavramsal araçlar yoluyla bu somutla uğraşır: Bu çalışmanın sonucu bir nesnenin bilgisidir. Daha kesin bir ifadeyle yalnızca gerçek, somut tekil nesnelere vardır denilebilir. Düşünce sürecinin en son ereği bu nesnelere, örneğin gelişmelerinin belirli bir anında Fransa'nın ya da İngiltere'nin bilgisidir. Bu nesnelere bilgisi, demekki, başlangıç noktasında, varlıklarının ön-kosulunu "hammadde" de görmez, çünkü somut bir nesnenin somut bilgisini olarak Marks'ın kesin anlamda "birçok belirlenmenin sentezi" diye tanımladığı sürecin sonucudur. Başka yönlerden bakıldığında düşünce süreci kendine gerçek -somut nesnelere bilgisini en son amaç olarak koymasına rağmen her zaman bu nesnelere da-

yanmamaktadır: Soyut-formal diye adlandırılabilir olan nesnelere de dayanabilir; böylesine nesnelere (örneğin üretim tarzı) kelimenin gerçek anlamıyla mevcut değildir, fakat gerçek-somut nesnelere bilgisinin ön-koşuludur.

Teorik belirlenmeler içinde en düşüğe en zengine kadar soyutlama derecelerine göre değişik kavramları birbirinden ayırmak mümkündür. Bu onların, hem düşünce süreci içindeki kesin yerlerini hem de hangi düşünce nesnesine dayandıklarını belirlemeyi içerir. En somut kavramlar gelişmelerinin belli bir aşamasında bir toplumsal formasyonun bilgisine götürenler, gerçek-somut nesnelere daha fazla düşünce sürecinin hammaddesi değildir.

Bizi gelişmelerinin belli bir aşamasındaki toplumsal formasyonların bilgisine götüren en somut kavramlar bile, gerçek-somut nesnelere daha fazla düşünce sürecinin hammaddesi sayılmazlar; ne en soyut kavramlardan çıkarılmışlardır, ne de bunların özgürlüğünün genelleştirilmesi yoluyla içerilmişlerdir (sumsumed). Gerçek, somut, tekil nesnelere bilgisine ulaşmamızı sağlayacak en somut kavramlar üretmek için, en soyut kavramlar yoluyla bilgi, nosyon vb. den yararlanan teorik bir çalışmanın ürünüdürler. Formal-soyut ve gerçek-somut nesnelere arasındaki ayırımı açıkça göstermek için örnek olarak tarihsel materyalizmin iki temel kavramını, üretim tarzını ve toplumsal formasyonu alacağız.

Üretim tarzıyla, genel olarak ekonomik diye (economic) ortaya konan değil (yani kesin anlamda üretim ilişkilerini değil) fakat, bir arada değişik düzeyler olarak, yani, bu tarzın çeşitli bölgesel (regional) yapıları olarak görünen değişik yapıların özgün bileşimlerini kastediyoruz. Engels'in şematik olarak belirttiği gibi, bir üretim tarzı ekonomik, politik, ideolojik ve teorik olmak üzere değişik düzeylerden oluşur: bunun yalnızca şematik bir ifade ve yapılabilecek en sıkıcı ayırım olduğu ortadadır. Üretim tarzını karakterize eden birliğin biçimi, son kertede, ekonominin baskın olduğu karmaşık bir bütün biçimidir.

Belirlenmeden (determination) işte bu son kertede dominant olmayı kastediyoruz. Düzeyler arasındaki bu tür bir ilişki Marksizmin bazı yorumlarında öne sürülmüş olanlardan farklıdır. Örneğin kökenlerin temel kategorisi ve ortaya çıkış ilkesi olan Merkezi-Öznel düzey (Central subject instance) üzerine temellenmiş döngüsel ve açıklayıcı bir bütünlük değildir. Bu ilişki, ne doğrusal nedensellik ne açıklayıcı bir arabuluculuk ne de analogik bir korelasyon değildir. Bölgesel yapıların ortaya konulmasını yöneten yapıların baskınlığını, onların yerlerine yerleşmesini sağlayan ve fonksiyonlarına ayırdıran bir ilişki tipidir.

Bu ilişkiler, her seviyede hiç de basit değildirler. Fakat diğer seviyelerin ilişkileri tarafından yukarıdan belirlenirler. Dahası, tümünün yapısının son kertede ekonomik düzey tarafından belirlenmesi olayı, ekonomik düzeyin dominant demek değildir. Dominant olan yapının oluşturduğu birliktelik her üretim tarzının bir dominant düzeyi, kertesiz olmasını gerektirir. Düzey sadece, dominant rolü diğer düzeylerden herhangi birine yüklediği zaman, yani düzeylerin merkezden kopmalarından doğan dominance'nin düzeyler arasında kaymasına (shift) yönelttiği sürece belirleyicidirler.

Yani Marx bize, feodal üretim tarzında, din yapısı altında ideolojinin dominant rolü oynadığını; bu tarzdaki ekonomik düzeyin işleyişi tarafından belirlenen bir durumun olduğunu göstermektedir. Öyleyse bir üretim tarzını diğerinden ayıran ve sonuç olarak bir üretim tarzını belirleyen şey onun düzeyleri tarafından sağlanan dolaşım öncelikle, "üretim tarzının matrixi" terimi ile adlandırılır. O zaman bir üretim tarzının kesin tanımını vermek o üretim tarzının yansıttığı ekonomik düzey tarafından, son kertede belirlenen özgün yolun çıplak olarak ortaya konması olacaktır. Bu yansımanın dominansının indeksini ve bu tarzın üst belirlenmesini sınırlar.

Bu üretim tarzı kelimenin tam anlamı ile gerçeklikte var olmayan bir soyut-formal nesneyi oluşturur. Kapitalist, feodal ve köleci üretim tarzları kelimenin tam anlamı ile somut olarak yoktur, soyut-formal nesnelere oluştururlar. Gerçekten varolan tek şey tarihsel olarak belirlenmiş bir toplumsal formasyondur. Yani tarihsel varoluşun belli bir anında, en geniş anlamda bir toplumsal bütündür. Örneğin sırasında İngiltere Fakat gerçek-somut nesne ve tekil olduğundan olan bir toplumsal formasyon, belirli bir özgün ilişim, çeşitli "saf" üretim tarzlarının üstüste çekişmesidir. (Lenin'in Rusya'da kapitalizmin gelişmesinde ortaya koyduğu gibi) Bismark Almanyası bileşimleri, kelimenin tam anlamı ile kendi başına varolan kapitalist, feodal ve ataerkil üretim tarzlarının spesifik bileşimleri ile karakterize edilir: bütünü ile, bu anlamda özgün bir nesne tarafından tarihsel olarak belirlenmiş bir toplumsal formasyondur.

Toplumsal formasyonun kendisi, bunu oluşturan üretim tarzlarından birini diğerlerine dominant olduğu karmaşık bir bütündür. Tarihsel olarak belirli bir üretim tarzı tarafından belirli bir üretim tarzı tarafından belirlenen bir toplumsal formasyondur: Bismark Almanyası kapitalist üretim tarzınca belirlenir. (Kapitalist üretim tarzının öncül öğeleri tarafından tayin edilecektir) Toplumsal formasyonda bir üretim tarzının diğerleri üzerindeki dominansı, bu üretim tarzının matrisinin tüm formasyonun altının çizilmesine yol açar. Böylece tarihsel olarak belirlenmiş bir toplumsal formasyon değişik ekonomik, politik, ideolojik düzeylerin belirli bir eklemesi ile diğerlerinden ayrır edilir. Genel bir kural olarak, karşılaşılabilecek belirli

yerdeştirmeleri de göz önüne alarak, bu eklemlemenin dominant üretim tarzının dominant olduğu bir toplumsal formasyonda genel bir kural olarak ekonomik düzey dominanttır.

Her dönemin hakim fikirleri, hakim sınıfın fikirleridir, yani toplumun maddi yönetici gücü olan sınıf aynı zamanda zihinsel olarak da yönetici güçtür. Maddi üretim araçlarına sahip olan sınıf aynı zamanda, genel olarak üretim araçlarından yoksun olanların fikirlerinin de tabii olduğu, zihinsel üretim araçları üzerinde de kontrole sahiptir.

K. M. - F. E.